

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými?

Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajfer, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Jana Hybrantová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: druhý

2018/19

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol., za cenné rady, připomínky, za metodické vedení práce a za trpělivost, taktéž děkuji konzultantce práce Mgr. Heleně Machulové.

Obsah

Úvod	6
1 Smrt a pohřbívání.....	8
1.1 Definice pojmu smrti a umírání	8
1.2 Smrt pohledem dějin.....	10
1.3 Historie pohřbívání	12
1.4 Pohřbívání v České republice v posledních sedmi dekadách	14
1.5 Statistická data úmrtnosti a pohřbívání v České republice	16
1.6 Pohřbívání v rozličných kulturách a náboženstvích	19
1.6.1 Judaismus.....	20
1.6.2 Islám.....	21
1.6.3 Buddhismus	22
1.6.4 Hinduismus	23
2 Význam rituálu v životě člověka.....	25
2.1 Definování rituálu	25
2.2 Psychologický význam rituálu.....	27
2.3 Pohřební rituály.....	28
2.3.1 Pohřební rituály v historii	28
2.3.2 Důležitost pohřebního rituálu	32
2.4 Vyrovnávání se s odchodem blízkého člověka.....	34
2.5 Místo posledního odpočinku.....	39
3 Etická reflexe problematiky rozloučení se zemřelými.....	44
3.1 Člověk a jeho podstata bytí.....	44
3.1.1 Lidská důstojnost	46
3.1.2 Svědomí	47
3.2 Morální odpovědnost	49

3.3 Hledání odpovědi na otázku „Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými?“	50
3.4 Vliv náboženský	54
3.5 Konzumní zaměření společnosti.....	56
3.6 Otázka možných řešení	58
4 Sociální práce s pozůstalými	62
4.1 Sociální práce jako profese	62
4.1.1 Role sociálního pracovníka při práci s pozůstalými	63
4.1.2 Poradce pro pozůstalé a jeho kompetence	64
4.2 Poradenství pro pozůstalé	66
4.2.1 Druhy poradenství.....	68
4.2.2 Principy poradenství pro pozůstalé.....	69
4.3 Komunikace s pozůstalými.....	71
4.4 Truchlení.....	72
4.5 Doprovázení.....	74
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů	80
Seznam literatury	80
Seznam elektronických zdrojů.....	85
Jiné zdroje	88
Přílohy.....	90
Abstrakt	91
Abstract.....	92

Úvod

Motto

„Lidský život začíná narozením a končí smrtí.“

Tato diplomová práce nese název: Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými? Jejím cílem je hledání odpovědi na otázku, proč se lidé dnes přestávají loučit se zemřelými. V dnešní době je patrné, že lidé o smrti, umírání, rozloučení a pohřbívání téměř nehovoří, téma je vytěsněno z našich životů. Jde o trend posledních desetiletí, který je v České republice zcela zřetelný.

Toto téma jsem si vybrala z důvodu jeho aktuálnosti a přesvědčení o křehkosti dané tematiky, které vzniklo mimo jiné na základě vlastních zážitků. Zájem o tuto problematiku ve mně prohloubilo a podpořilo studium na Teologické fakultě.

Snahou diplomové práce bude zmapovat reálnou situaci v České republice v této oblasti, uvažovat o možných příčinách zmíněného trendu, poukázat na jeho souvislosti a etickou dimenzi. Tento problém logicky zasahuje i do příbuzných humanitních věd, kromě religionistiky i do psychologie a sociologie. Výraznou roli zde pochopitelně hrají i politické a ekonomické změny posledních desetiletí. Práce hledá odpověď na otázku, jak může v této situaci důstojně obstát člověk současného světa. Pokouší se hodnotit dopady na psychiku lidí, pozornost je zaměřena i na výše zmíněné aspekty související s rozloučením s člověkem.

Práce je strukturována do čtyř kapitol. První kapitola je úvodem do problematiky, objasněním klíčových pojmů: umírání, smrt a pohřbívání. Nabízí dějinný pohled na chápání a prožívání smrti a způsoby rozloučení se zemřelými. Zachycuje i historii pohřbívání v českých zemích.

Druhá kapitola se věnuje významu rituálů, konkrétně pohřebního rituálu a jeho psychologických konotací ve vztahu k člověku, respektive k jeho vyrovnávání se s odchodem blízké osoby.

Třetí kapitola se věnuje etické rovině posledních věcí člověka. V této souvislosti je nastíněna morální odpovědnost, důstojnost a úcta k lidské bytosti. Následně se tato kapitola bude zabývat důvody, které vedou člověka k neuspořádání pohřebního obřadu.

Poslední kapitola pojednává o sociální práci s pozůstalými, o truchlení, doprovázení, smyslu pomoci zemřelým a pozůstalým, komunikaci s rodinou zemřelého. Uvádí formy pomoci charakteristické pro toto nelehké období v životě člověka.

V závěru rekapituluji svá zjištění. Při zpracování diplomové práce jsem vycházela z dostupné literatury k výše uvedeným tématům.

1 Smrt a pohřbívání

Od pradávných dob se musely všechny kultury s odchodem svých zemřelých nějak vyrovnávat. Až do nedávné doby byla smrt přirozenou součástí lidského života, člověk umíral doma. Děti odmala pozorovaly, jak stárnou jejich prarodiče, které následně viděly také umírat. V posledních několika desetiletích se smrt, stejně jako pouhá myšlenka na ni, stávají, zdá se, společenským i osobním tabu. Smrt je vytěsněna z vědomí člověka jako něco nepříjemného a člověk nechce, aby se ho to dotýkalo. Za tímto postojem se skrývá strach, bezradnost, pasivita a nevědomost. Smrt je vyhoštěna v lepším případě do hospiců, v horším případě do nemocnic, a lidé tím pádem často umírají osamoceni. Velká část společnosti existuje tak, jako by nikdy neměla umřít. Mnoho lidí žije konzumním způsobem života, bez samozřejmého vědomí, že smrt může přijít kdykoliv, ve věku mladém, ve věku produktivním nebo ve stáří. Cílem této kapitoly je zachytit postoj ke smrti a umírání, což předpokládá její vydefinování a stručný historický pohled na ni. Vzhledem k cíli práce se zaměříme i na způsoby pohřbívání, především v České republice.

1.1 Definice pojmu smrti a umírání

Po celou dobu historie lidského rodu a lidského myšlení patří smrt mezi hluboká témata, na které je možno nahlížet z různorodých hledisek. České slovo smrt pochází z praslovanského tvaru smrt („сѣмьртъ“) a původně doslova znamená „dobré úmrtí“.¹

Smrt se dotýká a ovlivňuje každého z nás, je součástí lidského žití a ohraničením lidské existence. Nečiní život nesmyslným, umožňuje využít omezený čas lidského života plně a tvořivě. Při vyslovení slova smrt člověka neprovází pozitivní vibrace, přesto toto slovo má stejnou hodnotu a váhu jako narození, stojí však na opačném pólu lidského bytí. Člověk jako jediný druh je schopen o svém zániku přemýšlet během celého života. Smrt v každé lidské bytosti zanechá stopu s různými zkušenostmi a v různém pořadí.² Pavel Řičan uvádí, že smrt je přeměna, živý tvor ztrácí život, stává

---

¹ Srov. ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5, s. 16.

² Srov. DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator, 2007. Diagramma. ISBN 978-80-7207-628-4, s. 21.

se mrtvým tělem a všechny životní projevy se nenávratně ztrácejí.³ Podle Daviese se člověk se smrtí člověk setkává čtyřmi způsoby: osobní ztrátou, smrtí jiných, osobním uvědoměním smrti a vlastní smrtí. Nejintenzivnější existenciální zkušeností smrti je však smrt milovaného člověka, která je vyjadřována jako propastnost smrti.⁴ Smrt není problémem mrtvých, nýbrž těch, co žijí dál.⁵ Lékař Gerlach z Würzburgu definuje smrt jako konečné zastavení látkové výměny udržující strukturu organismu. Filozofie se uchyluje k definici smrti jako konce osobního životního příběhu, který souvisí s tělesným stavem člověka. Když definitivně zaniknou určité funkce organismu, které jsou podmínkou fenoménů vědomí a svědomí, nastává smrt. Teologický pohled naznačuje setkání člověka s Bohem, kdy člověk před Bohem zodpovídá za svůj život, dokud trvá jeho svědomí a svoboda.⁶ Za charakteristiku lidství bývala často považována schopnost předvídat vlastní smrt.

Umírání v lékařské terminologii je synonymem terminálního stavu, kdy dochází k postupnému a nevratnému selhávání důležitých tkání a orgánů, důsledkem je zánik individua, tedy smrt, latinsky „mors“. Pojem umírání nelze omezit pouze na terminální stav. Umírání je především proces, který probíhá v určitém čase. Je rozdělen na tři nestejně dlouhá období:

- Prefinem. Začátkem je diagnóza vážné a dlouhodobé nemoci. Pravděpodobnost smrti v čase týdnů a měsíců je vysoká.
- In finem. Je to umírání ve vlastním slova smyslu. Období lze ztotožnit s lékařským pojetím terminálního stavu. Společnost odsunuje umírajícího do instituce, výstižné vyjádření je, že smrt je opouzdřena bílou plentou. V minulých dobách přecházely z generace na generaci zkušenosti týkající se umírání a smrti. Umírající byl smířen se smrtí, čekal na ni obklopen svými nejbližšími, smrt nastala až po ritualizovaném rozloučení.
- Post finem. Zahrnuje péči o zesnulého a péči o pozůstalé.⁷

---

³ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. Pyramida (Panorama). ISBN 80-7038-078-0, s. 406.

⁴ Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 13.

⁵ Srov. LUTOVSKÝ, Michal. *Hroby předků: sonda do života a smrti dávných Slovanů*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0567-6, s. 71.

⁶ Srov. ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života: [základní otázky lidské etiky]*. Praha: Vyšehrad, 1999. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-302-7, s. 86-88.

⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 3., rozš. vyd. Praha: Galén, c2002. ISBN 80-7262-132-7, s. 205-216.

1.2 Smrt pohledem dějin

Historické prameny dokládají důležitost, jakou smrt kdysi měla pro člověka. Byl to významný okamžik, který se neodsunoval stranou. Člověk před ním neutíkal a nic si nenalhával.⁸ Postupem vývoje lidských dějin se však postoj ke smrti měnil. Ve starověku byla smrt záležitostí sdílenou ve společenství, které si vzájemně i spolu s umírajícím člověkem dodávalo sílu proti přírodním mocnostem i důvěru v posmrtný život.⁹

Ariés nazývá nejstarší model smrti pojmem „ochočená smrt“, která nebyla považována za osobní tragédii, ale právě za událost blízkou a všem důvěrně známou. Člověk přijímal smrt odevzdaně a umíral klidně.¹⁰ Za špatnou smrt byla považována smrt náhlá a osamělá, jak dokazují starosvětsky působící litanie: „Od náhlé a nenadálé smrti ochraňuj nás, Pane“.¹¹ Staří mudrci a světci mluvili o celém životě jako o přípravě na smrt a lebka postavená na jejich stole znázorňovala pomíjivost pozemského života.¹²

Ve středověku dochází k posunu vnímání smrti, a to od společenského vnímání smrti k její individualizaci. Objevuje se pojem „vlastní smrt“. Charakteristická pro zkušenost se smrtí byla láska k životu, ale i naděje na posmrtný život. Lidé se smrti báli a z důvodu tohoto strachu rozšířili pohřební rituál o nové smuteční obřady. Druhý model se objevuje v 11. století a Ariés jej označil jako „smrt sebe sama“. Znamená posun směrem k člověku, smrt je považována za osobní a přináší proměnu představ o posmrtném životě. Často opakovanou byla věta, že „člověk neví ani dne, ani hodiny, kdy ho smrt může potkat“. Zásada „memento mori“ (v překladu „pamatuj na smrt“) připomínala středověkému a raně novověkému člověku konečnost jeho života.¹³ Člověk byl na smrt připravený a setkával se s ní téměř všude – při porodu, v kolébce, v pustém lese či na bojišti. Stala se také námětem nejrůznějších uměleckých děl.

---

⁸ Srov. ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-293-3, s. 136.

⁹ Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 14.

¹⁰ Srov. ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-286-0, s. 43.

¹¹ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Teol. etická kriteria2*. [online]. [cit. 2018-08-14].

Dostupné z WWW:<<http://home.tf.jcu.cz/~srajer/teol.eticka.kriteria2.pdf>>.

¹² Srov. HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9, s. 94.

¹³ Srov. BŮŽEK, Václav. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4, s. 364.

Třetí model s názvem smrt vzdálená a blízká se objevuje v novověku, kdy se lidé začali přibližovat k té podobě smrti, která jim byla dosud vzdálená.¹⁴ V 16. století se objevuje pojem „trvalá blízkost smrti“. Došlo k tomu v souvislosti se vznikem přírodních věd, kdy byl člověk schopen si smrt ulehčit a zase ji učinit dobrou. Zde byly položeny první kořeny pomoci při umírání zaměřené na tělo i duši.¹⁵ Smrt v křesťanské společnosti nebyla považována za konečný bod lidské existence. Člověk se nesměl nechat smrtí zaskočit, jelikož po celý život se připravoval na tento rozhodující okamžik. Přáním každého člověka bylo zemřít ve své posteli, ve společnosti svých nejbližších. V českých zemích na přelomu 16. a 17. století byly oblíbené příručky o umění dobré smrti, které obsahovaly duchovní cvičení pro nemocné a umírající. Ulehčení pro umírajícího představovalo udělení svátosti nemocných a svátosti smíření. Modlitba sloužila k překonání těžkých okamžiků, neboť poslední chvílky života byly důležité pro další osud člověka. Dobrá smrt vyžadovala trpělivost a pokoru.¹⁶

Do období 19. století je možno zařadit model s názvem smrt blízkého. V této době je měněn pohled lidí na smrt, lidé se tolik neobávají smrti vlastní, ale smrti blízkých, se kterou se obtížněji vyrovnávají.

Poslední model Ariés nazývá „převrácená smrt“. Tento model provázal 20. století a je zřejmý ještě v dnešní době. Postoj lidí ke smrti je zde odlišný od předchozích způsobů vnímání v podobě institucionalizace, tabuizace, oddalování smrti s projevy medicínského selhání.¹⁷ Mluvit o konci existence, pohřbívání, hřbitovech, hrobech, zániku připadá člověku nevhodné, morbidní a nehodící se do dnešní společnosti. Jak vyplývá ze zveřejněného průzkumu, běžně o tomto tématu nehovoří třetina obyvatel.¹⁸

Šiklová dodává, že nynější společnost dělá jednu chybu – neuvědomuje si totiž, že smrt a její přijetí, stejně jako mluvení o ní jsou něčím, co ke společnosti přirozeně patří.¹⁹ Člověk se zdaleka nesetkává se smrtí tak jako dříve. Jednak díky dramatickému poklesu dětské úmrtnosti za posledních 150 let, jednak díky obecnému prodlužování

---

¹⁴ Srov. ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-293-3, s. 374-376.

¹⁵ Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 15.

¹⁶ Srov. BŮŽEK, Václav. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4, s. 367.

¹⁷ Srov. ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-293-3, s. 370-379.

¹⁸ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, c2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 17.

¹⁹ Srov. HYDE PARK CIVILIZACE. *Umírání a smrt*. [online] [cit. 2018-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10441294653-hyde-park-civilizace>>.

délky lidského života. Dalším důvodem jsou i menší rodiny. V dnešní době člověk umírá doma spíše vzácně.

Německý sociolog Elias upozorňuje na typický přístup člověka ke smrti v moderních společnostech. Uvádí, že nikdy v dějinách lidské existence nebyli umírající tak sterilně odsouváni do zákulisí společenského života, mimo zraky živých. Lidské mrtvoly nebyly expedovány z úmrtního lože do hrobu tak hygienicky, bez zápachu a s takovou dokonalostí.²⁰

Dějiny smrti jsou dějinami celého spektra citů zahrnujících naději, strach, touhu a vděčnost za lásku, náznaky transcendentního smyslu. Věk po věku, generace od generace se mění.²¹

1.3 Historie pohřbívání

Pohřbívání člověka provází lidskou společnost po celá staletí a nese v sobě transcendentní dimenzi, která spočívá v překročení z konečného světa do nekonečných prostor.²² Již řecký filozof Parmenidés v 6. stol. př. n. l. pojmenoval člověka smrtelníkem, který jako jediný tvor na Zemi pohřbívá své nejbližší.²³ V průběhu dějin se způsoby samotného ukládání zemřelých měnily jen málo a jsou ve své podstatě dochovány od nejstarších dob až dodnes. Pohřbívání se odlišuje ukládáním do země, nebo zpopelněním, a to zejména v souvislosti s převládající náboženskou vírou.

Z nejstarších dějin jsou dochována svědectví o dávných pokoleních ukládajících mrtvé do pečlivě upravených hrobů, kde byly nalezeny šperky, keramika, různé součásti oděvů. V Čechách byla objevena četná pohřebiště, ať již skrčených koster v pouhé zemi, které byly uloženy v zárodečné poloze nazývané skrčenec, případně v kamenné skřínce. Nalezeno bylo i několik sedících koster. Převládal ovšem pohřební ritus, kdy zemřelý byl pochován ve slavnostním úboru, na pravém boku, s hlavou k jihu, skrčenými nohama obrácenými k severu a rukama zdviženými k hlavě.²⁴

---

²⁰ Srov. ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. Člověk v zrcadle. ISBN 80-85844-39-7, s. 23.

²¹ Srov. DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VolvoxGlobator, 2007. Diagramma. ISBN 978-80-7207-628-4, s. 175.

²² Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, c2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 199.

²³ Srov. VYMĚTAL, Jan. *Lékařská psychologie*. Vyd. 3., V nakladatelství Portál 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-X, s. 267.

²⁴ Srov. PÍČ, J. L. *Přehled české archeologie*. Nákladem archeologické komise při české akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praze 1908, s. 3-10. ISBN neuvedeno.

Středověk byl mimořádně neklidnou epochou plnou násilí, sporů a válek. Epidemie byly běžnou součástí života, tisíce lidí umíraly v bolestech, ve špíně a bez pomoci. Velké společenské rozdíly oddělovaly urozené vrstvy od poddaných, ale strach z posmrtného trestu, strach o spásu duše se dotýkal jak chudých, tak i bohatých.²⁵

Pohřbívání až do konce 16. století bylo v pravomoci církve, která k tomu jako jediná vydávala příslušná opatření. V městských společnostech pohřbení zajišťovala pohřební bratrstva.²⁶ Koncem 18. století se do pohřebního práva začaly promítat veřejnoprávní a soukromoprávní aspekty. Stát měl zájem na řádném pohřbívání, ale spíše řešil právní úpravy hřbitovů, pohřby byly stále v působnosti církve. Postupem času stát přenesl odpovědnost za řádné pohřbívání na obce.²⁷ Pohřeb do země s církevním obřadem byl typický pro přelom 19. a 20. století.

Vedle klasického pohřbívání do země se v průběhu dějin realizovalo i žárové pohřbívání. Praktikovalo se již v mladší době kamenné, přibližně 5 000 let před Kristem a potom v celém pravěku. Křesťanství tento způsob pohřbívání dlouhou dobou odmítalo jako projev nevíry ve vzkříšení z mrtvých.

Snahy o pohřbívání žehem se nejsilněji projevíly ve druhé polovině 18. století, kdy byl zpracován návrh zákona o pohřbívání a první projekt krematoria. Historickým mezníkem se stal žeh v roce 1822 v Itálii, kdy na pohřební hranici byla zpopelněna těla tehdy utonulých básníků. V roce 1874 italský zákon povolil pohřeb žehem jako první v křesťanském světě. Kremace byla povolena jako forma pohřbívání a ve stejné době byla postavena první kremační pec. V roce 1876 bylo uvedeno do provozu první evropské krematorium v Miláně a v témže roce ve Washingtonu.²⁸ U nás s myšlenkou žehu souhlasily známé osobnosti – například Božena Němcová či Jan Neruda. O přeplněnosti Olšanského hřbitova se mluvilo již v roce 1872, kdy Jan Neruda prohlásil: „*Spalování mrtvol stalo se již přímo požadavkem zdravého rozumu, není proti němu nejmenší námitky ani z náboženství, ani z poezie, ani z hospodářství, přesto*

---

²⁵ Srov. ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. Člověk v zrcadle. ISBN 80-85844-39-7, s. 19.

²⁶ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, c2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 200.

²⁷ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 30.

²⁸ Srov. SPOLEČNOST PŘÁTEL ŽEHU, *Společnosti přátel žehu bylo 100 let. FUNERAL Quartal*, 2/2010. Praha, s. 48-49.

*zůstává pouhopouhým přáním a návrhem. Ale nepošla země z ohně? Proč nevracíme tělo hned živlu prvotnímu, krásnému, čistému?*²⁹

1.4 Pohřbívání v České republice v posledních sedmi dekádách

Od poloviny 20. století docházelo v České republice postupně k proměnám pohřbívání. Za dob komunistického režimu byla snaha utlumit církevní vliv, což se odrazilo i v pohřebnictví, kde docházelo postupně k nahrazování náboženských pohřbů sekulárními pohřby. Nárůst sekulárních pohřbů však nebyl lineární.³⁰ V posledních desetiletích se v ČR realizují klasické pohřby do země spojené obvykle s církevním obřadem, pohřeb žehem, v poslední době jsou zde také častější tzv. sociální pohřby.

Pohřební praxi určuje platná legislativa. Zákon stanoví podmínky pro zacházení s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky, práva a povinnosti související s provozováním pohřební služby, prováděním balzamování, konzervací lidských pozůstatků a s provozováním krematorií a pohřebišť. Základním kritériem pro jakýkoli pohřeb je nedotčení důstojnosti zemřelého.

Právní předpisy pro oblast pohřebnictví ke dni 1. září 2017 jsou následující:

- Zákon o pohřebnictví a o změně některých zákonů 256/2001 Sb.
- Vyhláška o postupu obce při zajištění slušného pohřbení č. 277/2017 Sb.
- Vyhláška o stanovení obsahu a rozsahu specializované odborné přípravy ze dne 23. srpna 2017 č. 278/2017 Sb., zaměřené na odbornou problematiku související s balzamací, konzervací a náležitostí dokladu o jejím absolvování.
- Mezinárodní Ujednání o přepravě mrtvol 44/1938 Sb.
- Dohoda o převozu těl zemřelých 22/2012 Sb.³¹

---

²⁹ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, c2014. ISBN 978-80-7492-138-4, s. 173.

³⁰ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Smrt a umírání: opomíjené téma veřejných politik*. Fórum sociální politiky, [online]. 2011, č. 5, s. 17. [cit. 2018-06-16].

Dostupné z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_6_2011.pdf>.

³¹ Srov. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Přehled platných právních předpisů*. [online]. [cit. 2018-10-21]. Dostupné z WWW:

<www.mmr.cz/cs/Regionalni-politika-a-cestovni-ruch/Pohrebnictvi/Pravo-Legislativa/Prehled-platnych-pravnich-predpisu/Oblast-pohrebnictvi>.

Církevní pohřeb je pokládán za poslední službu zemřelému, za doprovod na jeho poslední cestě. Zahrnuje pohřbení těla do posvěcené půdy hřbitova s obřady. V roce 1955 tvořily církevní pohřby více než polovinu všech pohřbů v Československu, konkrétně 58 procent. V roce 1987 se konal katolický církevní pohřeb již pouze v případě 39% zemřelých. Odhaduje se, že v první polovině devadesátých let patrně došlo k mírnému nárůstu počtu náboženských pohřbů na úkor sekulárních, ovšem jen dočasně. Nyní jsou tyto pohřby uskutečněny zhruba u necelých 30 % zesnulých.³²

Nejčastějším způsobem pohřbu v České republice je v současnosti kremace, neboli zpopelnění. Samotný pojem kremace pochází z latinského „cremare“, tedy „spalovat“.³³ Z historického hlediska je kremace v České republice poměrně mladší způsob pohřbívání.³⁴ Zpopelnění spočívá ve spalování těla zesnulého v krematoriu žhavým vzduchem. Poté se zpravidla po několika dnech předává popel pozůstalým v urně, která se ukládá do hrobu, urnového sklípku nebo do kolumbária. Popel zemřelého je též možno rozprášit.³⁵

Společnost přátel žehu uvádí, že pohřeb žehem v posledních třiceti letech tvoří asi tři čtvrtiny všech pohřbů v České republice. V Praze je kremace provedena až u 95 procent zemřelých. V menších městech a na venkově je situace odlišná, a to zejména pokud je v dané lokalitě větší podíl věřících. Na jižní Moravě, kde přetrvala silnější náboženská tradice, představuje kremace jen asi 30 procent pohřbů.³⁶ V posledních desetiletích se posledního rozloučení se zesnulým často zúčastní jen nejužší okruh pozůstalých a jeho přátel. Pohřeb tedy proběhne s vyloučením širší veřejnosti a často se zkráceným obřadem.

Na počátku 21. století se začal objevovat pojem „sociální pohřeb“. Je formou pohřbu bez obřadu a nastává v situaci, kdy zemřelý nemá žádné blízké příbuzné a ani nemá vlastní úspory. Sociálních pohřbů přibývá, a s tím i povinnosti obce pohřeb obstarat. Neplatí však, že sociální pohřeb je pouze pohřbem bez obřadu. Jsou i obce,

---

³² Srov. NEŠPOR, Z., NEŠPOROVÁ, O. *V žáru lásky se život započal – v žáru ohně se končí*. Ústav pro soudobé dějiny avčr. Čtyři pohledy na vývoj kremačního hnutí v české společnosti, s. 596-600, [online]. 2011, č. 4 [cit. 2018-06-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-4-2011>>.

³³ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Století proměn v pohřbívání: od církevního uložení do země ke zpopelnění bez obřadu* [online]. [cit. 2018-06-16]. Dostupné z WWW: <<http://ceskyid.avcr.cz/media/articles/58/submission/original/58-102-1-SM.pdf>>.

³⁴ Srov. STEJSKAL, David a Jaroslav ŠEJVL. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6, s. 98.

³⁵ Srov. POHŘEB.CZ. *Druh obřadu*. [online]. [cit. 2018-06-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.pohreb.cz/druh-obradu>>.

³⁶ Srov. STEJSKAL, David a Jaroslav ŠEJVL. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6, s. 175.

kteřé ze svého rozpočtu budují obecní hrobky pro uložení sociálních urn, lidských pozůstatků cizinců a osob bez zjištěné totožnosti. Příkladem je hrobka na 1200 urn vybudovaná v roce 2011 na hřbitově v Brandýse nad Labem a také na severní Moravě jsou tři velké urnové hroby jedinců bez domova. Na náhrobcích je zatím kolem čtyř set jmen, nejstarší pocházejí z roku 1995.³⁷

V posledních desetiletích dochází též k výraznému nárůstu pohřbívání bez obřadu se zesnulým, bez jakéhokoliv rituálu, bez rozloučení a pouze anonymně. Pozůstalí zcela ustoupí od uspořádání jakéhokoliv pohřebního obřadu a prostřednictvím pohřební služby zajišťují pouze kremaci. Nešporová uvádí, že slovo pohřeb by v takových případech nemělo být užíváno, neboť zde chybí smuteční obřad. Lze hovořit o pohřbívání bez obřadu, nebo o pohřbení těla zesnulého. Při ukládání těla do hrobu se tato varianta nevyskytuje. K pohřbení bez obřadu dochází ve středních, severních a západních Čechách až u poloviny zesnulých. Rozdíly jsou patrné jak mezi jednotlivými kraji, tak mezi městy a vesnicemi. V oblasti jižní Moravy se pohřbívání bez obřadu téměř nekoná. Nešporová získala přesné statistiky ze tří českých pohřebních ústavů v roce 2010 a v roce 2011. Podíl pohřbení bez obřadu byl následující: v roce 2011 v pohřební službě v západních Čechách 45 % ze 142 mrtvých, v roce 2010 v soukromé pohřební službě ve středních Čechách 54 % z 265 mrtvých a v téže roce v pohřební službě v oblasti Vysočiny blízko moravských hranic 21 % z 206 mrtvých.³⁸ Přitom na venkově ještě ke konci minulého století doprovázela zesnulého na hřbitov skoro celá vesnice.

1.5 Statistická data úmrtnosti a pohřbívání v České republice

V roce 2017 bylo v populaci České republiky zaznamenáno 111 443 úmrtí, což je o 3700 úmrtí více než v roce předchozím a nejvíce za posledních dvacet let.³⁹ Střední délka života činila v roce 2016 u mužů 76,2 roku, tedy o 0,4 roku více než v roce

---

³⁷ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 118-119.

³⁸ Srov. NEŠPOROVÁ, O. *Století proměn v pohřbívání: od církevního uložení do země ke zpopelnění bez obřadu*, s. 196.[online]. [cit. 2018-06-16].

Dostupné z WWW: <<http://ceskylid.avcr.cz/media/articles/58/submission/original/58-102-1-SM.pdf>>.

³⁹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Zemřelí podle seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR*. [online]. [cit. 2018-11-18]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-podle-pohlavi-a-veku-2007-2016-770xpsf8rn>>.

předchozím, u žen pak její hodnota vzrostla o 0,6 roku na 82,1 v témže roce. Od roku 2007 jsou v rámci statistiky úmrtí zjišťovány údaje o zemřelých v místě úmrtí. V roce 2016 došlo ke 2/3 všech úmrtí v nemocnici či léčebném ústavu, dalších 7% úmrtí se odehrálo v zařízení sociální péče. Doma zemřela zhruba pětina osob.

Úmrtnost v České republice je v mezinárodním srovnání spíše nadprůměrná. Nejvyšší úmrtností se vyznačují země jako je Litva, Lotyšsko a Bulharsko u mužů, ženy dosahují vysoké úmrtnosti v Maďarsku a Rumunsku. Naopak nejnižší úmrtností se vyznačují země jako Španělsko, Švýcarsko, Itálie a Francie. Zejména ve srovnání s těmito zeměmi je v České republice úmrtnost vysoká, jelikož její hodnota zde dosahuje zhruba trojnásobku hodnot zaznamenaných například ve Francii.⁴⁰

Česká republika zároveň zaujímá prvenství ve zpopelňování zesnulých. Dochází zde k největšímu počtu pohřbů žehem v Evropě.⁴¹ Ve světovém žebříčku naše společnost zaujímá třetí místo v počtu krematorií na počet obyvatel.⁴² V sousedním Slovensku, které je naší republice kulturně nejbližší, způsob pohřbívání žehem představuje pouze okolo 17 procent, zřejmě je to způsobeno přetrvávajícím vlivem náboženské víry. Slovenská republika má k dispozici pouze tři krematoria. Oproti tomu v České republice je jich celkem 27, což tvoří nejvyšší podíl v rámci počtu obyvatel státu na světě.⁴³ Například Francie sice krematoria má, ale spaluje tam pouze okolo 25 procent mrtvých.⁴⁴

V pohřbívání bez obřadu je naše republika zcela výjimečná. Je to české specifikum. V Německu nebo severských zemích vypravují obecní úřady pohřby i bezdomovcům.⁴⁵

Záporným společenským jevem jsou nevyzvednuté urny. Každá pátá urna zůstává v krematoriu.⁴⁶ Zmíněné trendy dokladují i údaje z vybraných pohřebních ústavů.

---

⁴⁰ Srov. ZEMŘELÍ 2016/ÚZIS ČR, s. 13. [online]. [cit. 2018-06-18].

Dostupné z WWW: <<https://www.uzis.cz/publikace/zemreli-2016>>. Zdrojem informací v této publikaci jsou data přebíraná z evidence zemřelých vedené Českým statistickým úřadem.

⁴¹ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 31.

⁴² Srov. STEJSKAL, David a ŠEJVL, Jaroslav. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6, s. 98.

⁴³ Srov. NOVINKY.CZ. *V kremaci drží ČR evropské prvenství*. [online]. [cit. 2018-08-18]. Dostupné z WWW: <<https://www.novinky.cz/ekonomika/114504-v-kremaci-drzi-cr-evropske-prvenstvi.html>>.

⁴⁴ Srov. EURO.CZ. *Když běží zajímavý seriál, lidé méně umírají, říká šéf Pohřebního ústavu*. [online]. [cit. 2018-06-18]. Dostupné z WWW: <<https://www.euro.cz/light/kdyz-bezi-zajimavy-serial-lide-mene-umiraji-rika-sef-pohrebniho-ustavu>>.

⁴⁵ Srov. KARÁSKOVÁ Ivana. *Zdá se mi, že neumíme truchlit jako dřív*. Mladá fronta Dnes. [online]. [cit. 2018-07-28].

Dostupné z WWW: <<http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/monitor/2015/151031a.htm>>.

⁴⁶ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 185.

V Pohřebním ústavu hlavního města Prahy bylo za rok 2018 zaznamenáno celkem 3219 zemřelých, z toho 980 těl bylo pohřbeno bez obřadu. To činí 30 procent pohřbení zesnulých bez obřadu ve jmenované pohřební službě. Zpopelněno bylo celkově 99 procent zemřelých. Pouhých 35 pohřbů bylo uskutečněných do hrobu, tedy jen 1 procento tohoto druhu pohřbu. Počet zde uskutečněných 50 sociálních pohřbů jednotlivými obecními úřady představuje též 1 procento.⁴⁷

V Pohřební službě města Blatná, která se nachází v jihočeském městě Blatná ležícím v severozápadní části Jihočeského kraje v okrese Strakonice s více než šesti tisíci obyvateli, je situace o něco málo příznivější než v hlavním městě. Za rok 2018 zde bylo jmenovanou pohřební službou pohřbeno celkem 171 zemřelých. Z tohoto počtu 42 zesnulých bylo pohřbeno bez obřadu, tedy bez jakéhokoliv rozloučení, což činí 24 procent. Zpopelněno s obřadem bylo 71 procent zemřelých a sociální pohřeb objednaný Městským úřadem Blatná nebyl žádný. Do hrobu bylo pohřbeno pouze 8 těl zesnulých, což představuje pouhých 5 procent zesnulých.⁴⁸ V Blatné tak bylo zpopelněno 95 procent zemřelých, podobně jako v níže uvedené pohřební službě ve městě Most. Otázkou zůstává, zda je tato skutečnost způsobena tím, že v Blatné je vybudované krematorium disponující pietní smuteční síní a převážně urnovým hřbitovem, který byl založen současně s výstavbou krematoria.

Odlíšná situace je ve Veselí nad Moravou. Jedná se o město s vysokou religiozitou v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji, 14 km jižně od Uherského Hradiště na řece Moravě, kde žije více jak jedenáct tisíc obyvatel. Dle údajů Českého statistického úřadu je relativně nejvíce věřících jednoznačně v moravských krajích, konkrétně v okrese Hodonín, kde jejich podíl tvoří 57,6 procent.⁴⁹ Jedna ze dvou pohřebních služeb ve Veselí nad Moravou nese název Pohřební služba Jaroslav Horký. Majitel této rodinné firmy se čtyřicetiletými zkušenostmi v pohřebnictví udává, že za rok 2018 zaregistrovali celkem 283 zemřelých, z toho u 19 zesnulých se pozůstalí rozhodli pro pohřbení bez obřadu, což představuje pouhých 7 procent pohřbení bez rozloučení. Zpopelněno s obřadem bylo 42 procent zesnulých. Pohřbeno do hrobu bylo 138 mrtvých, což

---

⁴⁷ Srov. POHŘEBNÍ ÚSTAV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. Na základě rozhovoru s ředitelem pohřební služby, p. J. Mlčochem.

⁴⁸ Srov. POHŘEBNÍ SLUŽBA MĚSTA BLATNÁ. Na základě rozhovoru s pracovnicemi pohřební služby s p. Bezpalcovou a p. Suchou.

⁴⁹ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Náboženské vyznání obyvatelstva*. [online]. [cit. 2018-07-12]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/57004fa0dc>>.

představuje 49 procent této formy pohřbu. Sociální pohřeb byl vyjednáán pro 6 zesnulých, což představuje jen 2 procenta.⁵⁰

Český statistický úřad uvádí, že v okrese Most je extrémně nízký podíl věřících, konkrétně 12,4 procent obyvatel. Vykořeněnost oblasti Mostecka a jeho nových obyvatel v důsledku odsunu Němců a pak všech převratných změn na tomto území spojených s těžbou a zpracováním hnědého uhlí je zcela zřejmá.⁵¹ Jednou z pohřebních služeb s názvem Technické služby města Most bylo za rok 2018 pochováno celkem 700 zemřelých. Pohřbení bez obřadu, a tedy bez jakéhokoliv rozloučení se uskutečnilo u 460 zemřelých, což je neuvěřitelných 66 procent. Kremace s obřadem byla uskutečněna u 21 procent zesnulých, pohřeb do hrobu byl vykonán pouze u 6 procent zemřelých. Míra zde provedených sociálních pohřbů dosáhla 7 procent zemřelých.⁵²

Z výše uvedeného vyplývá, že jako jedna z podstatných příčin, proč se lidé neloučí se zemřelými, se může jevit právě religiozita. Lidé, kteří jsou nábožensky založení, se v porovnání s lidmi žijícími v oblasti s nízkou religiozitou většinou loučí se svými nejbližšími. Projevují se zde zřetelné protiklady: ve městě Veselí nad Moravou, kde jsou lidé nábožensky založení, bylo pouze 7 procent zemřelých pohřbeno bez obřadu, na rozdíl od města Most, kde bylo pohřbeno bez obřadu 66 procent zemřelých. Vysoká míra religiozity zřejmě přispívá i k rozhodnutí pozůstalých připravit pro své nejbližší pohřbení do hrobu namísto zpopelnění, což též vyplývá z výše uvedených poznatků.

Pokud by tento „trend“ současné doby v rozhodnutí pozůstalých nekonat žádný pohřební rituál pokračoval vzestupně, mohlo by postupem času dojít k zániku kulturní tradice, která provází lidstvo od nejranějších dob, a to pochovávat zemřelé s úctou a patřičnou důstojností a s nadějí přesahující samotnou smrt.

1.6 Pohřbívání v rozličných kulturách a náboženstvích

Všechny společnosti mají své rituály a pravidla týkající se zacházení se zemřelými. Pohřeb pokládají některá společenství za nejdůležitější ze všech kolektivních obřadů.⁵³ Způsob, jakým se staví ke smrti a k pohřbení zesnulých, se odvíjí od dané kultury

---

⁵⁰ Srov. POHŘEBNÍ SLUŽBA JAROSLAV HORKÝ, Veselí nad Moravou. Na základě rozhovoru s ředitelem pohřební služby, p. Horkým.

⁵¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Náboženské vyznání obyvatelstva. [online]. [cit. 2018-07-12]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/57004fa0dc>>.

⁵² Srov. TECHNICKÉ SLUŽBY MĚSTA MOSTU. Na základě telefonického rozhovoru s vedoucí provozu p. Kočovou.

⁵³ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 13.

a náboženství. U různých kultur lze nalézt rozličné pojetí smrti, umírání a provázení, jak umírajících, tak i jejich blízkých. Způsob umírání člověka souvisí s celým jeho předchozím životem a možnost být umírajícímu na blízku může být často chápána jako dar.

1.6.1 Judaismus

Judaismus vnímá lidskou existenci v jednotě života a smrti. Smrt je svrchovaným výrazem Boží spravedlnosti. Zároveň není absolutním koncem života, jelikož duše člověka skrze přechodové rituály přechází do jiného způsobu bytí. Člověk je stvořen k Božímu obrazu a lidské tělo si zaslouhuje nejvyšší úctu. Povinností nejbližších příbuzných a blízkých je vzdát zemřelému poslední poctu a důstojně jej pohřbít. Když však zemřelý nemá žádné příbuzné, o jeho pohřeb se stará obec, kde žil.

V tradičních komunitách připravuje zemřelého k pohřbu společenství nejvýznamnějších a nejzbožnějších členů obce, kde je považováno za čest prokázat takovou službu. Nejdůležitějším aktem je rituální omytí mrtvého, následované obléknutím do bílého a ručně šitého rubáše. Mužům se dává modlitební šála s jednou odtrženou třásní. Vše je doprovázeno předepsanými modlitbami. Zemřelí se pohřbívají v celodřevěné prosté rakvi a jednoduchý rituální pohřeb má proběhnout do 24 hodin po smrti. Rakev je nesena nejbližšími příbuznými, nebo je vezena na vozíku a po spuštění do hrobu je zaházena hlínou. Smuteční řeč je pronesena nad hrobem, který je nutné výrazně označit, aby na něj někdo omylem nevstoupil. Umístění náhrobního kamene značí, že zemřelý mizí ze vzpomínek, proto se s jeho postavením většinou čeká celý rok.

Doba truchlení je rozložena do několika fází, které se vzájemně prolínají a následují za sebou. V první fázi, která většinou trvá jeden den (je chápána jako doba od úmrtí do pohřbu) si truchlící jako výraz smutku musí roztrhnout šaty, nejedí maso, nepijí víno, nekoupou se pro potěšení, neholí se a nestříhají si vlasy ani nehty a pouze dodržují hygienu. Jsou oprostěni od plnění některých příkázání, nesmí pracovat a studovat Tóru. Druhá fáze začíná po návratu z pohřbu a trvá sedm dnů. Truchlící si ihned rituálně umyjí ruce, snědí jídlo připravené sousedy, stále nepracují a dodržují pouze základní hygienu bez stříhání vlasů a holení. Zapálí svíce, sedí na nízké stoličce a recitují židovský chvalozpěv zvaný Kadiš. Zují se, neboť boty jsou symbolem lidské důstojnosti a sociálního stavu a být bos vyjadřuje pokoru. Třetí fáze trvá do 30. dne po pohřbu,

nadále zde platí zákaz stříhání vlasů a nehtů, navíc pak nošení nových a vypraných šatů. V této době končí truchlení za příbuzné, nikoli však za rodiče, protože za ně truchlí děti po dobu dvanácti měsíců, což je považováno za čtvrtou fázi. Stále platí zákazy stříhání a nošení nových šatů, avšak ty již nemusí být striktně dodržovány. Důležitá je pokora, charita, vzdělávání a veřejné odříkávání modlitby Kadiš za odpuštění hříchů zemřelým. Po ukončení těchto fází truchlení je zvykem připomínat si zemřelé bohoslužbou, návštěvou hřbitova a výročním připomenutím smrti, které je provázeno celodenním půstem, zapalováním svící, studiem tóry a charitou.⁵⁴

1.6.2 Islám

Islám přijal velkou část idejí ze židovství a křesťanství, nikoli však při řešení otázek smrti. Nepřijímá pohřeb kremací, ale pochovává své zemřelé do země. Významné osoby mohou být pochovány i v kamenném sarkofágu. Islámská morálka klade důraz na rodinu a její hodnoty. Proto je zásadním úkolem muslimské rodiny postarat se o svého příbuzného do posledních chvil života. V muslimském světě jsou až do dnešní doby nemyslitelné instituce typu starobinců či domovů důchodců.

Smrt je chápána jako oddělení duše od těla. Umírající leží na lůžku, obrácen tváří k Mekce. Je pochován poměrně rychle; a pokud zemře ráno, je pohřben ještě ten den večer. Smuteční barva oděvu na pohřbu bývá bílá, ale mohou se objevit i jiné barvy, kromě červené. Pohřbu se většinou nezúčastní ženy z důvodu hlasitého nářku, který by mohl narušit důstojnost obřadu. Ženy se modlí za zesnulého doma. Jelikož je pohřeb uspořádán takto rychle, mnozí příbuzní se ho nemohou zúčastnit, všichni se sejdou zpravidla až na pravidelné zádušní vzpomínce, která je uskutečněna 40 dní po úmrtí. Pohřeb je často chápán jako okamžik pro započetí úkonů k vypořádání dědictví. Zemřelý je zahalen do bílého rubáše, tak je i pohřben. Pokud během svého života učinil pout' do Mekky, uschová si dva velké pruhy bezešvé látky, která byla jeho poutním rouchem. Muslimové, kteří jsou starší a nemocní, si někdy tento rubáš vozí s sebou, pokud se vydávají na cesty. Pohřební průvod tvoří muži z rodiny a ze sousedství, několik jich nese dřevěnou rakev a poměrně rychle se ubírají ke hřbitovu. U hrobu se postaví tak, aby jejich pohled směřoval k Mekce. Je zde dodržována zásada, že do jednoho hrobu se ukládá pouze jeden zesnulý a je uložen některým blízkým příbuzným.

---

⁵⁴ Srov. ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5, s. 79-93.

Tělo se vyjme z rakve a ukládá se do země pouze v rubáši, který se mírně uvolní. Zesnulý je položen na pravý bok tváří k Mekce. Pochovávat zemřelé bez rakve je běžnou tradicí v muslimském Orientu, zřejmě pro nedostatek dřeva v suchých oblastech. Pochovávat zesulé bez rakve nedovolují hygienické normy například v České republice a v Rakousku. Na některých místech Evropy muslimové dlouho neměli vlastní hřbitov a například ve Švýcarsku ho nemají dodnes. V České republice má muslimská menšina vlastní hřbitov v Třebíči, od roku 2004 je vymezen pozemek na Olšanských hřbitovech, prostor na hřbitově mají vymezen také v Brně a z doby 1. světové války se zachovalo místo v Olomouci – Černovíře.⁵⁵

1.6.3 Buddhismus

Buddhismus jako většina indických náboženství uznává karmický zákon, tedy činy konané myslí, řečí a tělem vyvolají následky v budoucnu. Smrt se chápe jako přirozený, univerzální a nevyhnutelný jev. Smrt je pro buddhisty pouze jedním okamžikem v nekonečném procesu znovuzrození, znamená určující faktor budoucího života. Za dobrou smrt je považována taková, která člověka odešle k dobrému znovuzrození, proto by měl být umírající v klidu a dobře naladěm.

V momentu smrti člověk ztrácí kontrolu nad svou myslí a zjevují se mu obrazy v závislosti na jeho karmě. Okamžik smrti je následován okamžikem zplození. Příbuzní nemají hlasitě projevovat smutek, neboť je tím ztížen odchod umírajícího. Pohřební rituál je prostý a není povinná přítomnost duchovních (mnichů). Většinou se upřednostňuje kremace, kde je zdůrazňována symbolika pomíjivosti. Dle některých místních tradic není vyloučen pohřeb do země. Pohřební rituál mohou provádět mniši i příbuzní. Rakev je poté vložena do pece, popel se uloží v kolumbáriu, pagodě či je rozptýlen v moři.⁵⁶

---

⁵⁵ Srov. ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5, s. 57-61.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 95-111.

1.6.4 Hinduismus

Hinduismus je třetím největším náboženstvím světa. Dle statistických údajů se počet obyvatel Indie pohybuje kolem 1,2 miliardy lidí, z toho je zde přibližně jedna miliarda hinduistů.⁵⁷

Již v nejstarších textech védské literatury jsou zmínky o podrobných pohřebních obřadech starých nejméně tři tisíce let. Strukturu obřadu v nynější době lze srovnat s obřady v nejstarší védské době díky konzervativnosti přechodových rituálů. Pojem „dobrá smrt“ používají nejen hinduisté, ale i obecně Indové jako národ. Dobrá smrt musí splňovat čas, místo a způsob odchodu z tohoto světa. Každému člověku je při narození vyměřena maximální délka života.⁵⁸

Starodávné indické poutní místo, které očišťuje a osvobozuje od jakéhokoliv provinění, kde by chtěl zemřít snad každý hinduista, je nejposvátnější město Váránasí na nejposvátnější řece Ganga. Zemřít na břehu Gangy znamená tu nejlepší možnou smrt. Tělo člověka, kterému se v těch místech nepodaří zemřít, je do Váránasí ke spálení přivezeno.

Zemřít v nemocnici je v Indii pokládáno za nepatřičné, proto v nemocnicích v Indii umírá poměrně málo lidí. Úmrtí v rodinném kruhu je nezbytné pro dobrou smrt, což usnadňuje fakt, že v Indii dosud většina rodin žije ve velkorodinách. Rodinní příslušníci zpravidla v počtu okolo pěti členů doprovází umírajícího na jeho poslední cestě doma i na posvátném místě. Dle statistik váránaského hospice se s umírajícím rozloučí až desetičlenný doprovod příbuzných. Hinduistický pohřeb by měl proběhnout co nejdříve od úmrtí, většinou jen několik málo hodin od smrti. Hlavním truchlícím je zpravidla nejstarší syn zemřelého, který organizuje všechny úkony s tělem zesnulého. Příbuzní a hosté vzdají zemřelému poslední poctu tím, že jej několikrát obejdou. Truchlit mohou pouze ženy, nikoliv hinduističtí muži. Ti naloží tělo zemřelého na máry a bosí jdou na žároviště. Tělo je vždy hlavou napřed, neboť jak člověk přišel na svět, tak jej má i opustit. Čím lepší smrt, tím větší průvod, ve kterém jdou výhradně muži. Průvod netruchlí, ale veselí se. Žároviště se nachází za hranicemi vesnice vždy v blízkosti řeky, kde je tělo zemřelého ponořeno přibližně po kolena do vody. Někde polévají vodou i obličej. Místo spálení je nejdříve zameteno a očištěno, poté je položena základní vrstva

---

⁵⁷ Srov. ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5, s. 11.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 18.

dřeva, na níž je uloženo tělo, jež je dále obloženo dřevem. Obvyklé množství dřeva je přibližně 400 kg. Při takovém množství zůstává značná část těla nespálena. Hlavní truchlíci má oholeny vlasy i vousy, jsou mu ostříhány nehty, poté se vykoupe a je připraven k úkonu zapálení hranice. Když je tělo spáleno zhruba do poloviny, následuje úkon lebky. Hlavní truchlíci dostane dlouhou hůl a musí rozbít hlavu zemřelého, aby duše mohla opustit tělo. Dohoření hranice trvá tři až pět hodin, na některých místech ještě následuje sebrání kostí. Ve Váránasí se nekoná sebrání kostí, neboť tam je zbytek smeten do Gangy, což je považováno za nejlepší osud lidských pozůstatků.⁵⁹

V posledních desetiletích se ve velkých městech v Indii budují elektrická krematoria. Obřady jsou zde naprosto odlišné, například chybí popsany úkon lebky. To je důvodem k velmi malé využívanosti krematorií. Tato krematoria zpravidla využívají tři typy lidí: chudí hinduisté, kteří nemohou zaplatit velkou částku za palivové dřevo a poplatek zřízencům na žárovišti, dále ekologicky orientovaní vzdělanci a též magistrát, který spaluje nalezené mrtvoly bez příbuzných. V roce 1989 bylo vybudováno krematorium ve Váránasí na břehu Gangy, většinu času je však mimo provoz, kvůli častým výpadkům proudu.⁶⁰

---

⁵⁹ Srov. ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5, s. 36.

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 44-45.

2 Význam rituálu v životě člověka

Rituály provází život člověka od nepaměti. Jsou vyjádřením víry v přesah lidského života a jeho smysl. V této kapitole se pokusíme, z důvodu výše řečeného, objasnit důležitost či nepostradatelnost rituálů v životě člověka, a to zejména těch pohřebních. S ohledem na cíl práce se věnujeme i otázce vyrovnávání se s odchodem blízkého člověka. Poukážeme též na význam místa posledního odpočinku zesnulých.

2.1 Definování rituálu

Slovo rituál je odvozené od latinského slova „ritus“, jež znamená „zvyklost“, která se projevuje v řeči, v gestech, v jednání. Značí úkony podléhající určitým pravidlům v určeném pořadí.⁶¹ Nejpodstatnějším rysem rituální činnosti je její symbolický charakter.⁶² Rituál je definován jako standardizovaný soubor jednání, který se vyznačuje vyšší mírou stability prvků. Umožňuje identické opakování inscenované formy a slouží jako stabilizátor zachování hodnot a norem.⁶³ Lze říci, že rituál je nástroj pomáhající vzdorovat nekonečnu a věčnosti.

Rituál je neměnná a stálá veličina jednání člověka z hlediska používání prostředků. Odlišuje se však v kontextu jednotlivých kultur.⁶⁴ Ve své pravé podstatě je rituál skupinovou záležitostí a odpovídá na zvláštní lidskou potřebu – překročit své omezené pozemské bytí, zakotvit svou omezenou lidskou existenci v souvislostech vyššího řádu a získat tak pevný pocit ontologického bezpečí. Rituály se tedy odehrávají ve skupinách. Podstatná je nejen skupina lidí, ale i místo a čas konání, přičemž čas odehrávání je vždy posvátný pro danou skupinu lidí. Průběh rituálů lze stanovit jako stereotypní, pomáhá vytvářet pouto mezi jednotlivci, posiluje emoce a atmosféru, která doprovází samotný rituál. Tento rituální stereotyp je významný pro správný průběh obřadu, dodržování rituálních gest a slovních spojení. Hlavním účelem rituálů je změnit

---

⁶¹ Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: ComputerPress, 2011. ISBN: 978-80-251-3405-4, s. 11.

⁶² Srov. KELLER, Jan. *Nedomyšlená Společnost*. Vyd. 3. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-85765-97-7, s. 93.

⁶³ Srov. KARLOVÁ, J. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN: 978-80-7465-076-5, s. 37-38.

⁶⁴ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004. Antropologie. ISBN 80-7178-886-4, s. 53.

postavení člověka uvnitř vlastní kultury, v době zásadních fyziologických a společenských změn, mezi které patří umírání a pohřbení.⁶⁵

Život každého člověka a celé společnosti se skládá z rituálů, které lze rozdělit do několika odlišných typů:

- Oslavné rituály spojují lidi, kteří vyjadřují vděk za nějaký úspěch, ať již jde o vojenská vítězství, dokončení důležitého díla, vánoční svátky, srazy absolventů či slavení fanoušků po vítězném zápase.
- Rituály krize a nebezpečí nastupují v době úpadku, součástí bývají často oběti v podobě daru posvátným silám.
- Dalším typem jsou rituály bojovníků připravujících se na válku nebo rituály odvracející nebezpečí zhoubných epidemií. Moderní obdobou jsou politické manifestace lidí, kteří se obávají ohrožení ze strany nepřítele, ať již skutečného nebo domnělého.
- Rituály přechodové, jejichž účelem je plynulé začlenění změny do existujícího řádu. Společnost totiž po celá staletí spatřovala v každé změně riziko, které ohrožovalo klidnou monotonií života. Kdo změnou prošel, byl začleněn do nové pozice. Jde o rituály spojené s narozením, dospíváním, promoční a svatební obřady, samozřejmě i pohřební rituály. Smyslem pohřebních rituálů bylo usnadnit zemřelému přechod a jeho začlenění do řádu onoho světa, stejně jako dále očistit pozůstalé od kontaktu s nečistými silami. Smrt se tak prostřednictvím rituálu měnila v záruku nového života.
- Rituály trestání posilují a stmelují společenství spravedlivých, ať již v podobě soudů nebo poprav.
- Rituály úcty mohou mít více podob. Řadí se sem například poddaní klanějící se panovníkovi, ale i podřízení, kteří nadbíhají svému nadřízenému. Rituály vzájemné úcty nastávají, když se lidé vůči sobě navzájem začnou chovat s respektem posvátného charakteru.
- Náboženské rituály v minulosti představovaly idealizovaný obraz Boha a obřadně mu prokazovaly jednostrannou úctu.⁶⁶

---

⁶⁵ Srov. KUPKA, Martin. *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4650-0, s. 20.

2.2 Psychologický význam rituálu

Rituály pomáhají lidem k řešení problémů, vyznačují se jak praktickou, tak i duchovní formou. Napomáhají uskutečňovat přechody z jednoho do druhého statusu, aby člověk snadněji porozuměl světu a mohl ventilovat projevy svých emocí. Stereotypizace rituálů upevňuje koncentraci a posiluje emoce přítomných osob. Vytváří se tak pouto sdílených pocitů a nastává zvláštní atmosféra typická pro průběh obřadu. Dodržování předepsané formy rituálu je nejpodstatnější pro úspěch každého rituálu.

Rituály umožňují člověku semknout se v kruhu s druhými lidmi, zvládat své potlačené úzkosti, které pramení z omezenosti jeho fyzického života i z cizosti prostředí. Pokud člověk vykonává své rituály, upevňuje tím pocit sounáležitosti k širšímu celku. Keller uvádí, že člověk v nynější době potřebuje rituály ještě naléhavěji. Nicméně kult individualizmu převládající v dnešní moderní společnosti ponechává každého v jeho osamocení, v jeho pochybnostech, obavách a úzkostech. Keller dodává, že člověka nelze osvobodit od rituálů; a pokud ano, pak taková snaha je rozumná asi jako snaha osvobodit dítě od jeho hraček.⁶⁷

Dříve bylo všechno ritualizované a každý významný děj měl nějaký rituál. V nynější době tomu tak již není. Pokud dojde k porušení rituálního obřadu, je tím poničena jeho posvátnost a správnost. Rituální ceremonie umožňují lidem spojit emocionální pouta a posilují soudržnost zúčastněných lidí v situaci, která je považována za vážnou.⁶⁸ Lze říci, že rituální jednání tvoří výraz, zdroj a normu pro autentické lidské jednání.⁶⁹ Rituály stmelují celé skupiny a vytvářejí pro všechny jejich členy společné duševní rozpoložení, čímž uvádějí vědomí do kolektivního stavu, kdy tytéž obsahy a pocity mohou být sdíleny všemi zúčastněnými.⁷⁰ Podle Váchy má rituál velmi silnou psychologickou hodnotu, protože poskytuje strukturu psychice tam, kde v důsledku přechodové krize chybí.⁷¹

---

⁶⁶ Srov. KELLER, Jan. *Nedomyšlená společnost*. Vyd. 3. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-85765-97-7, s. 95-97.

⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 98-99.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 92-93.

⁶⁹ Srov. POST, Paulus, GRIMES, R. L., NUGTEREN, A. *Disaster ritual: explorations of an emerging ritual repertoire*. Dudley, MA: Peeters, c2003. ISBN 90-429-1291-x, s. 41.

⁷⁰ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 134.

⁷¹ Srov. VÁCHA, Marek Orko, KÖNIGOVÁ, Radana a MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0, s. 81.

2.3 Pohřební rituály

Pohřební rituály byly přirozenou součástí způsobu života a životního rytmu, jelikož poslední rozloučení od pradávna patřilo k zásadním milníkům života. Postupem dějin lidského rodu se pohřební rituály vyvíjely a jejich historie je mimořádně pozoruhodná. Antropologové řešili otázku, proč pohřební rituál hraje ve společenském životě tak velkou roli. Bowlby píše, že rituál prospívá pozůstalým, pro něž se ve skutečnosti primárně sám vykonává, a nikoli mrtvým, i když mrtvý člověk je zde zdánlivým objektem.⁷² Rituály rozloučení a pohřbívání se týkají vztahů k zemřelému, ale pokračují také dál ve vzpomínání pozůstalých.

2.3.1 Pohřební rituály v historii

Pohřební rituály se dají pokládat za první znamení lidské kultury, za první sváteční příležitost, kdy nejvýznamnější událostí byl právě přechod člověka mezi zemřelé. Pro většinu archeologických nálezů jsou typické velkolepé pohřby a slavnostní pohřební obřady, zejména v případě panovníků. Z dávných dob jsou známy obřady, které zemřelému zajišťovaly posmrtný život, například červené barvivo, které představovalo životadárnou krev, a dále zbraně, nástroje či šperky. V pohřebních rituálech se odrážela také starost o posmrtné blaho zemřelého, často však i obava, aby se nebožtík nevrátil mezi živé.⁷³ Ve starozákonní době byl pohřeb důležitým obřadem, člověk začal náležet k věčnému společenství.⁷⁴

V západní kultuře bývalo umírání společenskou záležitostí již v dávných dobách. Člověk se na smrt tehdy připravoval již od mládí, vždy šetřil peníze na pohřeb, sepsal poslední vůli, která nezřídka obsahovala i požadovaný průběh smutečního obřadu s podrobnými instrukcemi. Rituály s tímto spojené pomáhaly člověku vyrovnat se s konečností života. Umírající prožíval své poslední chvíle v okruhu svých blízkých, loučil se, žádal o odpuštění, předával pozůstalým svůj rodinný majetek, peníze a šperky. Říkalo se, že nesplněný slib, dluh, či vina byly příčinou těžkého umírání a zemřelý neměl v hrobě klid. Usmíření bylo povinností, kterou sledovali příbuzní a sousedé

---

⁷² Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 113-114.

⁷³ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-682-6, s. 174.

⁷⁴ Srov. POHŘEB.CZ. *Jaký druh smutečního obřadu zvolit?*[online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné z WWW: <<https://www.pohreb.cz/jaky-druh-smutecniho-obradu-zvolit>>.

u lůžka umírajícího. Byli též zváni zneprátelení sousedé, aby se s umírajícím smířili. Mezi tradice patřilo také udílení požeňání zvláště dětem, sdělení posledních rad, doporučení, proseb a vzkazů. Velký význam a posvátnou moc měla poslední slova, která umírající pronesl. Přání bylo nutné splnit a dbalo se, aby nebylo ublíženo osiřelým dětem. Vyskytovalo se zde mnoho pověr, díky nimž se blízcí snažili umírajícímu usnadnit jeho pozemský konec různými způsoby. Například dávali umírajícímu na hlavu černý šátek, aby dříve spatřil smrt. Rozšířenou pověrou bylo nemít v polštáři kachní a především slepičí peří. Když nastal okamžik smrti, zlí duchové a démoni čekali na duši umírajícího. Mezi lidmi bylo rozšířené přesvědčení, že umírající vidí anděla a ďábla nebo dva anděly života a smrti spolu v boji. Umírajícího doprovázely na cestě na věčnost svítící svíce a vyzvánění zvonů, přičemž zvoněním byla duše lákána do nebe. Hromniční svíce, obraz Matky Boží, nádobka se svěcenou vodou a svazek klásků byly častou kulisou posledních okamžiků člověka. Pokud někdo zemřel v pátek či dokonce na Velký pátek nebo byl zabit bleskem, byla taková smrt považována za šťastnou.⁷⁵

Závěť, dříve nazývanou jako poslední pořízení, kšaft, testament či dispozice, vykonával umírající těsně před svou smrtí, v poslední hodině. Hospodář tak podle svého svědomí a také očekávání rozděloval svůj majetek. Testament byl pradávným právem. Poslední vůle byla posvátným úkonem. Otcové sdělovali tajemství rodinného života. Majetek bylo třeba rozdělit spravedlivě, nasvědčují tomu příběhy o potrestání nevyrovnaných dluhů. Zákon nařizoval, že kšaft mohl být pořízen písemnou či ústní formou. K testamentu bývali přizváni jeden až dva sousedé, nikdy však žena. Pokud neuměli psát, byl přítomen učitel. Dědicové při tomto jednání opustili světnici, v níž umírající ležel, rychtář závěť zapečetil, vzal do úschovy a teprve za několik dní ji v přítomnosti svědků přečetl. Povinností pozůstalých bylo splnit vůli umírajícího a v úctě uchovat kladné vzpomínky. Porušení těchto norem vždy vedlo k vážným důsledkům.⁷⁶

Období mezi pohřbem a smrtí bylo vyhrazeno k oznámení úmrtí, k přípravám pochování, k rozloučení s nebožtíkem i k soustrastným návštěvám. Zemřelý měl být připraven k vyloučení ze světa živých a bylo nutné jej chránit až do doby pohřbu, neboť byl obklopen zlými démony. Přípravy k pohřbení bývaly spojeny s magickými

---

⁷⁵ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 185-191.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 191-201.

a ochrannými praktikami, které měly uspokojit tělo a duši, splnit jeho přání a zajistit mu přijetí na onom světě. Zda opravdu k úmrtí došlo, bylo na zjištění pozůstalých. Zemřelému dávali před ústa zrcátko, pírkó, nebo kapali na prsa vosk. Strach před pohřbením za živa byl značný. Často se stávalo, že nebožtík obživil a byl náhodou vysvobozen, nebo po velkém utrpení v hrobě zahynul. Objevovala se i kuriózní doporučení dát zemřelému do ruky zvoneček, či zavést do rakve kovovou trubicí na dýchání.

Povinností bylo smutnou událost všem oznámit. Když zemřel hospodář, oznamovalo se to dobytku, včelám i ovocným stromům. Zvonění probíhalo dle místní tradice, např. mužům třikrát, ženám dvakrát. Čím bylo zvonění delší, tím byla větší pocta zemřelému. Sebevrahům se nikde a nikdy nezvonilo. Důležitá byla doba zvonění, hned po úmrtí a těsně před pohřbem. Bývalo zvykem obejít všechny domy ve vsi a úmrtí oznámit, nesmělo se ale vkročit do žádného domu, aby se tam nezavlekla smrt.⁷⁷

Tělo nebožtíka bylo uctíváno a tradovalo se, že duše zemřelého je v blízkosti těla, dokud není pohřbeno. V jiných krajích se otevírala okna a nesměly se nechat pokličky na hrncích, aby se duše v domě neukryla. Zastavovaly se hodiny, zakrývaly obrazy a zrcadla. Oči byly zatlačeny, ústa nesměla zůstat otevřena. Aby měl mrtvý v hrobě klid, musel být umyt, učesán a oholen. Voda po umytí byla vylita na místa, kde nikdo nechodil. V lidové tradici se nazývala mrtvou. Hřeben, ručník a mýdlo spálili nebo zakopali do hnoje. Sláma, která byla pod nebožtíkem, mohla způsobit neúrodu. Po očištění nebožtíka uložili do rakve. Ruce mu složili na prsa a vložili do nich svatý obrázek. Dokud nebyla zhotovena rakev, nebožtík ležel ve světnici na posteli, nebo v síni na slámě, hlavou k východu. Oblékání nebožtíka provázelo tiché modlení. Oděv do hrobu byl lněný a bílé barvy, až do 19. století to byla smuteční barva. Aby neměli mrtví důvod se vracet, vkládaly se jim do rakve různé věci, o nichž se předpokládalo, že je budou na onom světě potřebovat, většinou šatstvo a potraviny. Již staří Slované dávali k hlavě nebožtíka bochník chleba a pivo. Byly dokonce nalezeny zbytky malované kraslice. Vejce tehdy symbolizovala životodárnou sílu, zatímco peníz v rakvi znamenal rozdělení hospodářova majetku.⁷⁸

Od okamžiku smrti se život v domě přizpůsobil nové situaci. Věřilo se totiž, že zemřelí všechno vidí a slyší. Někde se i čtrnáct dnů nesmělo s ničím pohnout,

---

⁷⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 202-207.

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 207-217.

ba ani prát. Do domu smutku se přicházeli modlit příbuzní, sousedé, ale i obecní chudí a žebráci. Modlili se i několik hodin denně a odměnou jim za to bylo staré šatstvo.

Rakev byla zhotovena většinou ze dřeva podle přesné míry nebožtíka. Měla tvar čtyřbokého, později šestibokého hranolu. Již z doby bronzové jsou doloženy rakve z vydlabaných dubových kmenů. Od 11. století jsou u nás rakve spojené hřebíky a kováním. Těla prostých lidí byla až do 16. století pochovávána většinou bez rakví. Svobodní mladí lidé měli rakev bílou, stříbrnou, modrou nebo zelenou. Za vlády Josefa II. a v době morových epidemií bylo zakázáno pohřbívat mrtvé v samostatných rakvích. Ukládali se do vysýpacích truhel a po obřadu se tělo sesunulo do hrobu. Tento způsob netrval dlouho, neboť vzbuzoval odpor.

Zemřelí byli přenášeni na hřbitov na márách, což byla dřevěná nosítka. Například v oblastech Šumavy a Krkonoš bývalo zvykem nechat nebožtíka na umrlčím prkně na půdě, dokud nerozmrzla zem. Tato prkna se po použití stavěla na rozcestí, nebo se pokládala přes potok. Lidé věřili, že takové lávky chránily nohy proti bolestem.

U mnoha národů nesměl být zemřelý vynesena z domu hlavními dveřmi, aby se nevrátil, neboť obavy z návratu nebožtíka provázely celý pohřební rituál.⁷⁹ Staří Slované protahovali těla zemřelých zvláštním otvorem prolomeným ve zdi domu. Oběšené ženy byly vytaženy dírou pod prahem. Také se pečlivě dbalo na to, aby při vynášení rakve z domu měl nebožtík nohy napřed. Mělo se tím zabránit tomu, aby znovu našel cestu domů. Ochranný význam s cílem zmást duši mělo takzvané pohřební maskování. Po vynesení nebožtíka obraceli lidé stoličky vzhůru nohama a v některých oblastech si ženy obracely naruby zástěry. Velmi důležitá byla očista domu po vynesení nebožtíka. Světnici vykuřovali jalovcem a nábytek omývali odvarem z černobýlu.

Poslední rozloučení se konalo ještě před vynesemím mrtvého z domu. Rakev s nebožtíkem byla otevřená a vystavená obvykle v síni. Vlastní pohřební rituál začal opouštěním domu smutku a pokračoval doprovodem zemřelého v průvodu do kostela k zádušní mši. Doprovod nebožtíka na jeho poslední cestě byl projevem úcty k zesnulému a výrazem podpory pozůstalých. Uspořádání pohřebního průvodu mělo ustálenou podobu. Vpředu nesl ministrant kříž, jako symbol poslání člověka a lásky. Za ním šly děti, dále muži a hudba. Teprve potom kráčel kněz se zpěvačkami, nosiči rakve, rodina a ženy. Symbolický význam mělo v pohřebním průvodu nošení hořících svící. Setkání s průvodem zvěstovalo brzké neštěstí a smrt. Průvod nesměl jet přes pole, aby

---

⁷⁹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 222-227.

jej nezasáhla ničivá síla zemřelého. Z kostela vedla cesta na hřbitov a definitivní rozloučení s vesnicí. Spuštění rakve do hrobu bylo aktem posledního rozloučení, proto bylo provázeno pláčem. Dbalo se, aby slzy nepadly do hrobové jámy, neboť nebožtík by tak mohl vtáhnout někoho za sebou. Hřbitovní hlíně se připisovala čarovná moc. Vhozením hlíny pohřební obřad skončil. Poté následovala pohřební hostina.⁸⁰

U Slovanů měla navazující slavnost dramatický ráz. Byla provázena zápasem, válečným křikem a zpěvem. Hostina se vyznačovala značnou hojností pokrmů a vydatnou zásobou medoviny. Při žádné hostině nesměl chybět chléb. Pohoštění účastníků pohřbu mělo uctít památku zemřelého, dosáhnout jeho spokojenosti na onom světě a zároveň zamezit jeho případnému návratu na zem. Hostina se nazývala „trachta“, někde „úcta“ nebo také „zavdaná“.

Pohřby svobodných mladých lidí měly zvláštní průběh. Charakteristickým rysem bylo použití pohřebních a zároveň svatebních symbolů. Zemřelí byli oblečeni do svatebních šatů. V průvodu se neslo ovoce jako symbol plodnosti. V křesťanských společenstvích se dětem nevyzvánělo a nemělo se pro ně truchlit, ani se modlit, neboť podle lidové víry se hned staly andělíčky.⁸¹

Rituální oplakávání mrtvého bylo obvyklé již v předkřesťanské době. Původní motivací byla snaha odehnat zlé demony a zamezit návratu zemřelého. Pláč vyjadřoval žal a bolest nad ztrátou zesnulého. V našich oblastech nad mrtvým plakaly většinou pouze ženy a děti. Projevy truchlení po zemřelém nebyly v minulosti individuální záležitostí. Projev smutku vyjadřoval smuteční oděv. Po manželích se smutek nosil obvykle rok a svatba se v rodině nesměla konat stejně tak dlouhou dobu.⁸²

2.3.2 Důležitost pohřebního rituálu

Rituál pohřbu vzdává zemřelému poslední poctu a doprovází jej na jeho poslední cestě. Je pokládán za poslední dar zemřelému, dar s projevy úcty a uznání. Pohřeb je primárně sociální záležitostí, kde dochází k regulaci vnějších projevů vnitřních stavů. Pro pozůstalé má velký význam, jelikož jde o ceremoniál, který poskytuje ochranu před zármutkem a zoufalstvím. Pokud pozůstalí tento rituál odmítnou, může to vést až k sociální izolaci. Lze říci, že pohřeb je povinností pozůstalých vůči zesnulému, je to

---

⁸⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 228-239.

⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 239-247.

⁸² Srov. Tamtéž, s. 247-254.

mechanismus odvádějící a tlumící reakce, které by mohly truchlícím způsobit ohrožení a zahlcení. Příprava pohřbu zabrání pozůstalým podlehnout těžké situaci způsobené ztrátou nejbližšího. Určit dobu, kdy by měl být vykonán pohřební obřad, je obtížné. Neměl by však být uspořádán dříve než tři dny po úmrtí, neboť pozůstalí se nacházejí ve fázi šoku, odmítají realitu a pohřeb prožívají jako divadelní hru, jako sen, ze kterého se brzy probudí. Nicméně za optimální se považuje pět až šest dnů po úmrtí. Je to potřebný počet dnů pro akceptaci ztráty a přijetí kondolence, samozřejmě s přihlédnutím na další faktory a okolnosti.⁸³

Pohřební obřad je důležitým mezníkem, kdy dochází k přechodu z jedné fáze truchlení do druhé. Pohřební rituál je definitivním potvrzením smrti zesnulého a umožňuje člověku ritualizované truchlení. Pohřeb slouží k překonání smutku, kdy se jeho individuální pocit přenáší do kolektivního sdílení smutku. Ztráta zemřelého se postupně může stávat realitou, zejména pokud pozůstalí mají možnost pohlédnout na mrtvé tělo. Pohřební obřad je pro pozůstalé přechodovým rituálem, veřejným uvedením do nových rolí a dává prostor k ventilování pocitů. Zesnulý člověk na pohřbu umírá podruhé, totiž umírá pro ostatní, zřejmě i proto důstojnost pohřbu převyšuje důstojnost umírání. Pozůstalí si připomínají život zesnulého a zároveň si více uvědomují sebe samé, svůj vlastní život a perspektivy.

Pohřební rituál plní důležité funkce, mezi tři hlavní se podle Bowlbyho řadí:

- Pomoc pozůstalým vypořádat se s nejistotou, uvědomit si skutečné ztráty, možnost veřejně vyjádřit žal, pozůstalí jsou uvedeni do nové sociální role.
- Druhá funkce slouží k vyjádření emocí strachu a hněvu. Pohřební rituál umožňuje ostatním členům, aby ztrátu vzali veřejně na vědomí a aby se rozloučili se zesnulým. Rituál spočívá v udržování celistvosti společnosti, má svůj společenský průběh a emoční chování je směřováno do přijatelných forem.
- Třetí funkce je nazvána jako ekonomická – poskytuje příležitosti pro výměnu zboží, ostatní rodiny vyjadřují ochotu pomoci, i když jen symbolicky, tato pomoc se dá považovat za projev vzájemného altruismu.

Mezi další funkce se řadí možnost vyjádřit vděčnost zemřelým, dále udělat něco, co je vnímáno jako dobro pro toho, kdo odešel.⁸⁴

---

⁸³ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: ISV, 2001. Sociologie (ISV). ISBN 80-85866-82-x, s. 243-245.

⁸⁴ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 114.

V současné společnosti jsou projevy smutku spíše vlastním rozhodnutím a veřejné truchlení je umenšováno. Přitom veřejný smutek měl své zřejmé výhody, jak při jednání, tak ve společnosti, dodává Špatenková.⁸⁵ Smrt je sice ukončením individuální životní dráhy, avšak neukončuje vazby na životní osudy jiných lidí.⁸⁶

Haškovcová konstatuje, že význam pohřebních rituálů spočívá v doprovázení ducha zesnulého na onen svět a uzpůsobení vztahu mezi duchem zemřelého a pozůstalými. Význam pohřebních rituálů je zásadní pro přijetí ztráty blízkého člověka a sehrává důležitou roli v přirozeném procesu zármutku.⁸⁷

Racionalita moderní doby zčásti odebrala smysl tradičním pohřebním rituálům a došlo též k odosobnění přístupu k umírajícím. Dřívější rituál přípravy na smrt se ztrácí v nemocnicích a s profesionalizací pohřbů došlo ke ztrátě schopnosti vlastní přípravy zemřelého k pohřbu. Omývání a oblečení těla zemřelého dříve obstarávala výhradně rodina. Podle Kupky je pro současného člověka nejen příprava těla k pohřbení, ale i truchlení v širším sociálním prostředí nepřijatelné. Tehdejší rituály, které byly samozřejmostí při úmrtí nejbližšího, již vymizely. Byly to rituály, které dodávaly smrti porozumění a poskytovaly útěchu. Pro moderního člověka zůstává prázdný prostor, díky čemuž se stává zranitelným ve schopnosti čelit nejen vlastní smrti, ale i smrti druhých. Generacemi vyzkoušené rituály, jako například rozloučení nad rakví zemřelého, přitom stále mohou mít pro pozůstalé smysl, protože jen tak je možné plně přijmout konec života.⁸⁸

Postupem času dochází k nezadržitelnému zániku poslední ceremoniální cesty zesnulého a významu pohřebních rituálů, což je zapříčiněno odrazem podstatných změn v sociokulturních vztazích soudobé společnosti.⁸⁹

2.4 Vyrovnávání se s odchodem blízkého člověka

Lidský život a lidská psychika jsou smrtí hluboce ovlivňovány. Smrt hraje v životě člověka významnou roli. Člověk, který ztratil svého nejbližšího, prožívá žal, trpí

---

⁸⁵ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 246-247.

⁸⁶ Srov. ALAN, J. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-044-6, s. 404.

⁸⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3, s. 113.

⁸⁸ Srov. KUPKA, Martin. *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4650-0, s. 21-25.

⁸⁹ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 264.

a nikdy na něj zpravidla nezapomene. Stává se zoufalým z neodvratitelné ztráty a znepokojeným vědomím konečnosti lidského života.

Ztráta milované osoby je jedním z nejsilnějších a nejbolestnějších prožitků, jaké člověk může zažít.⁹⁰ Často se jeví jako bezvýchodná a definitivní. Představuje největší krizi v životě člověka a přináší osamocenost, beznaděj a zoufalství. Smrt dokáže silně měnit život pozůstalého, protože se mu v jediném okamžiku radikálně změní život. Ztráta nejbližšího milovaného je extrémní případ vpádu smrti do života. Odloučení je těžké a bolestné, znamená ztrátu, ale také výzvu k největší seberealizaci.⁹¹ V nejhlubším nitru své bytosti člověk stále zůstává spojen se svým milovaným zesnulým.⁹²

Ztráta blízké osoby zasáhne samotnou podstatu lidského bytí a otřese smysluplnost života. Rozhodující význam pro prožívání životní ztráty má emocionální vazba k zemřelému. Čím byl vztah intenzivnější, tím je i reakce na ztrátu silnější a dlouhodobější. Smrt blízkého člověka přináší větší trápení a hlubší starosti. Doposud existující jistota je pryč, u pozůstalých je jejich svět navždy jiný a nikdy už nebude takový jako dřív.⁹³ Ztráta blízkého člověka vyvolává u pozůstalých silné emoční reakce, mohou se objevit tělesné změny a změněné způsoby chování. Těž je ohrožen pocit vlastní identity, je narušen pocit osobní integrity, vztahy s jinými lidmi a přesvědčení o stabilitě a bezpečnosti světa.⁹⁴

Každý člověk prožívá ztrátu blízkého člověka jinak, s rozdílnou intenzitou. Pokud člověk zemře náhle a neočekávaně, je to pro pozůstalé mnohem více traumatizující. Jim samotným totiž nebyla poskytnuta příležitost doprovodit svého blízkého v posledních chvílích. Sociologické průzkumy také uvádějí rozličné prožívání zármutku u žen a u mužů. Muži své emoce potlačují, stydí se plakat a nechtějí se s prázdnotou a bolestí svěřovat. Ve společnosti je zažitá představa, že muži jsou psychicky odolnější a truchlení neprožívají tak intenzivně jako ženy. Truchlení ovšem ve skutečnosti prožívají stejně silně, avšak dávají to najevo jiným způsobem. Nesmutní zpravidla doma, musí se nějak zaměstnat.⁹⁵ Osobní vyrovnání se smrtí svých blízkých zemřelých

---

⁹⁰ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 16.

⁹¹ Srov. KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4, s. 138.

⁹² Srov. Tamtéž, s. 27.

⁹³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7, s. 376.

⁹⁴ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 10-11.

⁹⁵ Srov. NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka: prakticky o posledních věcech člověka*. V Praze: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-747-6, s. 253-254.

je ale nezbytným předpokladem dalšího nezatíženého života.⁹⁶ Pozůstalí, kteří vytěsní smutek ze své mysli a rychle se přenesou přes smrt svých blízkých, si zdánlivě ušetří takzvanou smutkovou práci, ale nezpracovaný a vytěsněný smutek se jim po určité době vrátí v podobě depresí a jiných psychických poruch.⁹⁷

Z provedeného výzkumu vyplývá, že existují rozdíly u vdov a vdovců ve vyjadřování emocí a ve vypořádání ve společenském životě. Rozdíly se jeví jako trvalé. Vdovci při vyjadřování pocitů ztráty často hovořili o tom, že ztratili část sebe samých. Oproti tomu vdovy se většinou považovaly za opuštěné svým protějškem.⁹⁸

Pozůstalí trpí hlubokým a trvalým pocitem osamělosti. Popírání bolesti a smutku má své následky. Podle průzkumů hrozí větší riziko patologických reakcí v prvních dvou letech právě vdovcům. Častěji se u nich projevují depresivní příznaky. Pokud si pozůstalý člověk v tu nejdůležitější chvíli nedopřeje čas na truchlení, část osobnosti zatuhne a zatvrdne, což se později může projevit různými psychosomatickými obtížemi. Psychologové toto emocionální zatuhnutí popisují jako komplikované nebo odložené truchlení, které se projevuje s menší intenzitou jako post-traumatická stresová porucha. Ta se vyznačuje nervozitou, agresivitou, nebo naopak apatií, pasivitou. Člověk je přecitlivělý, nechce si svou ztrátu připustit, ztráta je však nadále přítomná, uvězněná v kryptě jeho nevědomí. Nezbeda píše, že kdo truchlení odloží, dočasně se ochrání, ale z dlouhodobého hlediska sám sebe ohrozí, jelikož pouze odloží zhojení rány. Neukončená bolest se pozůstalým vrací, oni ji pak prožívají znovu, a to jak psychicky, tak tělesně.⁹⁹

Typickou reakcí a zároveň nejintenzivnější duševní bolestí po ztrátě blízkého je silný a hluboký smutek.¹⁰⁰ Smutek se řadí k primárním emocím. To znamená, že má u člověka vrozený základ. Smutek se dostavuje v souvislosti s existenciálními ztrátami.¹⁰¹ Je to cit, který patří k životu, k loučení a rozprostírá v celém obsahu vědomí.¹⁰² Smutek lze charakterizovat jako stav rezignace, kdy se prolíná zoufalství

---

⁹⁶ Srov. GROF, Stanislav. *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Vydání druhé. Přeložila Jitka BADOUČKOVÁ. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2214-5, s. 327.

⁹⁷ Srov. HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9, s. 95.

⁹⁸ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 95.

⁹⁹ Srov. NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka: prakticky o posledních věcech člověka*. V Praze: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-747-6, s. 254-255.

¹⁰⁰ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2, s. 331.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 330.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 329.

s okamžiky vzdoru a s dalšími pocity, jež jsou předmětem smutku. Signalizuje člověku, že se v jeho lidském bytí na světě něco změnilo.

Smutek způsobený ztrátou blízkého člověka probíhá ve třech fázích:

- Bolestné pocity.
- Aktivní vzpomínky na různé události společně prožité.
- Pokusy o nové interakční vzorce a vztahy, které by alespoň částečně mohly nahradit původní funkci zesnulého.

Smutek znamená duševní bolest, utrpení, psychickou krizi, vede až k pocitu ztracení kusu vlastního já.

Průvodní jevy smutku po blízkém zesnulém jsou:

- City: smutek, hněv, pocit viny, sebeobviňování, úzkost, starost, opuštěnost a osamělost, únava, bezmocnost, šok, omámení a otupělost.
- Tělesné projevy: fyzická bolest, poruchy krevního oběhu, srdeční arytmie, změny v rytmu dýchání, nechutenství, útlum pohybů, celková skleslost, prázdnost v žaludku, svírání na prsou, sevřenost hrdla, přecitlivělost vůči hluku, krátkodechost, nedostatek dechu, svalová slabost, nedostatek energie, sucho v ústech, pocit žízně, pocit vyčerpanosti.
- Myšlenky: nevíra, zmatenost, pocit přítomnosti zesnulého, halucinace.
- Způsoby chování: nespavost, nechutenství, nepřítomné chování, sny o zemřelém, vyhýbání se vzpomínkám na zemřelého, hledání a volání zesnulého, sténání, bezradná nadměrná aktivita, pláč, vyhledávání míst a prohlížení předmětů související se zemřelým, poruchy v sociálních vztazích, například neschopnost navázání kontaktu.

Člověku je zcela jasná příčina odloučení od milované osoby a jsou vytvářeny pohnutky pro smutek, hoře a zármutek.¹⁰³ Za lehčí formu smutku je považováno zarmoucení; silnější formou je žal, který je vyvolaný ztrátou milovaného člověka. Žal představuje touhu po návratu zesnulého člověka, bezvýhodnou touhu zaměřenou do minulosti. Když žal pomine, člověku se vrací jen náhlé návaly smutku. Hluboký smutek je tichý, odevzdaný a člověku se vše jeví nasáklé jakousi hořkostí existence. Hluboký smutek přichází po extrémní formě smutku, která se nazývá hoře. Hoře se projevuje verbálními a motorickými reakcemi, mezi které patří nařikání, hořekování provázené

---

¹⁰³ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2, s. 330-332.

pláčem či spínáním rukou. Funkce smutku je sociální, ale i původní biologická, která představovala potřebnou podporu v nouzi.¹⁰⁴

Psychiatr Karel Nešpor říká, že v případě velké ztráty je smutek naprosto normální a vlastně i zdravý. Pomáhá totiž přijmout novou situaci a vyrovnat se s ní.¹⁰⁵

Je to právě a jediné emoce smutku, která vyvolá proměnu duševního stavu a jeho uzdravení a která umožňuje člověku skutečně se rozloučit.¹⁰⁶ Smutek je doprovázen pláčem s charakteristickou mimikou, lkaním a slzami. Pláč je považován za zdravý a žádoucí, neboť slzy obsahují endorfin, mozkiem produkovanou substanci, která ztišuje bolest. Dále slzy obsahují stresové hormony, které jsou z organismu vyplavovány. Pláč uvolňuje vnitřní napětí a jeho signální funkce vzbuzuje v okolí soucit a lítost. Kultury, kde je pláč považován za přirozený lidský projev, se vyznačují větší mírou lidské vřelosti.¹⁰⁷

Stres, pocházející z anglického slova „stress“, znamená „zátěž“. Jedná se o psychickou zátěž, která je vyvolána situacemi, které vyžadují nadměrné psychické a psychofyzické vypětí. Činitelé vyvolávající stres se nazývají stresory. K nejzávažnějším stresorům patří úmrtí nejbližšího člověka. Důsledkem nezvládnutého stresu mohou být psychosomatická onemocnění.¹⁰⁸ Psychosomatika se věnuje vztahům mezi duševním a tělesným, které chápe jako propojené systémy či jako spojené nádoby, nikoli jako dvě nezávislé oblasti, jak píše Nakonečný.¹⁰⁹ Psychosomatika je velice starým oborem, o který se zajímali již přírodní lékaři a šamani. Zároveň je nejmladším medicínským oborem. Nemocného člověka se snaží vidět celého i s jeho psychickým uspořádáním, s životní, rodinnou i sociální situací. Jakákoli tělesná porucha může být podmíněná. Zprostředkovatelem mezi psychikou a somatikou jsou emoce, které člověk prožívá v určitých emociogenních situacích více či méně jako pocity v těle, ať již v podobě bušení srdce, svírání žaludku nebo pocení.

U pozůstalých, kteří nikdy vědomě neoplakávali smrt svého blízkého, může při různých typech událostí, mezi které se řadí například výročí smrti, i po letech nastat

---

¹⁰⁴ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2, s. 332-334.

¹⁰⁵ Srov. NEŠPOR, Karel. *Smích zmírňuje bolest, posiluje imunitu a zlepšuje trávení*. [online]. [cit. 2018-08-05]. Dostupné z WWW: <<https://www.flowee.cz/clovek/4855-smich-zmirnuje-bolest-posiluje-imunitu-a-zlepsuje-traveni-smeje-se-karel-nespor?highlight=WyJuZVx1MDE2MXBvcjJd>>.

¹⁰⁶ Srov. KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4, s. 139.

¹⁰⁷ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2, s. 334.

¹⁰⁸ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017. ISBN 978-80-7439-124-8, s. 472-476.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 476.

nevysvětlitelně silná citová reakce. Jedná se zvláště o pozůstalé s chronickou depresí.¹¹⁰ Po traumatizující situaci se dostavuje jako nežádoucí psychická reakce post-traumatický stres. Je dozníváním utrpěného traumatu, nebo jeho připomínkou, není to však situace trvalá, píše Nakonečný.¹¹¹

Zdrojem posttraumatické stresové poruchy může být nezpracovaná psychická krize. Podle Mezinárodní klasifikace nemocí je tato stresová porucha definována jako úzkostná porucha, která se rozvíjí po emočně těžké, stresující události a bývá traumatická pro většinu lidí.¹¹²

2.5 Místo posledního odpočinku

„Posvátné místo je hřbitov, kde však smrt všecku svou hrůzu tratí, zde člověk volně dýše, zde se to ani nepodobá hřbitovu, nýbrž nějaké utěšené ložnici v Pánu zesnulých předků.“ Napsal roku 1846 spisovatel Jan Vávra Lomnický o jednom z českých hřbitovů v Albrechticích nad Vltavou.¹¹³

Hřbitovy jsou staré jako lidstvo samo, od nepaměti se na ně pohlíželo s vážností a úctou. Na konci 8. století se začaly objevovat hřbitovy ve středu obce, a tím došlo k propojení mrtvých a živých. Středověké epidemie ovlivnily pohřbívání ve velké míře, jelikož tehdy v krátkém čase umíralo velké množství lidí. Z toho důvodu bývaly zakládány také hromadné hroby, kde mohlo být uloženo až 1500 zemřelých. Za vlády Josefa II., nařízením z roku 1784, došlo k přesunutí hřbitovů za okraje měst a osad. Hřbitovy se začaly zřizovat nejméně čtvrt hodiny pěší chůze od posledního obydlí. Hřbitov musel být povinně obehnan zdí a mezi hřbitovem a městem se měl nejlépe nacházet les, kopec, nebo řeka. Toto oddělení světa mrtvých od světa živých v době osvícenství souvisí s urbanistickými a hygienickými důvody. Plošné přesuny a zakládání vzdálenějších hřbitovů se ovšem ukázaly jako nereálné, nejčastějším

---

¹¹⁰ Srov. BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1, s. 141.

¹¹¹ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017. ISBN 978-80-7439-124-8, s. 473.

¹¹² Srov. VÁCHA, Marek Orko, KÖNIGOVÁ, Radana a MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0, s. 90.

¹¹³ KOVAŘÍK, Petr a FRAJEROVÁ, Blanka. *Klíč k českým hřbitovům*. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2984-1, s. 9.

důvodem byl nedostatek financí v dané obci a jedním z dalších důvodů bylo zachování pohřbívání v dosahu blízkých, neboť lidé chtěli symbolicky zůstat se svými předky.¹¹⁴

Hřbitov je místo vyhrazené pro pohřbívání zesnulých, je to ohrazené prostranství, které spadá pod vyšší ochranu.¹¹⁵ Latinské slovo „cimiterium“ mělo původně dva významy: „pohřebiště“ a „shromaždiště obce“. Dříve tato místa byla všem přístupná.¹¹⁶ Stejskal charakterizuje hřbitov jako veřejné prostranství se specifickým významem a zvláštním režimem.¹¹⁷ Setkává se zde přítomnost a minulost, živí a mrtví.¹¹⁸ Hřbitov je místo se zvláštní atmosférou, kde živí mohou kultivovat svůj vztah a úctu k zesnulým.¹¹⁹ Je místem nerušeného odpočinku, smutku, truchlení, strachu z neznáma, ale i zahradou vzpomínek, setkání. A představuje i cenné krajinné prvky. Na hřbitov chodí dva druhy návštěvníků: jedni pečují o hrob svých blízkých, druzí tam chodí odpočívat a též číst nápisy na hrobech.

Jednoduché náhrobky, ale i velkolepé pomníky na hřbitovech jsou důkazem dávné touhy člověka zvěčnit své blízké, aby postupem času nebyli zapomenuti. Náhrobní nápisy, jak jsou známy z dnešní doby, se používají od 13. století, tedy od dob vrcholného středověku. Do té doby se používalo k označení pouze jméno.¹²⁰

Hřbitov je výrazem pocty a vzpomínky na zemřelé, často i úcty k jejich těžkému osudu či celému životu. K rozloučení v minulých dobách náležel slib, který zaručoval, že na zemřelého bude vzpomínáno i v budoucnosti. Hrob byl upraven jako místo vzpomínek a stal se součástí naší kultury a historie, neboť pohřbení jedinci se podíleli na spoluvytváření dějin. Hřbitov v podstatě plnil roli kroniky obce, byly zde uloženy významné osobnosti jako například farář, učitel, rychtář (starosta) i ostatní obyvatelé, kteří v místě žili.¹²¹ Každý hřbitov je originální, rozličně upravovaný a je také odrazem naší soudobé společnosti. Podoba, umístění a význam se proměňovaly v průběhu času

---

¹¹⁴ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 43-45.

¹¹⁵ Srov. OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-69-2, s. 157.

¹¹⁶ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 29.

¹¹⁷ Srov. STEJSKAL, David a ŠEJVL, Jaroslav. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6, s. 128.

¹¹⁸ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 29.

¹¹⁹ Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 78.

¹²⁰ Srov. OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-69-2, s. 11-15.

¹²¹ Srov. KOVAŘÍK, Petr a FRAJEROVÁ, Blanka. *Klíč k českým hřbitovům*. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2984-1, s. 13-15.

a byly ovlivněny především náboženskou situací. Hřbitovy jsou vzpomínkovým místem, ale i naději, dochází zde k prolínání zdánlivě nesourodých pocitů.

Hřbitovy zauímají zhruba 0,03 procenta rozlohy České republiky, což představuje počet celkem 5799 nezrušených veřejných a neveřejných pohřebišť.¹²² Dle paragrafu 17, Zákona o pohřebnictví lze veřejné pohřebiště zřídit na návrh obce nebo registrované církve a náboženské společnosti jen na pozemku v jejich vlastnictví. Dotčenými orgány jsou vždy také krajská hygienická stanice, která vydává stanovisko z hlediska ochrany veřejného zdraví, obecní úřad obce s rozšířenou působností, který vydává stanovisko z hlediska souladu s územně plánovací dokumentací a vodoprávní úřad, který vydává stanovisko z hlediska ochrany podzemních vod. Mají-li být součástí veřejného pohřebiště hroby nebo hrobky, je povinnost předložit i výsledky hydrogeologického průzkumu, z nichž je patrné, že pozemek je k takovému způsobu pohřbívání vhodný.¹²³

Veřejným pohřebištem se rozumí prostor určený k pohřbení lidských pozůstatků, nebo uložení zpopelněných lidských ostatků. Jsou zde umístěny hroby, hrobky, kolumbária, nebo úložiště jednotlivých uren, rozptylové a vsypové loučky. Provozování veřejného pohřebiště je zajišťované obcí v samostatné působnosti, registrovanou církví nebo náboženskou společností. Charakteristikou veřejného pohřebiště je otevřený prostor k pohřbení všech zemřelých bez ohledu na jejich náboženskou víru či státní příslušnost. Rozdíl v neveřejném pohřebišti spočívá v uložení lidských pozůstatků a ostatků zejména řeholních řádů, kongregací, uzavřených společenství, příslušníků registrovaných církví a náboženských společností, jelikož nemohou být uloženy na veřejném pohřebišti, protože to jejich vnitřní předpisy neumožňují. Nejčastěji se jedná o židovské hřbitovy nebo řádová pohřebiště. Neveřejné pohřebiště většinou nebývá přístupné, zejména pokud se nejedná o kulturní památku.¹²⁴

V minulých dobách truchlení nad hrobem pomáhalo lidem lépe se vyrovnat s odchodem svých blízkých. Dříve pozůstalí místa posledního odpočinku svých předků hojně navštěvovali, pečovali o hroby a vzpomínali na své blízké. Společně zde trávili čas lidé různých věkových skupin, společenských tříd, pohlaví či ras. Základním rysem

---

¹²² Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 163-165. Kotrlý uvádí poznatek pro porovnání, pokud by došlo ke spojení plochy všech hřbitovů, jejich rozloha by přibližně odpovídala druhé největší vodní nádrži v České republice, přehradě Orlík.

¹²³ Srov. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Přehled platných právních předpisů*. [online]. [cit. 2019-02-01]. Dostupné z WWW:

<https://mmr.cz/getmedia/c0b7790d-ada1-4af1-b3a1-a088f81a471b/Zakon-256_2001.pdf.aspx>.

¹²⁴ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 36-37.

hřbitova v minulosti byla polyfunkčnost, hřbitov sloužil jako hlavní náměstí, tržiště a mohl lidem poskytnout také útočiště.¹²⁵ Býval místem setkání lidí v podobné situaci, což pomáhalo zmírňovat bolavou duši. Zastavit se na hřbitově, kde byl nejbližší uložen a kde leží celé generace předků, pomáhalo pozůstalému ke smíření s danou situací a také dávalo možnost připravit se na vlastní smrt. Michlová uvádí, že dříve se k vycházkám doporučovala cesta na hřbitov, zejména rodinám, aby se dětem připomínala konečnost života. Dnešní doba přinesla zcela odlišný pohled.¹²⁶

Ve 20. století se začal měnit charakter hřbitovů v souvislosti s rozšířením kremace. Uložení rakve nebo urny s popelem do hrobu, což je tradiční pohřební rituál, nahrazují místa zvaná kolumbária, začaly se objevovat urnové háje a urnová pohřebiště. Pojem kolumbárium je odvozen z latinského „columbaria“, což znamená „holubník“, a jejich historie sahá do starého Říma. Kolumbária bývají součástí všech městských hřbitovů, krematorií, jsou poblíž kostelů nebo stojí samostatně na pietních místech.¹²⁷ Zeleň na hřbitově byla součástí hřbitova od nepaměti, stromy představovaly sídla duší, symbolizovaly motiv věčného života a byly spojnicí mezi mrtvými a živými. Keře a stromy v dnešní době dotvářejí smuteční a pietní atmosféru.

Smrt na jedné straně děsí, ale na druhé straně fascinuje a přitahuje. Kovář uvádí, že se dokonce rozvíjí takzvaná funerální turistika, kdy dochází k návštěvám některých hrobek, či hřbitovů. Vyhledávaným turistickým cílem je například Slavín v Praze na Vyšehradě.¹²⁸ Je nejvýznamnějším pohřebištěm osobností českého národa, byl založen v letech 1889-1903. Na čelní stěně jednoho náhrobku je zde umístěn nápis:

„Kdo ve mne věří, nezemře na věky.“¹²⁹

Mnoho slavných osobností je pohřbeno též v Praze na Olšanech, které lze nazvat jako velkoměsto mrtvých. Jsou zde pochovány více než dva miliony nebožtíků. Hřbitov byl založen v roce 1680 jako tehdejší morové pohřebiště.¹³⁰ Křesťanské společné hřbitovy jsou výrazem jakési sounáležitosti všech občanů a též výrazem zásadní

---

¹²⁵ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 29.

¹²⁶ Srov. MICHLOVÁ, Marie. *Smrt a pohřby slavných, aneb, Poslední cesty osobností našich dějin*. Řitka: Čas, 2016. Český čas. ISBN 978-80-7475-168-4, s. 5.

¹²⁷ Srov. KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7, s. 46.

¹²⁸ Srov. Tamtéž, s. 31.

¹²⁹ SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Praha: Epocha, 2006. ISBN 80-87027-11-6, s. 333.

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 333.

rovnosti před Bohem.¹³¹ Hřbitov je místem, kde se člověk navrácí zpátky zemi, z níž vzešel, k přírodě, k Bohu, je osvobozený od těžkého údělu na zemi. Odkazujeme zde běžně na biblické úsloví: „*Prach jsi a v prach se obrátíš.*“¹³²

„*Hřbitov není jen městem mrtvých, ale ukazuje kulturu zejména nás živých.*“¹³³

---

¹³¹ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-682-6, s. 174.

¹³² Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 280-286.

¹³³ POHRBÍVÁNÍ A HŘBITOVY – *Reflexe kultury českého venkova*. [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6462396>>.

3 Etická reflexe problematiky rozloučení se zemřelými

Člověk se v průběhu života setkává s množstvím etických otázek a problémů. Často se musí rozhodovat v mnohoznačných situacích. Vždy záleží na individuální osobnosti člověka, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaká je jeho hierarchie hodnot. Těmto etickým nárokům se nelze vyhnout.¹³⁴

V následující kapitole se zaměříme na etickou rovinu posledních věcí lidského života. Nejdříve se soustředíme na pojetí člověka a podstatu jeho bytí. Následně zohledníme důležité souvislosti týkající se lidské důstojnosti, svědomí a morální odpovědnosti. Vzhledem k cíli práce se v neposlední řadě budeme věnovat hledání odpovědi na otázku, proč se lidé neloučí se zesnulými a jaké důvody vedou člověka k neuspořádání pohřebního rituálu.

3.1 Člověk a jeho podstata bytí

„Člověk je, co všichni víme. To zvláštní a jedinečné v rozumových podstatách, které ovládají své jednání a nejsou puženy k činnosti jako jiné, ale činí samy ze sebe. To nejdokonalejší v celé přírodě, co jest samo pro sebe v rozumové přirozenosti.“¹³⁵

Člověk je jedinečná a neopakovatelná bytost a jediný živý tvor, který je schopen tázat se po své vlastní identitě. Odlišuje se od ostatních živých tvorů vědomím, schopností reflexe a odpovědnosti. Člověk se dokonce sám sobě stává otázkou a projevuje tendenci nějakým způsobem věci uchopit. Odpovědi po vlastní identitě pak v sobě nesou počátky dalších otázek.¹³⁶ Člověk má schopnost uvědomovat si sám sebe, zkoumat sám sebe, přemýšlet do budoucnosti, vyhodnocovat se v rámci zpětné reflexe, v rámci společnosti. Přitom mu vyvstává celá řada otázek. Život, který člověk žije, jej přesahuje. Člověk objevuje stále nové věci, které jej mohou také zaskočit a překvapit. Jindy se snaží, aby se mu staly srozumitelnými. Člověk si je vědom pomíjivosti a konečnosti života. Vše, co vzniká, jednou zaniká. Každý člověk je povolán k tomu,

---

¹³⁴ Srov. HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 23.

¹³⁵ SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-682-6, s. 9.

¹³⁶ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 17.

aby utvářel svůj život. Povolání k lidskému bytí značí, že člověk je neustále na cestě, má růst ve své dokonalosti i ve svém vztahu k Bohu a k druhým lidem. Tím naplňuje svoji lidskou podstatu. Člověk představuje celistvost bytí. Především má svoji svobodu, je osloven, povolán a stvořen k obrazu Božímu.¹³⁷ Člověk je jedinečná a neopakovatelná bytost. Láska dělá člověka člověkem a teprve smrt milovaného člověka vystihuje propastnost smrti.¹³⁸

Člověk se od samého počátku lidské existence liší od ostatních druhů tím, že své zemřelé pohřbívá. Předpokladem je zemřelé osoby pietním způsobem uložit do země nebo zpopelnit. Základem je respekt k lidské podstatě, vztah k lidským pozůstatkům jako k věci posvátné, a stejně tak i vztah k osobám pozůstalým.¹³⁹ Člověk si uvědomuje svoji konečnost, ví, že musí zemřít. Je zřejmé, že bez smrti by lidský život ztratil svůj smysl. Akceptovat skutečnost, že lidský život je konečný, je projevem zralosti a životní moudrosti. Smrt je vnímána jako poslední a přirozená etapa života, k životu patří a měla by být očekávána v klidu a důstojně.¹⁴⁰

Přijmout umírání a smrt umožňuje člověku svoboda vůči smrti jako takové. Tato svoboda vychází z jistoty, že smrt nemá poslední slovo nad životem člověka, neboť tomuto životu je přisouzena platnost přesahující všechno.¹⁴¹

Hans Küng ve své knize připomíná první základní etický princip, který zní: „S každým člověkem se má zacházet lidsky.“ Je to základní princip humanity, jenž je počátkem takzvaného Prohlášení ke světovému étosu z roku 1993. Týká se bezpodmínečně každého člověka, bez ohledu na barvu pleti či pohlaví, stejně tak bohatého jako chudého, mladého, starého, nemocného, umírajícího nebo zdravého. Lidskost je opakem nelidskosti, Člověk se musí stávat něčím víc než je, musí se stávat lidštějším. Pro člověka je dobré to, co umožňuje, aby jeho lidství bylo zachováno, podporováno a rozvíjeno. Tento první základní princip humanity je formulován v etickém základním principu reciprocity, ve zlatém pravidlu: „*Co nechceš, aby jiní*

---

¹³⁷ Srov. ŽIVOT Z VÍRY: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995). Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-x, s. 92.

¹³⁸ Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 13.

¹³⁹ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 309.

¹⁴⁰ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 152.

¹⁴¹ Srov. HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 231.

*činili tobě, nečiň ani ty jim.*¹⁴² Z toho vyplývá, že člověk se má chovat lidsky. Nelze odporovat těmto základním principům světového étosu, neboť je nutné se řídit jak pravidlem lidskosti, tak zlatým pravidlem vzájemnosti a podřídít se úctě k životu člověka až do samého zakončení pozemského života.¹⁴³

Člověk je bytost vztahová, bytost společenská, vyrůstá v sociálním kontextu, je ovlivňován prostředím, ve kterém žije. Jeho život se uskutečňuje jak ve vztahu k sobě samému, tak k ostatním lidem a k Bohu. V této vzájemné interakci se člověk utváří, zanechává svůj otisk, svoji stopu.¹⁴⁴ Wolfgang Huber píše, že člověk zůstává vztahovou bytostí, i když jeho život dospívá k svému pozemskému konci.¹⁴⁵ Zachovává si plnou osobní hodnotu i jako smrtelně nemocný či umírající, i když již není schopen žádného výkonu. Smysluplným je a zůstane každý lidský život, a proto s každým člověkem by se měli důstojně a s pietou vždy rozloučit jeho nejbližší. Člověku je umožněno nejen lidsky a důstojně žít, ale i lidsky a důstojně zemřít.¹⁴⁶

3.1.1 Lidská důstojnost

Při etickém hodnocení je nezastupitelný pojem lidská důstojnost, neboť každý člověk je mravní bytostí, má svoji důstojnost a zasluhuje si uznání od početí do přirozené smrti. Úcta k lidské důstojnosti je základním etickým požadavkem a zároveň základem společného lidského soužití. Lidská důstojnost je zároveň základní normou, základní hodnotou a základním právem.¹⁴⁷ Podstatou důstojnosti je bezpodmínečná úcta, která náleží každému člověku bez rozdílu. Důstojnost je ekvivalentem vážnosti chování.¹⁴⁸

Slovo důstojnost pochází z latinského slova „dignus“ a překládá se jako „být hoden úcty“. Důstojnost se často spojuje s pojmy úcta, autonomie a ovládnutí.¹⁴⁹ Slovník filozofických pojmů vysvětluje, že úcta je dobrovolné omezení sebe sama tváří v tvář

¹⁴² Srov. KÜNG, Hans. *Dobrá smrt?* Praha: Vyšehrad, 2015. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-549-2, s. 54.

¹⁴³ Srov. Tamtéž, s. 58.

¹⁴⁴ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 74.

¹⁴⁵ Srov. HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 234.

¹⁴⁶ Srov. KÜNG, Hans. *Dobrá smrt?* Praha: Vyšehrad, 2015. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-549-2, s. 55-57.

¹⁴⁷ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost*. [online]. [cit. 2018-08-16]. Dostupné z WWW: <http://home.tf.jcu.cz/~srajer/lidska_dustonost.pdf>.

¹⁴⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3, s. 160.

¹⁴⁹ Srov. KALVACH, Zdeněk, *Respektování lidské důstojnosti: příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*. Praha: Cesta domů, c2004. ISBN 80-239-4334-0, s. 12.

hodnotě nebo i nadřazenosti druhého, projevuje se slovy či gesty. Autonomie je vlastnost osoby nebo společnosti, která si sama dává zákony, jimiž se řídí. Kant vidí základ lidské důstojnosti v tom, že člověk jako autonomní morální bytost sám sobě stanovuje mravní zákony.¹⁵⁰

Na lidskou důstojnost je nahlíženo rozličně. První pojetí důstojnosti tzv. inherentní přisuzuje důstojnost všem lidem. Tato důstojnost si zaslouhuje respekt mravního ohledu. Člověk nemůže svou důstojnost nikdy ztratit. Druhé tzv. kontingentní pojetí lidské důstojnosti nepřisuzuje důstojnost všem lidem. V tomto pojetí se důstojnost odvozuje především od určitých kvalit člověka, podle toho jakým způsobem člověk žije, jaká je jeho individuální zásluha, společenský výkon, nebo postavení. Kontingentní důstojnost je spojena s velkou úctou k dotyčnému člověku a jeho vlastnostem.¹⁵¹

Dle Kanta důstojnost člověka spočívá v nejvyšší míře v dobrém jednání.¹⁵² Zachování lidské důstojnosti se považuje za nejvyšší hodnotu lidského života, důstojnost je nezcizitelná a odvíjí se od ní etika v sociální práci. Za nejdůležitější smysl v životě člověka jsou považovány interpersonální vztahy, mezi které patří i vztah k mrtvým. Jde o to, aby si člověk uvědomil význam a naplnění svého života. Pro dobrý a spokojený život je podstatná sebeúcta a uznání důstojnosti. Je to něco, co dělá člověka člověkem v plném slova smyslu. Je to něco nedotknutelného a nikdo nemá právo s lidskou důstojností manipulovat. Každý člověk má právo, aby byla jeho důstojnost zachována. Nejdůležitějším aspektem důstojného umírání a důstojné smrti je osobní blízkost druhého. Tak jako se žádný člověk nerodí sám, neměl by žádný člověk ani sám umírat a odcházet z tohoto světa.¹⁵³

3.1.2 Svědomí

Svědomí je mravní schopnost člověka rozpoznat, co je dobré a co zlé. Morální dobro je charakterizováno jako shoda se svědomím a morální zlo jako to, co svědomí odporuje.¹⁵⁴ Svědomí je jakýsi dialog s Bohem, kdy se člověk ptá, co má dělat, jak se má

---

¹⁵⁰ Srov. SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. rozš. vyd. (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-253-5, s. 275.

¹⁵¹ Srov. ŠRAJER, Jindřich, *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce. [online]. [cit. 2018-12-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.socialni prace.cz/soubory/2006-2-090221133657.pdf>>.

¹⁵² Srov. ŠPINKA, Štěpán, KARFÍKOVÁ, Lenka, KRÁSA, Ondřej, et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-442-8, s. 87.

¹⁵³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3, s. 160.

¹⁵⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3, s. 69.

rozhodnout. Člověk má ve svědomí takzvané spoluvědomí o sobě samém a zároveň si uvědomuje, že je mravní bytostí. Svědomí také člověku připomíná jeho zodpovědnost za druhé.¹⁵⁵

Slovo svědomí odpovídá řeckému slovu „syneidesis“ a latinskému „conscientia“. Tyto pojmy značí spojení „s-vědomí“. Svědomí lze chápat jako svatyni člověka, jako boží hlas k člověku, boží slovo. Tím, že člověk škodí druhému, škodí především sám sobě. Svědomí představuje dvojí duchovní pohyb. První směřuje k obecnému stanovisku, co je dobré a správné, jedná se o objektivní a obecné stanovisko. Druhý pohyb se obrací k člověku samému, tady je odpovědnost. Správné etické jednání se odvíjí především od vyspělosti svědomí daného člověka, který by měl mít schopnost realizovat eticky správný úsudek a rozhodnutí. Není vždy snadné odpovědět, co je správné, a ani svědomí nepřináší jednoznačnou správnou odpověď.¹⁵⁶

Člověk je kromě své vlastní přirozenosti vždy determinován i vnějším prostředím.¹⁵⁷ Svědomí je vnímáno také jako místo setkávání, kde je člověk sám pouze s Bohem. V souvislosti se svědomím se dostává do popředí především odpovědnost člověka, přičemž svědomí je stále více chápáno jako funkce celé osobnosti. Svědomí je náš vlastní požadavek na sebe samé.¹⁵⁸ Svědomí má každý člověk k rozlišování dobra a zla. Ukazuje nám směr a správnost, avšak je k tomu zapotřebí morální znalost, porozumění pořadí hodnot. Člověk se řídí podle svého svědomí, avšak nesmí zde být porušována práva druhého.¹⁵⁹ Skutečně dobré je jen to, co je nejen objektivně, ale také subjektivně správné.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ Srov. ŽIVOT Z VÍRY: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995). Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-x, s. 86-87.

¹⁵⁶ Srov. PŘÍKASKÝ, Jiljí Vladimír. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5, s. 45.

¹⁵⁷ Srov. ŠPINKA, Štěpán, KARFÍKOVÁ, Lenka, KRÁSA, Ondřej, et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-442-8, s. 28.

¹⁵⁸ Srov. JANKOVSKÝ, Jirí. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 37.

¹⁵⁹ Srov. SPAEMANN, Robert. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Svoboda, 1995. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0484-2, s. 63-70.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 70.

3.2 Morální odpovědnost

Být lidský znamená být především odpovědný, a to ve všech dimenzích – jak k sobě samému, k druhým lidem, k okolnímu světu, tak i vůči řádu bytí, který nás přesahuje.¹⁶¹ Jakým způsobem člověk na sebe bere odpovědnost tváří v tvář existenciální zkušenosti smrti, to úzce souvisí se společenskými vzorci smrti.¹⁶² Člověk nemůže přesunout odpovědnost na druhé, on sám za sebe nese odpovědnost, za svá rozhodnutí, která učinil. Je sice možné poslechnout autority, ale jen on nese odpovědnost.

Odpovědnost člověka před Bohem se též projevuje v odpovědnosti před bližními a před ostatními lidmi. Odpovědnost také znamená, že člověk musí přiznat vlastní vinu a udělat první krok směrem ke změně smýšlení. K přiznání, že člověk pochybil a k uvědomění, co měl udělat. Odpovědnost je také pokusem vyrovnat se s minulostí a vykročit do budoucnosti.¹⁶³ Nastávají situace, kdy se člověk musí odpovědně rozhodnout. Je-li člověk odpovědný, měl by rozumně být schopen říci, proč v určitých situacích jednal takto. Odpovědnost v sobě nutně zahrnuje takovou odpověď.¹⁶⁴ Člověk je odpovědný za svůj život, je přitom bytostí svobodnou a musí se neustále rozhodovat. Ten, kdo se není schopen rozhodování, neobstojí v dnešním životě.

Dovolím si zde uvést citát, který mě oslovil. Před čtyřmi stoletími jej vyřkl francouzský fyzik a matematik Blaise Pascal (1623-1662) a je i v nynější době stále aktuální: „*Podstatou veškeré morálky je naučit se dobře myslet. Dobře myslet, znamená umět rozpoznat, co je v životě nejdůležitější.*“¹⁶⁵

Etika odpovědnosti je popisována jako postoj člověka, který má na zřeteli komplex všech předvídatelných následků svého jednání, a jedná tak, aby následky byly z hodnotového obsahu co nejlepší.¹⁶⁶ Odpovědnost je ovlivněna mnoha faktory. Horní hranici dobrého jednání nelze stanovit, skoro vždy může být ještě něco lepšího. Ovšem dolní hranici nalézt možné je. Existují typy jednání, která hrubě zraňují důstojnost člověka – jako je úmyslné zabití, mučení či znásilnění.

---

¹⁶¹ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 11.

¹⁶² Srov. VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 14.

¹⁶³ Srov. ROTTER, Hans. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-18-6, s. 107.

¹⁶⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3, s. 15.

¹⁶⁵ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Všeobecná teologická etika II.* [online]. [cit. 2018-08-17]. Dostupné z WWW: <<http://home.tf.jcu.cz/~srajer/Prezentace.LS.14.15.pdf>>.

¹⁶⁶ Srov. SPAEMANN, Robert. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Svoboda, 1995. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0484-2, s. 55.

Dobré jednání je tvořeno dobrým úmyslem a konají jej dobří lidé.¹⁶⁷ Vlastností šťastných je smířenost, je to schopnost přijmout ztráty i své vlastní ztroskotání jako v určitém ohledu smysluplné. Smířit se s tím, co nemůžeme změnit, přijmout život a smrt, tak jak jsou.¹⁶⁸

Chovat se k ostatním laskavě a s úctou, až do úplného konce jejich života, znamená projevovat jim dobrou vůli. Uplatňování dobré vůle odkrývá ctnosti a utváří hodnoty. Kant chápe ctnost jako lidskou dokonalost. Pokud člověk jedná morálně, uplatňuje vnitřní svobodu. Cílem morálky je odložit stranou sebestřednost a přijmout bezpodmínečnou solidaritu.

3.3 Hledání odpovědi na otázku „Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými?“

„My už nemáme rituály, neumíme to, máme kult mládí, zdraví, krásy a bohatství a umírání je de mode.“¹⁶⁹

Životní styl postmoderní doby změnil rituály rozloučení se zemřelými. Současný člověk je často vykořeněn, neví, kde je jeho místo, je snadno manipulovatelný. Nicméně rituály rozloučení a vzpomínání jsou pro něj stále nezbytné, aby chápal umírání jako součást života a aby udržoval vztah s druhými lidmi i poté, co se oni sami dostali do stavu bez vztahů.¹⁷⁰

Tomáš Halík v knize Prolínání světů uvádí: *„Za nebezpečný a barbarský zvyk pokládám (dnes zvláště v naší zemi rozšířený) opomíjení pohřebních obřadů. Aby si příbuzní ušetřili smutek, čas a peníze, jsou jejich drazí zemřelí „bez obřadu“ likvidováni jako průmyslový odpad a nemají žádný hrob. Antropologové dlouho pokládali za jeden z nejdůležitějších dokladů biologických prapočátků lidského rodu existenci hrobů, pohřbů: druh „člověk“ na rozdíl od svých živočišných předků své mrtvé pohřbívá. Kladu si otázku, zda opomíjení pohřbů není signálem opačného procesu,*

---

¹⁶⁷ Srov. SPAEMANN, Robert. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Svoboda, 1995. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0484-2, s. 73-82.

¹⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 83-92.

¹⁶⁹ HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5, s. 185.

¹⁷⁰ Srov. HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 228.

*dehumanizace – zda lidé nerezignují na svou lidskost, zda se z říše kultury a ducha nevracejí pomalu zas někam zpět do zvířecí temnoty.*¹⁷¹

Žádná lidská společnost v minulosti nepokládala mrtvé tělo člověka za pouhý odpad, k tomu se uchyluje teprve současná společnost. Je to způsobeno především hlubokým rozpadem společenských vztahů a vazeb, který vypovídá především o prostředí blízkých pozůstalých.¹⁷²

Neuspořádat žádný pohřební obřad je v době míru a ekonomické prosperity více než ojedinělé, jak ze sociálního, tak i historického hlediska. Proč se tedy dnes lidé neloučí se zemřelými? Jaké okolnosti vedou k tomuto stavu pozůstalé v České republice? Nešporová uvádí, že dle jejího výzkumu významnou úlohu hraje vysoká míra sekularizace. Ta ovšem není jediným důvodem. V ostatních sekularizovaných státech se stále konají většinou církevní pohřební obřady.¹⁷³ Podle Stejskala jsou za převažující důvody, které vedly k vytěsnění rituálů pohřbů, v posledním půl století považovány převládající konzumní styl života a tabuizace smrti.¹⁷⁴

Nešporová vymezuje tři typy faktorů, které vedou k rozhodnutí pozůstalých nekonat žádný pohřební obřad. Ty se mohou uplatnit ve dvou rovinách, aktérské a analytické.

Jedná se o faktory:

- ekonomické
- psychologické
- sociální.¹⁷⁵

Aktérské výklady jsou poměrně jednoznačné. Za hlavní důvod nekonání pohřebních obřadů byla uváděna vysoká nákladnost pohřbů, tedy ekonomický faktor. Psychologický faktor představuje především velké psychické zatížení, silné emoce a vzpomínky na zemřelého během příprav a vykonání kolektivního pohřebního obřadu a odmítání kondolování po skončení obřadu. Dalším podstatným psychologickým faktorem je neposkytování emocionální podpory v pohřebních službách. Častým

---

¹⁷¹ HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9, s. 95.

¹⁷² Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-682-6, s. 173-174.

¹⁷³ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 203.

¹⁷⁴ Srov. STEJSKAL, David a Jaroslav ŠEJVL. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6, s. 19-20.

¹⁷⁵ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 203.

důvodem pro pohřbívání bez obřadu jsou omezené sociální kontakty zemřelého před smrtí, které se řadí mezi sociální faktory. Tím, že se nekoná žádný pohřební obřad, sociální izolace pokračuje i po smrti. Dále to mohou být neshody v rámci rodiny, vysoká rozvodovost, ale i nesezdané soužití, které může být příčinou, proč neuspořádat žádný smuteční obřad. Za jeden z dalších důvodů je též pokládán pokles sociální provázanosti jedinců a nárůst individualizace ve společnosti. Také může nastat skutečnost, že zesnulý si přál být pohřben bez obřadu, a to především proto, aby nezatěžoval své nejbližší organizováním a výdaji za pohřební obřad.

V analytické rovině je významným psychologickým faktorem neuspokojivá podoba současných sekulárních obřadů, která nesaturuje psychické potřeby pozůstalých. Nové formy sekulárních obřadů, které by dávaly smysluplnost a na jejichž přípravě a realizaci by se podíleli pozůstalí, zatím nejsou v naší společnosti rozšířené a tradičních křesťanských pohřbů je stále méně. Důvodem je nízké zastoupení aktivních věřících ve společnosti.¹⁷⁶

Všechny tyto faktory se vzájemně posilují, působí dohromady a vedou pozůstalé k nevykonání pohřebního obřadu pro svého nejbližšího. Tím dochází ke ztrátě tradičních zvyků a hodnot.

Radkin Honzák upozorňuje, že v minulosti si národy zachovávaly svoji kontinuitu, například při stěhování národů s sebou braly také mrtvé předky. Vítězové odjakživa ničili poraženým nepřátelům hrobky, protože tím nepříteli ničili do minulosti. Mnozí dnešní lidé nemají pevnější spojení s minulou generací, jsou odříznuti od mnoha věcí. Chybí spojitost, čas je diskontinuitní a pro tyto lidi neexistuje minulost ani budoucnost, vnímají pouze přítomnost. Filozofové upozorňují, že právě bezčasovost poskytuje ideální prostor pro jakoukoli diktaturu. I nacismus je postaven na diskontinuitě, není v něm tradice, zakotvení, pouze momentální výboj. Osobnosti kontinuita s minulostí také chybí, protože i ona totiž musí být nějak zakotvena. Chybí reflexe směrem do minulosti, na minulost je zcela zdeformovaný pohled a největším problémem je, že kultura není ničím sycena.¹⁷⁷

Haškovcová soudí, že vzrůstající počet pohřbívání svých nejbližších bez obřadu je v kontrastu ke stoupajícím důstojným pohřbům oblíbených domácích zvířat

---

¹⁷⁶ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 204-206.

¹⁷⁷ Srov. HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5, s. 185-186.

a vznikajících hřbitovů pro psy, kočky a další domácí mazlíčky.¹⁷⁸ Existují speciální krematoria pro zvířata, která poskytují služby chovatelům domácích mazlíčků, rozloučit se svým zvířátkem s maximální pietou. Mají stejnou kremační pec, jako tradiční krematoria pro lidi, stejné chladicí zařízení a rozmanitější nabídku uren a velmi citlivý přístup personálu. Je nabízen též klasický pohřeb zvířete do země.¹⁷⁹

To, jak se člověk odpovědně staví tváří tvář zkušenosti se smrtí, vypovídá o celé společnosti a jejím přístupu k umírání. Společnost, která se zbavuje rituálů, ztrácí svoji identitu.¹⁸⁰ Dokud existovaly malé komunity, rituály se ještě dodržovaly. Smrt později odešla do nemocnic, jelikož se postupně přišlo na to, že je to pohodlnější. Kontakt s umírajícími se redukoval na návštěvy, v minulosti jen třikrát týdně.¹⁸¹ Nynější rodina je křehká, malá a konzumní. Dříve žily doma pohromadě i tři generace a rodiny byly velké. Samozřejmě s tím souviselo umírání a pohřbívání doprovázené úctou a patřičnými rituály, které se předávaly z generace na generaci.

Důstojně se postarat o tělo zesnulého a řádně se s ním na tomto světě rozloučit je přitom úkol člověka, který je zakódován hluboce v psychice člověka. Lidé současné společnosti nechtějí mluvit ani uvažovat o posledních věcech člověka, ať již v případě svých blízkých nebo o své vlastní smrti. Jen málo lidí dokáže o smrti otevřeně hovořit, zřejmě ze strachu a z neznalosti. Tato doba přinesla úplně jiný pohled na téma smrti a pohřbívání, než jak tomu bylo v minulých dobách. Autonomie a individualismus ovlivňují chování pozůstalého zřejmě více než nedostatek finančních prostředků na zajištění pohřbu. Pozůstalí zkrátka nemívají zájem zajistit pohřbení ani u pohřební služby, ani svépomocí. Přitom si neuvědomují, že takové rozhodnutí již nelze nikdy napravit.¹⁸²

Jak již bylo výše uvedeno, hlavním důvodem, proč se nynější společnost vzdala blahodárných účinků pohřebních rituálů, je sekularizace. Za minulého režimu navíc vznikla nevyhovující forma světského rituálu, domnívá se antropoložka Nešporová. Podle Mlčocha primární roli představuje finanční otázka, mnozí současní lidé

---

¹⁷⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3, s. 115.

¹⁷⁹ Srov. KREMATORIUM ZVÍŘAT. [online]. [cit. 2018-12-29].

Dostupné z WWW: <<http://memorycrystal.cz/krematorium-zvirat/>>.

¹⁸⁰ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 157.

¹⁸¹ Srov. HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5, s. 184.

¹⁸² Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 119.

nepokládají pohřeb za důležitou investici, raději jedou na dovolenou, než aby uspořádali pohřeb pro svého nejbližšího. Přitom pohřeb je očištná záležitost právě pro pozůstalé. Lidé, kteří nevědí, jak žít, neumějí ani zemřít, a tím pádem si neví rady ani se smrtí svých blízkých.¹⁸³

Odklonění se od pohřbu do hrobu ke kremaci a následně k pohřbívání bez obřadu je v současné společnosti způsobeno odchýlením od víry v Boha, ekonomickými, hygienickými a prostorovými důvody, říká Haškovcová. Dnešní smrt je pojata lékařsky a pohřeb technicky. Způsoby rozloučení odrážejí vztah každé společnosti a jedince. Dochází k úpadku kultury posledních věcí člověka v pozemském světě, dochází ke ztrátě kultury umírání, smrti a kultury pohřebních rituálů. Nicméně kulturní vyspělost národů se dá poznat právě podle toho, jak se pozůstalí dokážou postarat o své nejbližší.¹⁸⁴

Pokud se člověk rozhodne pohřbít nejbližšího zesnulého bez obřadu, je to výrazem jisté neúcty. Nelze přece pominout skutečnost, že ten, kdo zemřel, tu s pozůstalým člověkem žil. Vytvářel nějaké hodnoty, prožíval své každodenní radosti i starosti, a jen protože dohořela jeho svíčka, nestává se přece genetickým nebo biologickým odpadem. Stále žije ve vzpomínkách a ve vnitřním i vnějším světě zůstávají jeho stopy. A tomu všemu je důležité dát určitý řád, úctu a pietu, dodává Šejvl.¹⁸⁵

Historické kořeny úcty k mrtvému tělu jsou neodlučitelnou charakteristikou lidství, ztělesňují úctu k rodinné tradici a souvisí s úctou k živému tělu a s respektem osobnosti druhého člověka. Neúcta k mrtvému tělu podryvá morální základy, jak člověka jednotlivě, tak společnosti jako celku.¹⁸⁶

3.4 Vliv náboženský

Latinský výraz pro náboženství „religio“, lze odvodit od slova „re-legere“, což znamená „znovu číst“. Halík uvádí, ve světle víry se člověk učí číst mezi řádky. Je to jeden z podstatných rozdílů mezi životním postojem víry a nevíry. Víra totiž chápe život jako

---

¹⁸³ Srov. POHŘEB.CZ. *Důstojný obřad je očištná záležitost*. [online]. [cit. 2018-08-11]. Dostupné z WWW: <<https://www.pohreb.cz/psycholog-radi-pozustalym-dustojny-obrad-je-ocistna-zalezitost>>.

¹⁸⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3, 114-115.

¹⁸⁵ Srov. UMÍRÁNÍ.CZ. *Rozloučení by mělo být samozřejmé*. [online]. [cit. 2018-07-12].

Dostupné z WWW: <<https://www.umirani.cz/clanky/rozloucení-by-melo-byt-samozřejmé>>.

¹⁸⁶ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. Pyramida (Panorama). ISBN 80-7038-078-0, s. 415.

dialog. Víra se umí ztišit, naslouchat a žít odpovědně.¹⁸⁷ Víra učí žít člověka v nejistotě, protože nic na této planetě není jisté, pouze smrt. Ondřej Nezbeda popisuje vlastní zkušenost, že i nevěřící člověk v posledních chvílích svého života potřebuje dát pozemské věci před Bohem do pořádku. Jakmile se člověk vyzpovídal, do rána zemřel. Jako by člověk s sebou táhl balvan, a když ho ze sebe odvalil, už tu nebylo nic, co by jej drželo na zemi.¹⁸⁸

Nábožensky založení lidé se mohou lépe smířit se smrtí svého nejbližšího, i když ztráta blízké osoby je pro každého člověka nenahraditelná.¹⁸⁹ Nevíra chápe život člověka jako monolog, člověk bere vážně pouze sám sebe, jde mu o sebezprosení, o seberealizaci. Člověk není ochoten a schopen naslouchat a rozumět druhým, nehledá hlubší smysl událostí. Vztah k Bohu nelze oddělit od vztahů k druhým lidem. Halík charakterizuje rozdíl mezi existenciální vírou a nevírou tak, že víra je život otevřený hloubce, je to život z hloubky, na rozdíl od života na mělčině, na povrchu.¹⁹⁰ Člověk žije povrchní život, jak v názorech, tak i ve vztazích k druhým lidem. Nezbytné je, aby byl člověk pevně zakořeněn, aby odolal větru a problémům, aby mohl žít dobrý život až do konce života svých nejbližších i svého vlastního.¹⁹¹

Český stát je jednou z nejméně nábožensky založených zemí na světě, jak vyplývá z výsledků sčítání lidu a mezinárodních sociologických výzkumů religiozity.¹⁹² Zdeněk R. Nešpor píše, že specifická českého ateizmu dosahuje výjimečnosti i v rámci silně odcírkevněné západní Evropy. Po roce 1989 došlo v ostatních postkomunistických zemích k výraznému oživení náboženství. Nicméně religiozita tam byla významná i za dob komunistického režimu, který napáchal velké škody jak ve společenské, tak i v církevní oblasti. V české společnosti se výrazněji než v jiných zemích Evropy odrazila osvícenecká kritika náboženství. Nešpor uvádí, že americký sociolog José Casanova usuzuje, že kombinace ideologických faktorů a jejich průniku do širokých sociálních vrstev vedla v západní Evropě k sekularizaci, a nelze ji proto chápat

---

¹⁸⁷ Srov. HALÍK, Tomáš a Anselm GRÜN. *Svět bez Boha: ateismus jako druh náboženské zkušenosti*. Přeložil Lukáš MOTYČKA. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-524-6, s. 127.

¹⁸⁸ Srov. NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka: prakticky o posledních věcech člověka*. V Praze: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-747-6, s. 44.

¹⁸⁹ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2, s. 332.

¹⁹⁰ Srov. HALÍK, Tomáš a Anselm GRÜN. *Svět bez Boha: ateismus jako druh náboženské zkušenosti*. Přeložil Lukáš MOTYČKA. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-524-6, s. 127-128.

¹⁹¹ Srov. KAŠPARŮ, Max. Na základě přednášky *Zajed'te na hlubinu*.

¹⁹² Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9, s. 7.

jako doprovodný jev moderní společnosti. Mezi ideologické faktory řadí: kognitivní kritiku zastaralého náboženského světonázoru, morální kritiku náboženské legitimizace sociálního uspořádání a subjektivní kritiku náboženského odcizení.¹⁹³

Na rozdíl od české společnosti je v jiných evropských společnostech náboženský rozměr života brán vážně jak ve veřejném, tak i soukromém životě. Nešpor dodává, že by přítomnost náboženství měla být součástí moderních společností, a obzvláště pak v naší společnosti. Ta však na to není příliš připravena, z čehož zároveň plyne neschopnost porozumět vlastní nedávné (ne)náboženské historii a současnosti.¹⁹⁴

V minulém režimu převládaly sekulární pohřby, které záměrně potlačovaly náboženské dimenze přechodových rituálů. Pohřební proslovy zdůrazňovaly budování socialismu a po roce 1989 tak z běžných proslovů často zůstalo pár nic neříkajících, neosobních vět.¹⁹⁵ Náboženská víra v nesmrtelnost lidského individua jako duchovní bytosti může přispět k vyrovnání se se ztrátou nejbližších vroucně milovaných osob. Nakonečný uvádí, že nábožensky založení lidé prožívají méně depresí než lidé nenábožensky založení.¹⁹⁶

Podle Halíka smrt stále zůstane pro člověka tajemstvím, zavřenou branou, kterou může projít jen víra a naděje, nikoli rozum a zkušenost.¹⁹⁷

3.5 Konzumní zaměření společnosti

Konzumní zaměření znamená neustálý život na povrchu, vztah k lidem jako ke zboží, vztah k přírodě jako k užitečnému materiálu pro vlastní potřebu. Životu na povrchu slouží všude přítomný průmysl zábavy, který pomalu pohlcuje jeden sektor života za druhým a proměňuje ho v laciné zboží. Kultura masové zábavy a začarovaného kruhu obstarávání zboží plodí osamělost v davu.¹⁹⁸ Způsob, jakým se člověk staví tváří v tvář zkušenosti se smrtí, vypovídá mnoho o přístupu celé společnosti, která je stále více založena na výkonnostním modelu.

---

¹⁹³ Srov. NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9, s. 10.

¹⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 12-13.

¹⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 63.

¹⁹⁶ Srov. NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017. ISBN 978-80-7439-124-8, s. 479.

¹⁹⁷ Srov. HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9, s. 96.

¹⁹⁸ Srov. HALÍK, Tomáš a Anselm GRÜN. *Svět bez Boha: ateismus jako druh náboženské zkušenosti*. Přeložil Lukáš MOTYČKA. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-524-6, s. 128.

Konzumní pohodlná společnost se svým „tady a teď“ se stává bezcitnou a cynicky člověkem opovrhuje. Často jej vnímá jako pouhý objekt, nikoliv jako subjekt.¹⁹⁹ Konzumní společnost chápe umírání, smrt a rozloučení se zesnulým jako ponížení, překážku a ekonomickou přítěž. Historik A. E. Imhof uvádí, že v obtížných situacích života to má člověk v konzumní soudobé společnosti mnohem těžší než dříve. Umírání, stárnutí, neodstranitelné utrpení a nezvratná omezení jsou nejtěžšími záležitostmi současného života.²⁰⁰ Doba je konzumní a člověku se nechce přemýšlet o otázkách, které vyvolávají úzkost, respekt a zneklidnění. Ovšem zanedbání řádného morálního imperativu přináší nedozírné psychické negativní důsledky.

Ve společnosti zřejmě není na truchlení místo. To přitom ale přirozeně patří do běžného života společenství, a tak by se do něj mělo vrátit. Pozůstalí jinak zůstávají na svůj smutek sami a někteří z nich se mohou domnívat, že dát průchod smutku je morbidní a nezdravé, proto svůj zármutek potlačují a skrývají.²⁰¹

Pro většinový životní styl je charakteristický převládající kult zdraví, úspěchu, výkonu, postavení, majetku, na základě čehož je stále zvykem smrt tabuizovat. Na druhé straně ale smrt člověka provází téměř každodenně: ze zpráv o dopravních nehodách, o katastrofách, o obětech násilí, terorizmu či válek. Moderní člověk se však raději snaží na smrt jednoduše zapomenout, a proto ji různě maskuje, například sledováním médií. Podle Jankovského je jedním ze znaků současné společnosti snaha nahnat osobnosti a paralyzovat je za pomoci takzvané psychologie stáda do kolektivu. Jen v kolektivu prý člověk může být nesmrtelným, a proto nemoc, utrpení a smrt jsou vlastně jen jakési anachronizmy. Jsou zvláštním způsobem zastírány, překrucovány a tabuizovány. Ve skutečnosti jde o infantilní ohlupování sebe samého i druhých.²⁰²

Dynamika společnosti vede k hledání rychlých řešení a tento trend má vzrůstající tendenci. Člověk se neumí zastavit, na nic nemá čas, vše je rychlé, hektické. Tím pádem je i rozloučení s milovaným člověkem rychlé, nebo dokonce žádné.

---

¹⁹⁹ Srov. HALÍK, Tomáš a Anselm GRÜN. *Svět bez Boha: ateismus jako druh náboženské zkušenosti*. Přeložil Lukáš MOTYČKA. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-524-6, s. 128, s. 7.

²⁰⁰ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Teol. etická kriteria 2*. [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné z WWW: <<http://home.tf.jcu.cz/~srajjer/teol.eticka.kriteria2.pdf>>.

²⁰¹ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 12.

²⁰² Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 152.

3.6 Otázka možných řešení

Současná společnost se smrti většinou děsí a vyhýbá se jí. Člověk tak ztrácí bezprostřední kontakt se zemřelými. My lidé bychom si měli stále uvědomovat, že vzpomínka na zesnulého člověka je spojena s jeho jménem a že potřebuje své místo. Do rozporu s tradicemi pohřbívání a posledního rozloučení se dostává anonymní pohřbívání. Pokud máme jako lidé dostát etickému významu umírání a smrti, nesmíme zapomínat na rituály rozloučení, pohřbívání a vzpomínání.²⁰³

Norbert Elias nabádá, že o smrti bychom měli začít mluvit otevřeněji a jasněji, jelikož smrt znamená konec pozemského života každého člověka bez rozdílu. Z člověka přežívá to, co dal jiným lidem a co je uloženo v jejich vzpomínkách.²⁰⁴

Pozoruhodný příspěvek k této problematice uvádí Šiklová: zdravotníci se domnívají, že je důležité v rodinách mluvit o smrti a umírání a zapojit do tohoto tématu také děti. Po staletí pohřbívání mělo a stále má svůj smysl a právě děti by měly vidět své rodiče trpělivě a s láskou pečovat o své prarodiče, jako tomu bývalo dříve. Neboť v budoucnu budou schopné stejně posloužit svým rodičům, nebo jiným blízkým lidem, důstojně a s pokorou se s nimi rozloučit na tomto pozemském světě.²⁰⁵ Podle Vidovičové dospělí neberou na pohřby své děti, kterým potom chybí uzavření a přijetí konce života. Není na tom sice nic krásného, ale je to něco, co je součástí života a dává mu smysl.²⁰⁶

Černá poznamenává, že pozůstalí by měli o své blízké zemřelé pečovat, setkat se s mrtvým tělem, ať již pohledem, nebo dotykem. To jim pomáhá vyrovnat se s těžkou ztrátou. Lépe tak dojde k přijetí reality, že blízký člověk již nežije a že je mrtev. Pokud blízký zemřel při nehodě a není možné vidět tělo, pomůže truchlícím aspoň pohled na kousek ruky, nebo některou nepoškozenou část těla. Kontakt s mrtvým tělem je nenahraditelná zkušenost. Je to pro pozůstalé potřebné, neboť tento zážitek má terapeutický účinek. Ze života moderního člověka postupně vymizela možnost postarat se o své nejbližší po jejich smrti. Stalo se tak ve zdánlivě dobrém záměru, kdy pohřební

---

²⁰³ Srov. HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0, s. 228.

²⁰⁴ Srov. ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. Člověk v zrcadle. ISBN 80-85844-39-7, s. 96.

²⁰⁵ Srov. ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Vyhoštěná smrt*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2013. ISBN 978-80-7017-197-4, s. 7.

²⁰⁶ Srov. TRACHTOVÁ, Zdeňka, JIŘIČKA, Jan. *Smrt po česku: děláme, že neexistujeme, a končíme v nedůstojných podmínkách*. [online]. [cit. 2018 08-07]. Dostupné z WWW: <https://zpravy.idnes.cz/umirani-v-cesku-0i0-/domaci.aspx?c=A140609_091133_domaci_zt>.

služby měly pozůstalým ulevit. Postupem času se ovšem ukázalo, že tato důležitá zkušenost člověku chybí. Pokud se pozůstalý podílí na přípravě, celý rituál rozloučení najednou dává mnohem větší smysl. Účast na pohřbu a zármutek má terapeutický efekt, jelikož vede ke snadnějšímu přijetí ztráty a smíření s odchodem zesnulého. Taková aktivita stojí člověka mnohem více energie, nicméně vyplatí se. Pozůstalým by mělo být umožněno pečovat o své nejbližší.²⁰⁷

Ptáček uvádí, že podle zkušeností lékařů vede osobní rozloučení s blízkým zemřelým k přirozenějšímu a méně komplikovanému procesu truchlení pozůstalých v budoucnosti. Dodává, že v zahraničí je to běžná praxe.²⁰⁸

Účastnit se pohřebního rituálu a pečovat o hroby je milosrdný skutek lásky k bližnímu a u dětí projev úcty a lásky k zemřelým rodičům. Je to něco, co mohou pro svého nejbližšího udělat všichni pozůstalí. Poslední rozloučení je důležité, aby se člověk se ztrátou dokázal vůbec účinně vyrovnat. Jde o silný okamžik, který pomáhá těm, kteří nadále v pozemském životě setrvávají. My lidé bychom se měli zamyslet nejen nad způsobem života, jaký v současné době vedeme, ale i nad stavem naší společnosti, kde se duchovní rozvoj ocitá stále více v pozadí za rozvojem technickým. Kast nabádá, že bychom měli vidět truchlení jako něco podstatného, hledat cesty, jak se znovu učit společně truchlit, prožívat mezní situace a zároveň jimi být posilováni. Lidé očividně rituály potřebují, potřebují se podívat realitě do očí, uvědomit si, že člověk je smrtelný a nesmírně křehký, ale zároveň je schopen smutek vydržet a překonat velký strach z této emoce. Je důležité vytvořit si nové rituály, protože ty předešlé zřejmě již nelze obnovit.²⁰⁹

Anselm Grün zdůrazňuje, že mnoho lidí se v dnešní době vyhýbá rozloučení se zemřelým a jaksi přeskočí období smutku. Neprožitý smutek ovšem člověka blokuje, usadí se v srdci, zdržuje a brání v proudu života. Jen tehdy, když člověk ve smutku plně prožije ztrátu nejbližšího, může vyrůst nový život.²¹⁰

Rozloučení s blízkým člověkem by mělo být samozřejmé, mělo by zachovávat úctu k nejbližšímu zesnulému, protože zde jde o morální a etickou odpovědnost. Pokud se

---

²⁰⁷ Srov. ČERNÁ, Michaela. *Na porod se připravujeme, proč ne na smrt? Ptá se průvodkyně pozůstalých*. [online]. [cit. 2018-06-18]. Dostupné z WWW: <https://zpravy.idnes.cz/les-vzpominek-ke-korenum-pohreb-smrt-pozustali-alzbeta-ziva-p5f-/domaci.aspx?c=A170725_103540_domaci_mcn>.

²⁰⁸ Srov. PTÁČEK, Radek, BARTŮNĚK, Petr. *Etika a komunikace v medicíně*. Praha: Grada, c2011. Edice celoživotního vzdělávání ČLK. ISBN 978-80-247-3976-2, s. 373.

²⁰⁹ Srov. KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4, s. 17-18.

²¹⁰ Srov. GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. Duchovní život (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7192-221-8, s. 38.

člověk zahledí do historie, zjistí, že zde vždy existovala nějaká forma rozloučení. Jestliže rozloučení neproběhne, nastává problém zejména pro pozůstalé, neboť závěr cesty zůstane neukončen. Žal, bolest, odpuštění, poslední rozloučení a smutek, to jsou všechno faktory, které přinášejí do duše pozůstalého smíření s realitou, mír a klid. Emocí zármutku se můžeme uzdravovat a skutečně se rozloučit, neboť tato emoce způsobuje proměnu.²¹¹ Účast na pohřbu, projevy soustrasti, truchlení nejbližších pozůstalých, vyrovnání se se ztrátou milované bytosti je proto nezbytností.

Smysluplnost pohřebních obřadů spočívá především v přípravě a realizaci, na níž by se pozůstalí více podíleli, poté by mohly být uspokojeny jejich potřeby. Například naše společnost by se mohla inspirovat v zahraničí, kde jsou personalizované obřady, takzvaně šité na míru, jak zesnulému, tak pozůstalým.²¹²

Odstraněním myšlenek na smrt a umírání člověk ve skutečnosti nezakryje jejich realitu, pouze tím oplošťuje plné prožívání celého života, k němuž patří smrt a rozloučení. V tomto smyslu Langmeier zdůrazňuje, že je nesporně naléhavé a potřebné zlepšit psychologickou péči v této oblasti. Vrátil se tak hodnota lidem ve společnosti, kde automatizované století zmechanizovalo i poslední jedincovu cestu.²¹³

Nejbližší by se měli snažit splnit přání zemřelému, co se týče formy pohřbu. Pokud přání nevyslovil, měli by přemýšlet o tom, co by si asi přál. Věnovat pozornost výběru rakve, urny, starat se o hrob a odpuštit zemřelému. Když spolu lidé žijí, vždycky si ublíží. Jde o city pozůstalých, je důležité je brát vážně, neutíkat od nich, dát si na ně čas.²¹⁴

Smrt by měla být přirozeně začleněna do běžného života, nikoliv vytěšňována a opomíjena. Jedině tak lze ve společnosti úspěšně budovat mechanismy, jak se s ní vyrovnat. Podle Nešporové by se měla opomíjená témata smrti, pohřbívání a důstojného rozloučení s blízkými začlenit vhodným způsobem do výuky již na základním stupni školy. U dospělých by se tak mělo dít prostřednictvím médií a podporou nestátního neziskového sektoru a lokálních společenství.²¹⁵

---

²¹¹ Srov. KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4, s. 139.

²¹² Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 206.

²¹³ Srov. LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0, s. 215.

²¹⁴ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. Pyramida (Panorama). ISBN 80-7038-078-0, s. 416.

²¹⁵ Srov. NEŠPOROVÁ, O. Smrt a umírání: opomíjené téma veřejných politik. *Fórum sociální politiky*, [online]. 2011, č. 5 [cit. 2018-08-20].

Dostupné z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_6_2011.pdf>.

Jednou z možností, jak udržet tradiční formu rozloučení s nejbližšími, je zásah obce. V obci Čeladná se rozhodli poskytnout obecní příspěvek pět tisíc korun na úhradu nákladů spojených se zajištěním a vypravením pohřbu občana této obce. Pohřby bez obřadu zde nejsou podporovány, neboť jsou zde přesvědčeni, že důstojné rozloučení se zemřelými patří k lidskému životu stejně jako zrození a dává mu potřebný časový a hodnotový rozměr.²¹⁶

Pohřební obřady jsou především smysluplné pro pozůstalé, proto by se měly konat i v budoucnu, a to za aktivního přispění pozůstalých. Pokud ve společnosti chybí náboženský rámec, do něhož lze smrt a pohřební obřad zařadit, pak je nezbytné zvolit osobní formu rozloučení, která bude smysluplná pro pozůstalé, dodává Nešporová.²¹⁷ Pohřební rituály plní důležité psychosociální funkce, rituály dávají člověku sounáležitost, klid a bezpečí. Díky rituálům se člověk ponořuje do života předků, uvědomuje si své kořeny, konstatuje Grün.²¹⁸ Mnoho lidí dnes své kořeny ztratilo a právě jejich absence je častou příčinou depresivních onemocnění. Člověk, který si není vědom svých kořenů a neuvažuje o své minulosti, žije v přítomnosti jakoby odříznut. Přitom naše lidské kořeny přirozeně leží v historii našich předků.²¹⁹ Je důležité, abychom si vážili svých předků, kterým vděčíme za svůj život a se vší pokorou a vděčností bychom měli naslouchat jejich poselství. Teprve potom můžeme žít svůj život a rozvíjet všechno, co nám Bůh daroval.²²⁰

Je jen na nás lidech, jak se naučíme přijímat skutečnost, že smrt k životu patří, jak si dokážeme tradice rozloučení a vzpomínání udržet, rozvíjet a předávat dál dalším generacím, co přijdou po nás.

---

²¹⁶ Srov. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Příspěvek na pohřeb*. [online]. [cit. 2018 08-25].

Dostupné z WWW: <<https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Pohrebnictvi/Aktuality/Prispevek-na-pohreb>>.

²¹⁷ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 212.

²¹⁸ Srov. GRÜN, Anselm. *Kořeny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0779-5, s. 104.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 10-11.

²²⁰ Srov. Tamtéž, s. 51.

4 Sociální práce s pozůstalými

Práce s pozůstalými je jednou z podstatných agend sociální práce. V této kapitole se pokusíme tuto agendu představit. Chceme tím mimo jiné ukázat význam této práce vzhledem k otázce, kterou tato práce řeší, tedy proč se již lidé neloučí se zemřelými. Zaměříme na některá témata ze sociální práce. Nejdříve představíme profesi sociálního pracovníka v pomoci pozůstalým. Následně se budeme věnovat poradenství pro pozůstalé a truchlení. Sociální práce s pozůstalými se prolíná se sociální prací s umírajícími. Jednoho dne může být klientem sociálního pracovníka umírající a druhý den jeho rodina. Ti často potřebují podporu současně a ve stejnou dobu jako umírající.²²¹

4.1 Sociální práce jako profese

Sociální práce jako pomáhající profese se dotýká mnoha oblastí lidského života, kde dochází k interakci člověka a jeho prostředí. Sociální práce má před sebou obraz konkrétního člověka, ale i celostní pohled, ve kterém se zaměřuje na fundamentální problém. Mezi základní principy sociální práce se řadí důraz na individualitu klienta a respektování jeho osobnosti.²²² Definic sociální práce je více, společným základem je zde snaha podporovat sociální fungování klienta a docílit sociální změny. Podle Matouška je sociální práce společenskovední disciplína a zároveň oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o naplňování individuálního lidského potenciálu. Základem sociální práce jsou lidská práva a sociální spravedlnost. Cílové skupiny tvoří lidé, kteří se ocitli v nepříznivé životní situaci, nebo u nich došlo ke snížení soběstačnosti z rozličných důvodů. Mezi cíle sociální práce se řadí podpora schopnosti klienta řešit problém i zprostředkování kontaktu klienta s dalšími potřebnými organizacemi. Zde je nutné napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně. Mezi další cíle sociální práce náleží rozvíjení a zlepšování sociální politiky.²²³ Sociální práce s umírajícími a pozůstalými zahrnuje odborné znalosti i z jiných oblastí a praxí v sociální situaci.

---

²²¹ Srov. MACKOVÁ, Marie. *Sociální práce s umírajícími a pozůstalými*. Brno: Marie Macková, 2015. ISBN 978-80-260-8949-0, s. 9.

²²² Srov. Tamtéž, s. 93.

²²³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8, s. 11-14.

Podpora umírajících by měla pokračovat podporou truchlících pozůstalých, kteří jsou psychicky a emočně otřeseni a vyčerpáni dlouhodobým stresem a náročným pečováním.²²⁴

4.1.1 Role sociálního pracovníka při práci s pozůstalými

Základní etickou kompetenci sociálního pracovníka vyjadřuje citlivé jednání vůči druhému člověku, klid a ochota naslouchat konkrétnímu životnímu příběhu a porozumění životní situaci. Sociální pracovník vychází ve svém rozhodování a jednání z komplexnosti morálních, etických a právních faktorů.²²⁵ Sociální pracovník trpělivě doprovází klienta na jeho cestě k růstu, pracuje dlouhodobě a bez posedlosti po okamžitých výsledcích.²²⁶ Podporuje pozůstalé, jak psychicky, sociálně, spirituálně, tak i somaticky a zdravotně. U klientů se zaměřuje také na truchlení a předcházení vzniku dlouhé a hluboké deprese.²²⁷ Akceptuje klienta, poskytuje mu náhled na situaci, stabilizuje podmínky tak, aby se klient mohl sám rozhodovat. Podává mu informace o službách, zdrojích a institucích.²²⁸ Sociální pracovník se stále zdokonaluje v pomoci pozůstalým a je si vědom významu ztráty blízké osoby jako bolestné a zdrcující zkušenosti. Základním principem pomoci pozůstalým je vždy nabídnutí lidské podpory a fyzické přítomnosti. Jedním z hlavních předpokladů pomáhajících profesí je odpovědnost a starostlivost, samozřejmě vedle předpokládaných schopností porozumění a sdílení. Sociální pracovník má pochopení pro každého klienta a napomáhá pozůstalým v utřídění pocitů a nacházení rovnováhy. Dalším předpokladem je sebepoznání, sebereflexe a profesionální přístup. Za neoddelitelnou součást své profese považuje morálku, etiku a s ní spojené hodnoty.²²⁹ Úkolem sociálního pracovníka je, aby u pozůstalých došlo k uvědomění si konečnosti ztráty jejich nejbližšího a její akceptaci. V těžkém období, v němž může u klienta docházet ke ztrátě smyslu života, musí být

---

²²⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7, s. 375.

²²⁵ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. Houndmills: Macmillan, 1995. Practical social work. ISBN 0-333-60919-0, s. 11.

²²⁶ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Pracovník v pomáhajících profesích – osobnost, profesionál, dělník? CARITAS ET VERITAS*. [online]. [cit. 2018-10-19]. 2017, č. 2, s. 128.

Dostupné z WWW: <<http://caritasetveritas.cz/index.php?action=openfile&pkey=241>>.

²²⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7, s. 374-375.

²²⁸ Srov. ZÁKLADY SOCIÁLNÍ PRÁCE. [online]. [cit. 2018-08-19].

Dostupné z WWW: <<https://granty.vsers.cz/dokument/Zaklady%20socialni%20prace.pdf>>.

²²⁹ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. Houndmills: Macmillan, 1995. Practical social work. ISBN 0-333-60919-0, s. 17.

sociální pracovník pro pozůstalé jakousi zárukou stability, kontinuity a spolehlivosti. Klient by měl sociálního pracovníka vnímat jako spolehlivého, sebevědomého a pravdomluvného člověka. Je to jediný způsob, jak pro pozůstalé vytvořit určité zázemí. Sociální pracovník zachovává klid, trpělivost a nepodléhá pocitu neřešitelnosti situace. Funguje jako most do doby, než pozůstalí získají důvěru vstoupit do vztahu s jinými lidmi. Jedním z cílů zároveň je, aby se sociální pracovník nestal nechtěnou náhradou za zemřelého.²³⁰ Sociální pracovník se věnuje sociálním interakcím, napomáhá v zachování vlastní identity, jelikož pozůstalí se nacházejí v situaci, kdy si musí skrz proces zármutku vybudovat postupně novou identitu bez zemřelého. K pozůstalému je potřeba přistupovat se soucitem, projevit mu soustrast, ale zároveň si být vědom toho, že smutek, který jej přivádí do beznaděje anebo chorobného rouhačství, vzniká jenom na základě nepřekonané připoutanosti.²³¹

4.1.2 Poradce pro pozůstalé a jeho kompetence

V roce 2009 vznikla skupina pro tvorbu standardů v poradenství pro pozůstalé při Ministerstvu pro místní rozvoj. V Národní soustavě kvalifikací byla v roce 2012 zveřejněna profesní kvalifikace Poradce pro pozůstalé a hodnotící standard. Cílem tohoto standardu je umožnit zvýšení kvalifikace všem laikům i profesionálům v České republice. Asociace poradců pro pozůstalé byla vytvořena v roce 2015 a podmínkou pro členství je úspěšné složení zkoušky z profesní kvalifikace.²³²

Poradce pro pozůstalé je kvalifikovaný pracovník, který samostatně a systematicky pod dozorem supervizora doprovází klienty prostřednictvím poradenského vztahu vytvořeného v průběhu umírání jim blízké osoby při přípravě pohřebních obřadů a při jejich práci se smutkem. Vždy záleží na osobnostních kvalitách, praktických kompetencích a dovednostech poradce. Podle Havrdové se jedná především o tyto kompetence:

- Rozvíjet účinnou komunikaci, umět aktivně naslouchat, vytvářet podmínky pro důvěru a otevřenost, motivovat ke spolupráci a ke změně.
- Orientovat se v potřebách a možnostech pozůstalých.

---

²³⁰ Srov. MACKOVÁ, Marie. *Sociální práce s umírajícími a pozůstalými*. Brno: Marie Macková, 2015. ISBN 978-80-260-8949-0, s. 76-81.

²³¹ Srov. Tamtéž, s. 211.

²³² Srov. ASOCIACE PORADCŮ PRO POZŮSTALÉ. Špatenková Naděžda, *Péče o pozůstalé*. [online]. [cit. 2018-09-17]. Dostupné z WWW. <<http://poradci-pro-pozustale.cz/kurzy/>>.

- Podporovat u klientů soběstačnost a pomáhat k ní, schopnost identifikovat silné a slabé stránky, podporovat sebeúctu a využívání vlastních možností.
- Poskytovat služby pozůstalým klientům, nabízet a pomáhat přiměřenou podporu, ochranu i kontrolu.
- Přispívat k práci v dané instituci, odpovědně pracovat a efektivně využívat zdrojů.
- Odborně růst, vzdělávat se, využívat supervize, umět si zorganizovat práci i čas, spolupracovat v týmu.²³³

Dále se mezi pracovní činnosti řadí:

- Samostatně provádět soustavné psychosociální podpory a podle potřeby vést akutní krizovou intervenci.
- Vytvářet dlouhodobé pietně uměřené vztahy klienta k zemřelému.
- Vést poradenský rozhovor a specializované programy usnadňujících práci se vzpomínkami a věnovat se ventilaci emocí, například reminiscenční setkání a setkání pozůstalých.
- Zabývat se analytickou a metodickou činností v individuálním a skupinovém poradenství pro pozůstalé.
- Identifikovat komplikované reakce na ztrátu blízké osoby.
- Doporučovat dostupné svépomoci, jak mohou pozůstalí pomoci sami sobě, jak aktivizovat svépomocnou složku a jak se nestát závislými.
- Evidovat klíčová data o průběhu a výsledcích poradenského procesu.²³⁴

Při jednání je podstatné zachovat lidský přístup, aktivně naslouchat i mlčet, vyjádřit soustrast, projevovat empatii a nespíchat na pozůstalé s vyřizováním potřebných záležitostí. Nejdůležitější úkol prvního setkání je navázání kontaktu s klientem. Nejdůležitějším a nejvýznamnějším nástrojem však je osobnost poradce. Profesionální kvalifikace je určena zejména pro pracovníky hospiců a poskytovatelů zdravotních a sociálních služeb. Profesionál tohoto poradenství musí mít získané veřejně ověřené odborné dovednosti. Úspěšný uchazeč o tuto zkoušku musí před komisí zvládnout nejen rozhovor s umírajícím, ale i pietní úpravu mrtvého těla. Zkouška trvá 5-8 hodin a prokazují se teoretické i praktické znalosti. Součástí jsou modelové situace, které

---

²³³ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 23-24.

²³⁴ Srov. Tamtéž, s. 33-34.

mohou nastat.²³⁵ Ke dni 12. června 2018 uvádí Ministerstvo pro místní rozvoj 98 kvalifikovaných poradců pro pozůstalé.²³⁶ Pomoc pozůstalým vykazuje nemalou obtížnost a klade na poradce mimořádné nároky. Aby byla pomoc účinná a efektivní, měl by pomáhající nejdříve pochopit, co pozůstalí prožívají, mít ujasněn svůj vlastní postoj ke smrti a znát specifika poradenství pro pozůstalé. Čím lépe pracovník porozumí pozůstalým, tím lépe je připraven poskytnout pomoc a podporu.²³⁷

4.2 Poradenství pro pozůstalé

Život každého člověka zákonitě postihují ztráty. Je velmi obtížné a zároveň nutné zpracovat ztrátu žádoucím způsobem. Smuteční rituály, které představují přirozené zdroje pomoci pozůstalým, se pomalu vytrácejí.²³⁸ Umírání bylo odsunuto do institucionalizovaných zařízení a lidé tak ztrácejí zkušenost se smrtí a se vším, co s ní souvisí. Pozůstalí zůstávají osamoceni a ztraceni ve svém zármutku. Pomocnou ruku by jim měli podat jejich nejbližší, rodina a přátelé, ale často tomu tak není. Příbuzní a známí mnohdy dost dobře nevědí, jak se mají k pozůstalým chovat, proto i oni často hledají pomoc u pomáhajících profesí a lékařů. V některých případech se začnou truchlícím vyhýbat, nebo k nim přistupují opatrně. Začlenění poradenství do hospicové péče se jeví jako velmi efektivní, neboť může začít souběžně s péčí o umírajícího.²³⁹

Pozůstalí potřebují po bolestné ztrátě pomoc a podporu zpravidla ve čtyřech oblastech:

- Oblast psychická: Do této oblastí se řadí naslouchat klientovi, mluvit o úmrtí, pomoci zvládat vlastní a okolní reakce. Zaměřit se především na snížení rizika dlouhodobých zdravotních psychických potíží a posílit důstojnost pozůstalého.

---

²³⁵ Srov. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Doprovázení umírajících a pozůstalých*. [online]. [cit. 2018-08-29]. Dostupné z WWW: <[https://www.mmr.cz/cs/Pro-media/Tiskove-zpravy/2016/Stat-garantem-dustojneho-pohrbivani-\(Ceske-pohrebn\)](https://www.mmr.cz/cs/Pro-media/Tiskove-zpravy/2016/Stat-garantem-dustojneho-pohrbivani-(Ceske-pohrebn))>.

²³⁶ Srov. MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Kvalifikace poradce pro pozůstalé*. [online]. [cit. 2018-08-29].

Dostupné z WWW: <<https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Pohrebnictvi/Profesni-kvalifikace/Kvalifikace-poradce-pro-pozustale>>.

²³⁷ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 175.

²³⁸ Srov. HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5, s. 11-12.

²³⁹ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 81-82.

- Oblast pragmatická: Pomáhat klientům s vyřizováním pohřbu a úředních záležitostí.
- Oblast informační: Zjišťovat například, kde se právě nachází tělo zesnulého.
- Oblast ekonomická: Péče zde spočívá především v hmotné pomoci, například pomáhat pozůstalým klientům řešit tíživou ekonomickou situaci.²⁴⁰

Poradenství podporuje a doprovází pozůstalé, aby nebyli ve svém zármutku osamoceni, aby se na své cestě truchlením neztratili a nesešli z ní.²⁴¹ Poradenství je velmi specifická oblast, která vyžaduje specializované znalosti, dovednosti a jiný přístup k pozůstalým klientům. Mělo by být vykonáváno jako profesionální služba speciálně vyškolených lékařů, zdravotníků, duchovních, sociálních pracovníků a psychologů. Také by jej měly zajišťovat svépomocné skupiny a dobrovolníci, kteří jsou vyškoleni a pečlivě vybráni. Podle Špatenkové vyplývá z empirických šetření, že tyto služby výrazně redukuje vznik psychických a psychosomatických problémů pozůstalých.

Poradenství pro pozůstalé se v naší společnosti též začíná konstituovat jako legitimní oblast pomáhajícího poradenství. Na rozdíl od zahraničí, kde je poradenství legitimní službou a je zpravidla plně etablované, však zatím není v České republice příliš rozšířeno.²⁴²

Základem poradenství pro pozůstalé je schopnost vybudovat vztah založený na úctě, lidské důstojnosti a respektu. Toto poradenství probíhá buď před vlastní ztrátou v souvislosti s anticipovaným, neboli očekávaným truchlením, nebo po ztrátě blízkého. Nejčastěji potřebují pozůstalí pomoc po úmrtí nejbližšího, jelikož jsou zasaženi hlubokou ztrátou, cítí se zmateně, dezorientovaně a často nemají žádnou zkušenost s přípravou pohřbu. V tomto čase se nejvíce obrací na lékaře, pracovníky pohřební služby, duchovní, příbuzné a přátele. Stěžejním bodem při vyřizování pohřbu je rozhovor s pozůstalými na téma vhodného a důstojného způsobu pohřbení. Pohřeb je jedním z nejdůležitějších pohřebních rituálů. Neúčastí, ignorací nebo neuspořádáním pohřbu se člověk může ocitnout v sociální izolaci.²⁴³ Podstatné je, aby pozůstalí měli

---

²⁴⁰ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7, s. 376.

²⁴¹ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 8.

²⁴² Srov. Tamtéž, s. 175-176.

²⁴³ Srov. Tamtéž, s. 134.

informace o tom, že jejich nejbližší zesnulý může zůstat doma tak dlouho, jak je to jen možné, a že si rodina sama může vybrat pohřební službu. V nemocnicích a ostatních institucích, pokud příbuzní projeví zájem vidět tělo jejich nejbližšího, mají nárok chvíli setrvat u svého blízkého o samotě a dle vlastních schopností pečovat o mrtvé tělo. Toto přání by měl lékař respektovat, samozřejmě s patřičnou důstojností. Nejčastějším traumatizujícím momentem je neodůvodněný tlak na nejbližší pozůstalé.

Pozůstalí vyhledávají poradenství zpravidla ještě tři až čtyři měsíce po úmrtí, většinou v období do třinácti měsíců, a kdykoli cítí potřebu setkání s poradcem. Hlavním pravidlem práce s pozůstalými je soustředit se na pocity pozůstalých a normalizovat symptomy truchlení, podporovat pozůstalé v návratu k předchozím zájmům a aktivitám. Ujistit je, že to, co cítí, je naprosto normální a přirozené. Nejčastější reakcí pozůstalých je smutek, pláč, obavy z budoucnosti, vymizení radosti, pocit opuštěnosti i pocit neskutečnosti, poruchy spánku, poruchy přijímání potravy, únava a vyčerpání. Špatenková nabádá, aby poradci podporovali pozůstalé k projevení pocitů opuštěnosti, pláči i nařikání, a tím ventilování všech svých emocí, jakkoli se v naší kultuře nesluší plakat před ostatními. Jako prospěšné se jeví předkládat pozůstalým existenciální témata smyslu a hodnoty života. Pokud se u pozůstalých objeví pocity viny a sebeobviňování, poradce by měl poskytnout ujištění, že pro zemřelého bylo uděláno vše, co bylo v jejich silách. Z výzkumu vyplývá, že klienty poradenství pro pozůstalé se stávají především ženy.²⁴⁴

4.2.1 Druhy poradenství

V poradenství pro pozůstalé se používají teorie a modely, které jsou většinou inspirovány psychoterapeutickými přístupy. Při volbě typu poradenství záleží na pozůstalém, na možnostech poradce, ale i na podmínkách – například institucionálních či geografických.

Typy poradenství:

- Individuální poradenství je vhodné především pro pozůstalé v době akutního smutku, kdy pozůstalý klient pracuje se svým poradcem. Je nutno respektovat individualitu každého člověka, neboť každý klient je jedinečný

---

²⁴⁴ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 116-120.

a neopakovatelná osobnost. Každého člověka smrt blízkého zasáhne jinak, truchlení je naprosto jedinečné a neopakovatelné.

- Párové poradenství je určeno pro manželské páry, tíživá situace může vážně ohrozit doposud fungující vztah.
- Rodinné poradenství se nedoporučuje v akutní fázi truchlení. Rodina je narušena smrtí svého člena, někdy se rodina nedokáže sama reorganizovat, potřebuje pomoc, která zahrnuje široké spektrum aktivit, které mohou být pořádány církevními institucemi, svépomocnými skupinami nebo rodinnou terapií.
- Skupinové poradenství není určeno pozůstalým, kteří jsou příliš uzavření, introvertní a nechtějí s druhými sdílet své pocity a necítí se ve skupině dobře.²⁴⁵

Svépomocné skupiny jsou velmi efektivní formou pomoci pozůstalým, navzájem se podporují a měly by mít své zastoupení v péči o pozůstalé.²⁴⁶ V České republice zatím nejsou příliš rozšířené, teprve se pomalu rozvíjejí. Jejich příkladem je Hospicové občanské sdružení Cesta domů, které připravuje svépomocná setkání v Praze. V zahraničí jsou svépomocné skupiny vyhledávanou formou pomoci. Poskytují pozůstalým naději, že i když jiní lidé prožili ztrátu blízkého a dokázali ji nějakým způsobem zvládnout, tak i oni dospějí jednou do takové fáze. Vyměňování zkušeností, projevy empatie, vzájemná pomoc a podpora pomáhají pozůstalým překonávat pocity izolovanosti, osamělosti a zoufalství.²⁴⁷

4.2.2 Principy poradenství pro pozůstalé

Základní principy poradenství pro pozůstalé v českých podmínkách popsala Naděžda Špatenková, která byla inspirována americkým psychologem J. Williamem Wordenem. Tyto principy jsou velmi otevřené, podporují pozůstalého v přijetí bolestné ztráty a v komunikaci o jeho pocitech. Jedná se konkrétně o tyto zásady:

- Pomoci pozůstalým v akceptaci ztráty blízkého. Klíčovým úkolem poradenství je uvědomění si skutečnosti ztráty, jejího významu, dopadů a ireverzibility. Jako

---

²⁴⁵ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 141.

²⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 16-19.

²⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 64-70.

efektivní se jeví podporovat klienty, dodávat jim odvalu, mluvit s nimi o úmrtí, o zemřelém a být trpělivým posluchačem.

- Pomoci pozůstalým identifikovat pocity a vyjádřit je. Mezi problematické emoce se řadí hněv, pocit viny, strach a bezmoc. Přiznání si pocitů hněvu vede pozůstalé k úspěšnému vyrovnání se se zlostí. Pocit viny je mnohdy iracionální a lze od něj pomoci prověřením reality. Pocit strachu a bezmoci většinou časem odezní, když si pozůstalí uvědomí, že žít bez svého nejbližšího je hodně těžké, nikoli však nemožné.
- Pomoci pozůstalým žít dál bez zemřelého. Poradce pomáhá řešit problémy, osvojovat si nové role a dovednosti pozůstalých, které se vyskytly v souvislosti se ztrátou, například zabránění unáhleným rozhodnutím.
- Podporovat pozůstalé v emocionálním odpoutání od zesnulého, dále v návratu do života, v návratu do sociálních vztahů a sociálního fungování.
- Poskytnout prostor a čas pro truchlení a respektovat individuální rozdíly v truchlení a podporovat ventilace emocí. Každý pozůstalý truchlí jinak a každému pozůstalému různě dlouhou dobu trvá, než se vyrovná se ztrátou svého blízkého. Pozůstalí mají právo na otevřený žal nejméně šest až osm týdnů a ostatní by to měli respektovat.
- Objasňovat normální reakce na ztrátu. Úkolem poradce je ujistit pozůstalé, že pláč a ventilace pocitů jsou naprosto adekvátní situaci, kterou prožívají.
- Poskytovat kontinuální podporu pozůstalým. Poradce by měl být pozůstalým k dispozici během třinácti měsíců po úmrtí nejbližšího, neboť ty jsou nejkritičtějším obdobím po ztrátě.
- Prozkoumat obranné mechanismy a copingové strategie pozůstalých. Tento princip vyžaduje jistou odbornou erudici poradce, který by se měl dobře orientovat ve způsobech vyrovnání se s náročnými životními situacemi. Poradce by měl u pozůstalých podporovat techniky zvládnání krize a měl by odhalit adaptivní a maladaptivní způsoby zvládnání. Je podstatné, aby mezi poradcem a pozůstalým byl navázán vztah důvěry.
- Identifikovat potíže a doporučit adekvátní pomoc. Poradce musí včas rozeznat, kdy je důležité předat pozůstalého do péče lékaře, psychiatra nebo psychoterapeuta.

Odborníci, kteří se zabývají pomocí pozůstalým, se shodují v kladném hodnocení významu vykonávání pohřebních rituálů, které jsou přínosem pro proces truchlení, ať se již jedná o sekulární, či církevní pohřební obřady.²⁴⁸ Kotrlý upozorňuje, že je důležité neustále zkvalitňovat péči o pozůstalé, a nabádá k úzké spolupráci mezi Římskokatolickou církví České republiky a pohřebními službami.²⁴⁹

4.3 Komunikace s pozůstalými

Komunikace je procesem dorozumívání a pro život člověka je důležitější, než je schopen si sám uvědomit. Člověk jako společenská bytost cítí silnou potřebu sdělovat své radosti i strasti a při zármutku platí, že sdělená bolest je poloviční bolest. Sdělené utrpení je utrpení sdílené, jak vyjádřil Frankl.²⁵⁰ Jedním z etických pochybení je projevení nedostatečného porozumění pozůstalým, které u nich zvyšuje stres. Lékař by měl pozůstalým ponechat dostatek času pro pochopení zprávy o smrti blízkého. Je také vhodné projevit tělesný kontakt – například formou doteků, podáním ruky a podobně.²⁵¹

Při komunikaci s pozůstalými je předpokladem otevřený dialog. Komunikace verbální i neverbální přirozeně poskytuje prostor vypovídat se či si postěžovat si. Tím napomáhá přijmout utrpení a umožňuje projevit solidaritu s trpícím. Utrpení tak postupně zlidšťuje život člověka, má formativní funkci a stává se fenoménem lidského zrání.²⁵² Přirozený rozhovor s truchlícími po ztrátě nejbližšího člověka se často stává obtížným, a právě v této době je tak důležitý. Institucionalizovaná rutina nemocnic dává truchlícím jakousi společenskou formu, ovšem chybí zde místo a čas pro city. Mnozí lidé ve vztahu k truchlícím považují projevy tradičních rituálů za něco podezřelého a často i trapného. Úkolem každého člověka v této situaci však je, aby našel správná slova a gesta.²⁵³

---

²⁴⁸ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 41-51.

²⁴⁹ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 243.

²⁵⁰ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 75.

²⁵¹ Srov. WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-845-6, s. 219-220.

²⁵² Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 140.

²⁵³ Srov. ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. Člověk v zrcadle. ISBN 80-85844-39-7, s. 27.

Základem je bedlivě naslouchat a nikdy pozůstalým nelhat, jelikož každá lež, i ta milosrdná, zažene člověka nakonec do izolace. Existuje několik málo jednoduchých a přitom významných vět, které by umírající měli slyšet od svých nejbližších, dokud je ještě čas: „Děkuji ti.“ „Odpouštím ti.“ „Odpusť mi.“ „Mám tě rád.“ Jsou tak prosté, a přesto je někdy tak strašně obtížné je vyslovit. Přitom odpuštění je hlavním tématem posledního rozloučení s člověkem. Odpustit neznamena zapomenout, ale projít si pocity viny, ublížení či vzteku. Podle Honzáka má člověk dnešní doby v sobě spoustu nesrovnaných věcí. Neodpuštění je vlastně ono sobecké ego, které se rozrůstá a utlačuje prosociální pudy. Kolem člověka se pak všichni stávají zarputilými a společnost se atomizuje.²⁵⁴ Po staletí člověku pomáhala s tímto církev. Usednutí za mřížkou zpovědnice v prostředí kostela poskytovalo pravidelnou možnost odpuštění, a tedy očištění duše i mysli.

4.4 Truchlení

„Cesta truchlením je dlouhá cesta. Bolestivá, trnitá, plná slz. A mnohdy s cílem v nedohlednu...“²⁵⁵

Smrt nejbližšího je nevyhnutelnou součástí života a pro pozůstalého je to zkušenost přirozeně vyžadující truchlení. Podle Vereny Kast je truchlení psychologický proces, který má nejvyšší důležitost právě pro pozůstalé.²⁵⁶ Truchlení je přirozená reakce na úmrtí blízké osoby.²⁵⁷ Je to většinou dlouhý, bolestný a proměnný proces se specifickými projevy, které jsou individuální. Rozdíly jsou patrné v trvání, intenzitě a v reakci na ztrátu nejbližšího člověka. Pozůstalí nemusí projít celým průběhem truchlení ve smyslu vyřešení svého vztahu se zemřelým. Někteří určité fáze přeskočí, jiní zůstanou v jedné z fází po delší dobu. Tento proces je však vždy nezbytný. Novější přístupy připouští takzvaně otevřený konec, to znamená, že ztráta nejbližšího promění celý další život pozůstalého a on může truchlit v jistém smyslu až do své smrti.²⁵⁸

---

²⁵⁴ Srov. HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5, s. 180-182.

²⁵⁵ ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 10-11, s. 2.

²⁵⁶ Srov. KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4, s. 7.

²⁵⁷ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: ISV, 2001. Sociologie (ISV). ISBN 80-85866-82-x, s. 30.

²⁵⁸ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 260-263.

Truchlení je značným zásahem do kondice každého člověka. Někdy může být počátkem jak psychické poruchy, tak i somatického onemocnění. Záleží na každém jedinci a na jeho osobnosti, jak vzniklou ztrátu prožije a přijme. V případě anticipovaného truchlení příbuzní svůj smutek často potlačují s ohledem na stav nemocného, ale i v souvislosti se společenskými zvyklostmi. Při potlačování těchto projevů často dochází k velkému psychickému a fyzickému vyčerpání a k pocitům hněvu a viny.

Truchlení je jakýsi symbolický začátek nového života pozůstalých, života bez nejbližšího člověka. Doba truchlení a vyrovnání se se smrtí blízkého člověka trvá obvykle jeden rok, ale často i déle. Především vdovy se vyrovnávají se ztrátou často tři až čtyři roky.²⁵⁹ Kotrlý uvádí, že truchlení není nová civilizační choroba. Pozůstalým se pomáhalo již v každodenní službě prvotní církve a dbalo se na jejich potřeby. Pokud vdovy neměly příbuzné, musela se o ně postarat křesťanská komunita.²⁶⁰

Způsob rozloučení má rozhodující vliv na to, zda se pozůstalým podaří zdárně projít procesem truchlení. Pro člověka je zpracování zármutku prospěšné – smutku se má ponechat volný průchod. Pokud člověk netruchlí, podceňuje důležitost smrti. Také okolí se chová k truchlícímu jinak než k člověku, který netruchlí. Nedostatek truchlení u pozůstalých může být příčinou vzniku depresivních onemocnění.

Podle Špatenkové lze truchlení rozdělit takto:

1. Fáze konfuze: je to poměrně krátké období šoku, otřesu a zmatku bezprostředně po smrti nejbližšího. Pozůstalí nevědí kudy kam, nemají dostatek sil, jsou vyčerpání a unavení.
2. Fáze exprese: spočívá v intenzivním období ventilace zármutku a žalu, toto stadium může trvat rok nebo i déle.
3. Fáze adaptace: pozůstalí se pomalu začínají vracet zpět k normálnímu fungování. Někteří autoři tuto fázi popisují jako akceptaci, přijetí, smíření. Pozůstalí často hovoří o adaptaci, přizpůsobení se životu a sami by nepoužili slovo smíření. Přejít do třetí fáze není automatický, pozůstalí se musí k tomuto rozhodnutí odhodlat. Poté se dostanou na cestu završení truchlení, kdy si uvědomí, že život stojí za to, aby byl žit. Pokud tak nikdy neučiní, zůstanou ve

---

²⁵⁹ Srov. LUDAČKOVÁ, Eva, Robert HUNEŠ a Naděžda ŠPATENKOVÁ. *Průvodce v čase zármutku*. Prachatice: Hospic sv. Jana N. Neumanna, 2013. ISBN 978-80-904587-4-1, s. 14.

²⁶⁰ Srov. KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5, s. 212.

druhé fázi. Základem jejich veškerého dalšího života se stanou pocity vůči zemřelému.²⁶¹

Truchlení je vnímáno jako sociální a intrapsychická zkušenost, během které si pozůstalí uvědomí svou bolest způsobenou ztrátou nejbližšího. Truchlení je vysoce individuální – každý člověk truchlí jinak. Rovněž závisí na vztahu mezi zemřelým a pozůstalým.²⁶² Právo na truchlení mají všichni, jichž se ztráta blízkého člověka dotýká. Pozůstalí by měli postupně nacházet nové způsoby bytí a existence. Projevy truchlení nikdy v minulosti nebyly individuální záležitostí, ale vždy tvořily součást ustáleného ritu.²⁶³ Mezi faktory ovlivňující průběh truchlení a poradenství se řadí: věk a osobnost pozůstalého, pohlaví, zdravotní stav, víra a náboženské přesvědčení, zda se jednalo o smrt náhlou, neočekávanou, nebo zda bylo úmrtí důsledkem dlouhodobé choroby, tedy bylo očekávané a příbuzní se mohli se zemřelým rozloučit. Dále je zde podstatná rodinná a životní situace, sociální opora, ale i předcházející zkušenosti.²⁶⁴

4.5 Doprovázení

Doprovázení umírajících patří od nepaměti ke kultuře důstojného umírání, a tím k opravdové životní zkušenosti. Grün píše, že v současné době vedle vytěšňování smrti a odsouvání umírajících do nemocnic vzniká nový cit pro lidsky důstojné umírání a nutnost dobrého doprovodu umírajících. Lékařská věda mnohdy život umírajících prodlužuje, zdravotníci si stěžují, že jsou lidé udržováni při životě proti své vůli i vůli rodinných příslušníků. Grün dodává, že toto není kultura umírání. Ve skutečnosti jde o objevení tajemství umírání, o nalezení střední cesty mezi umělým prodlužováním života a jeho aktivním ukončením. Jak u umírajících, tak u doprovázejících může probíhat proměna usmíření a uzdravení. Člověk může druhého doprovodit jen natolik, nakolik je připraven vypořádat se s vlastní smrtí. Člověk, který vydrží vzpouru, smutek a zuřivost umírajících, tomu jsou často dopřány oblažující zkušenosti, když pocítí, kolik

---

²⁶¹ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. *Psyché* (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 84-85.

²⁶² Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2, s. 252.

²⁶³ Srov. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3, s. 253.

²⁶⁴ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. *Psyché* (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 65.

požehnaní může vycházet z usmířeného umírání. Proces umírání se nesmí urychlovat, umírání je tajemstvím, které se musí vydržet a spoluprožít.²⁶⁵ Pozůstalí prožívají většinou velký žal a zármutek. Mají právo na otevřený žal, pláč, apatii i deprese, a proto by je pracovníci v pomáhajících profesích měli vždy respektovat.²⁶⁶ Doprovázení je nejadekvátnější profesionální způsob pomoci pozůstalým k nekomplikovanému truchlení. Je to pomoc klientovi s problémem, o kterém ví, že ho nelze jednoduše změnit, avšak je možné jej postupně překonat. Pokud vzpomínky na nejbližšího zemřelého již nepůsobí takovou bolest a pozůstalý na něj může vzpomínat a hovořit o něm bez pláče a bez bolesti na hrudní kosti, je takový klient již na dobré cestě.²⁶⁷ Pozůstalí si často kladou otázku, proč se velké utrpení dotýká právě jich samotných. Podle Váchy je důležité poskytnout jim s odpovědí také naději. Pozůstalé doprovodit, podporovat, otvírat jim prostor k hledání vlastních odpovědí.²⁶⁸

„Ti, které jsme milovali, vlastně neumírají. Stále cítíme, jak se nám dívají přes rameno, zda schvalují či neschvalují naše jednání.“²⁶⁹

---

²⁶⁵ Srov. GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. Duchovní život (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7192-221-8, s. 18-19.

²⁶⁶ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9, s. 158.

²⁶⁷ Srov. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustroval Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2, s. 86-87.

²⁶⁸ Srov. VÁCHA, Marek Orko, KÖNIGOVÁ, Radana a MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0, s. 71.

²⁶⁹ HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9, s. 104.

Závěr

Tématem diplomové práce je poukázat na skutečnost, proč se lidé přestávají loučit se zemřelými. Smrt neodmyslitelně patří k životu, je přirozenou a nedílnou součástí řádu bytí již od nepaměti. Smrt je jediná skutečná jistota každého z nás, vědomí smrtelnosti činí lidský život smysluplným. Její přijetí a důstojné rozloučení se zemřelými je něco, co bytostně patří k člověku a ke každé společnosti.

Život lidské společnosti byl vždy naplněn úctou k předchozím generacím, úctou k mrtvému tělu, neboť je to neodlučitelná charakteristika lidství. V dřívějších dobách byla smrt běžná a všudypřítomná. Umírání v minulosti patřilo do přirozeného koloběhu života. Po většinu lidských dějin bylo o stárnoucí členy rodiny postaráno, jelikož pospolu žily často i tři generace. A s tím souviselo i umírání, rozloučení a pohřbívání doprovázené důstojností a patřičnými pohřebními rituály, které byly generacemi po staletí vyzkoušené, měly a stále mají svůj smysl. V minulých dobách bylo patřičné zemřít doma, kde byl umírající obklopen svými blízkými, kteří se o něj postarali. Pojem „krásný pohřeb“ představoval důstojnost, dojemnost a hojnou účast lidí na pohřbu jak při projevech soustrasti, tak i na pohřební hostině. Přirozenou součástí bývala také řeč kněze.

Moderní doba ovšem přinesla jiné pohledy na umírání, smrt, rozloučení a pohřební rituály, přičemž smrt se nezměnila, ale změnil se přístup k ní. S odsunutím umírání z domovů do nemocnic a dalších institucí došlo k vytěsnění smrti ze života člověka a tím i k související postupné absenci pohřebních rituálů. To se konkrétně projevuje v nekonání rozloučení s těmi, kteří byli člověku nejbližší a zanechali na tomto světě jak vnitřní, tak vnější nesmazatelnou stopu. V současné společnosti je samozřejmostí žít dlouho, úspěšně a šťastně. Smrt a vše, co s ní souvisí, je bohužel vnímáno jako soukromá záležitost, což je odrazem postmoderní doby, individualizace a sekularizace. Pokud je smrt vyloučena ze života člověka a z jeho vědomí, je též odsunuta z celé společnosti.

Tato diplomová práce měla za cíl hledat odpověď na otázku, proč se lidé přestávají loučit se zemřelými. Proč se vytrácí úcta a důstojné rozloučení se svými nejbližšími a z jakého důvodu chybí úcta k předkům a k tradicím. Na základě dostupné literatury, ze které jsem poznatky čerpala, bylo možno dojít k následujícím závěrům. Důvodů, proč se

lidé přestávají loučit se zemřelými a vzdali se blahodárných účinků pohřebních rituálů, je více a domnívám se, že jsou mezi sebou propojeny.

Jedním z podstatných prvků je odklon od etablovaných církví a od náboženského života vůbec. Z výše uvedených poznatků vyplývá, že lidé, kteří jsou duchovně založení, se většinou loučí se svými nejbližšími. Rozdíl je situace v porovnání s lidmi, kteří žijí v oblasti s nízkou religiozitou. Ukazují se zde jasné protiklady: v roce 2018 bylo v nábožensky založeném městě ve Veselí nad Moravou pouze 7 procent zemřelých pohřbeno bez obřadu; na rozdíl od města Most, kde bylo pohřbení bez obřadu uskutečněno v 66 procentech případů. Z uvedených údajů dále vyplynulo, že vysoká míra religiozity zřejmě přispívá i k rozhodnutí pozůstalých připravit pro své nejbližší namísto zpopelnění pohřeb do hrobu. Konkrétně pohřební službou ve Veselí nad Moravou byl pohřeb do hrobu uskutečněn v 49 procentech, kdežto pohřební službou v Mostu pouze v 6 procentech.

Dalším podstatným důvodem, proč se lidé neloučí se svými zemřelými, je faktor ekonomický. Hlavní roli zde hraje vysoká nákladnost pohřbů. Dříve si lidé šetřili na pohřeb již od svého mládí. Dnešní lidé raději investují peníze jinam, než aby připravili důstojný pohřeb pro ty, kteří jsou jim nejbližší. Často si neuvědomují, jakou má pohřební rituál důležitost a jak je očistný právě pro pozůstalé.

K odpovědi na výše položenou otázku lze dále přiřadit současný povrchní a konzumní životní styl většinové společnosti. Dnešní doba nabízí nepřeborné možnosti ve formě povrchní zábavy a na důstojné rozloučení tak již nezbyvá čas. Člověk se chce bavit, jezdit na dovolené, chce si pouze užívat, a to bez ohledu na následky. Dochází ke ztrátě schopnosti kritického pohledu na tuto tematiku. Příprava a konání pohřbu pro své nejbližší je něco, co zřejmě konzumní společnosti nevyhovuje a co se do moderní doby nehodí. Kult mládí, výkonnosti a krásy se odvrací od smrti a umírání. Smrt jako by nepatřila k člověku, který se snaží rychle ukončit nebo i zcela odmítnout smutné a náročné období. Raději předstírá, že se vlastně nic nestalo a nic se neděje, a pokouší se rychle uzavřít nebo potlačit skutečnou realitu. Člověk smutek neprožije, nedá mu patřičný čas a prostor. Vytěsněné myšlenky na smrt se vrací a mnohdy způsobují oploštění života.

Nabízí se zde podstatná otázka: jak tento trend bude nadále v budoucnu pokračovat? Zda dojde k postupnému ukončování kulturní tradice, zda zcela vymizí, nebo nastoupí nové formy pohřebních rituálů? Dnešní děti a mladí většinou nemají možnost vidět své rodiče, jak se připravují důstojně a s úctou na pohřeb a rozloučení

svých rodičů a blízkých. S největší pravděpodobností pak oni sami také neuskuteční pohřební rituály a nebudou ani vědět, kde jsou pohřbeni jejich předci a kde mají své kořeny. Člověk přitom potřebuje takové kořeny znát a o související rituály pevně opřít celý svůj život. Mezi další podstatné důvody patří individualizace postmoderní společnosti, která ponechává člověka v jeho samotě, v obavách a úzkostech.

Domnívám se, že správnou cestou by bylo přirozeně začlenit vhodná opomíjená témata smrti a pohřbívání do běžného života. Samozřejmě velkou úlohu zde hraje výchova v rodině, úcta a důstojnost k zesnulým. Sociální pracovníci mohou v této oblasti podpořit truchlící klienty a přispět k rozhodnutí pozůstalých uspořádat důstojné rozloučení s jejich nejbližšími. Velkou roli při utváření názorů na rozloučení se zemřelými by mohla mít média. O smrti a důležitosti poslední cesty se mluví a píše velmi málo, ne-li vůbec. V rámci vzdělávání na školách by bylo prospěšné zařadit tato témata přiměřeným způsobem do výuky již na základním stupni školy a postupně tak vytvářet povědomí o tom, že smrt, umírání a rozloučení nutně a přirozeně patří k životu člověka. Vždyť základní otázky po smyslu života jsou spojeny právě se smrtí. Člověk postmoderní doby před smrtí skrývá sám sebe. Pokud má možnost být přítomen tváří v tvář smrti, je to nenahraditelná zkušenost, která ho lidsky a duchovně může posunout v dalším růstu. Vidět svého zemřelého blízkého pomáhá s vyrovnáním s těžkou ztrátou. Vědomí vlastní smrti nutí člověka žít autenticky a dokončovat úkoly, které život před něj postaví.

Pohřební obřady plní důležité psychosociální funkce a mají smysluplný význam právě pro pozůstalé. Milosrdný skutek lásky k bližnímu by měl být projeven v přípravě pohřbu i během účasti na něm. Pečovat o hroby a zachovávat úctu k blízkému zesnulému je projevem morální a etické odpovědnosti.

Žijeme v postmoderní době, ale kvalita života se přirozeně odvíjí právě od prastarých a prověřených hodnot. Kulturní úroveň dané společnosti se vyznačuje udržováním tradic a kvalitou pohřebních rituálů. Žal, bolest, odpuštění, poslední rozloučení a smutek – to jsou všechno faktory, které vnášejí do duše pozůstalého smíření s realitou, mír a pokoj. Emoce zármutku způsobuje proměnu, na jejímž základě se člověk může skutečně rozloučit a uzdravit ze žalu. Je třeba znovu objevovat smysl života, obnovovat rituály, tradice, naslouchat příběhům našich předků a nezapomínat na ně. Účast na pohřbu, projevy soustrasti, truchlení nejbližších pozůstalých, vyrovnání se ze ztrátou milované bytosti jsou pro toto nezbytné.

Pohřbívání v českých zemích má své kořeny v církevní tradici. Základním východiskem pohřbení každého zesnulého těla je uskutečňování všech mravních závazků a hodnot lidské důstojnosti, ve vztahu k Bohu, k vlastním předkům či k národu.

Dovolím si konstatovat, že cíl diplomové práce se podařilo naplnit, a věřím, že práce může podat důležité informace o tématu smrti a nezbytných pohřebních rituálech, a tím přispět ke společenské osvětě.

„Stejně, jako rodiče přivádějí své děti na svět, měly by napříště děti vyprovázet své rodiče ze světa.“²⁷⁰

---

²⁷⁰ VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2, s. 91.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

ALAN, J. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-044-6.

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. Každodenní život. ISBN 80-7203-293-3.

BANKS, Sarah. *Ethics and values in social work*. Houndmills: Macmillan, 1995. Practical social work. ISBN 0-333-60919-0.

BOWLBY, John. *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0355-1.

BŮŽEK, Václav. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-417-4.

DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VolvoxGlobator, 2007. Diagramma. ISBN 978-80-7207-628-4.

ELIAS, Norbert. *O osamělosti umírajících v našich dnech*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1998. Člověk v zrcadle. ISBN 80-85844-39-7.

GROF, Stanislav. *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Vydání druhé. Přeložil Jitka BADOUČKOVÁ. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2214-5.

GRÜN, Anselm. *Kořeny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0779-5.

GRÜN, Anselm. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. Duchovní život (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7192-221-8.

HALÍK, Tomáš. *Prolínání světů: ze života světových náboženství*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-834-9.

HALÍK, Tomáš a Anselm GRÜN. *Svět bez Boha: ateismus jako druh náboženské zkušenosti*. Přeložil Lukáš MOTYČKA. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-524-6.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 3., rozš. vyd. Praha: Galén, c2002. ISBN 80-7262-132-7.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. ISBN 978-80-7262-471-3.

HONZÁK, Radkin a ČERVENKOVÁ, Renata. *Všichni žijem' v blázinci: současnost očima psychiatra*. Praha: Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-478-5.

HUBER, Wolfgang, 2016. *Etika: základní otázky života*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-642-0.

HUNEŠ, Robert, LUDAČKOVÁ, Eva. *Hospic sv. Jana N. Neumanna o.p.s.: hospice - nevšední svět medicíny = Hospice of St. John N. Neumann charitable trust : hospice - unusualworldofmedicine*. Přeložil Ola MACHOVÁ. Prachatice: [Hospic sv. Jana N. Neumanna], 2015. ISBN 978-80-904587-6-5.

JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9.

KALVACH, Zdeněk, *Respektování lidské důstojnosti: příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*. Praha: Cesta domů, c2004. ISBN 80-239-4334-0.

KARLOVÁ, J. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN: 978-80-7465-076-5.

KAST, Verena. *Truchlení: fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0789-4.

KELLER, Jan. *Nedomyšlená Společnost*. Vyd. 3. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-85765-97-7.

- KOTRLÝ, Tomáš. *Pohřebnictví: právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků*. Praha: Linde Praha, 2013. Praktická příručka (Linde). ISBN 978-80-86131-95-5.
- KOVÁŘ, Jan, PEŘINKOVÁ, Martina a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Hřbitov jako veřejný prostor*. Praha: Gasset ve spolupráci s VŠB-TU Ostrava, 2014. ISBN 978-80-87079-44-7.
- KOVAŘÍK, Petr a FRAJEROVÁ, Blanka. *Klíč k českým hřbitovům*. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2984-1.
- KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: ComputerPress, 2011. ISBN: 978-80-251-3405-4.
- KUPKA, Martin. *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4650-0.
- KÜNG, Hans. *Dobrá smrt?* Praha: Vyšehrad, 2015. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-549-2.
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.
- LUDAČKOVÁ, Eva, Robert HUNEŠ a Naděžda ŠPATENKOVÁ. *Průvodce v čase zármutku*. Prachatice: Hospic sv. Jana N. Neumanna, 2013. ISBN 978-80-904587-4-1.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Hroby předků: sonda do života a smrti dávných Slovanů*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0567-6.
- MACKOVÁ, Marie. *Sociální práce s umírajícími a pozůstalými*. Brno: Marie Macková, 2015. ISBN 978-80-260-8949-0.
- MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MICHLOVÁ, Marie. *Smrt a pohřby slavných, aneb, Poslední cesty osobností našich dějin*. Řitka: Čas, 2016. Český čas. ISBN 978-80-7475-168-4.

- NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. V Praze: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-614-2.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017. ISBN 978-80-7439-124-8.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-80-7017-147-9.
- NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
- NEZBEDA, Ondřej. *Průvodce smrtelníka: prakticky o posledních věcech člověka*. V Praze: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-747-6.
- OHLER, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-69-2.
- ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA Milan a ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. 2. vydání. V Praze: Cesta domů, 2017. ISBN 978-80-88126-22-5.
- PÍČ, J. L. *Přehled české archaeologie*. Nákladem archeologické komise při české akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praze 1908. ISBN neuvedeno.
- POST, Paulus, GRIMES, R. L., NUGTEREN, A. *Disaster ritual: explorations of an emerging ritual repertoire*. Dudley, MA: Peeters, c2003. ISBN 90-429-1291-x.
- PŘÍKASKÝ, Jiljí Vladimír. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5.
- PTÁČEK, Radek, BARTŮNĚK, Petr. *Etika a komunikace v medicíně*. Praha: Grada, c2011. Edice celoživotního vzdělávání ČLK. ISBN 978-80-247-3976-2.
- ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života: [základní otázky lidské etiky]*. Praha: Vyšehrad, 1999. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-302-7.

- ROTTER, Hans. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-18-6.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. Pyramida (Panorama). ISBN 80-7038-078-0.
- SÍGL, Miroslav. *Co víme o smrti*. Praha: Epoque, 2006. ISBN 80-87027-11-6.
- SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha: Portál, 2004. Antropologie. ISBN 80-7178-886-4.
- SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-682-6.
- SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. rozš. vyd. (ve Vyšehradu 1.). Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-253-5.
- SPAEMANN, Robert. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Svoboda, 1995. Filozofie a současnost (Svoboda). ISBN 80-205-0484-2.
- STEJSKAL, David a Jaroslav ŠEJVL. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: WoltersKluwerČeská republika, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6.
- ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Vyhoštěná smrt*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2013. ISBN 978-80-7017-197-4.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, c2014. ISBN 978-80-7492-138-4.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Poradenství pro pozůstalé: principy, proces, metody*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Ilustrovala Jitka ŘENČOVÁ. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3736-2.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: ISV, 2001. Sociologie (ISV). ISBN 80-85866-82-x.
- ŠPINKA, Štěpán, KARFÍKOVÁ, Lenka, KRÁSA, Ondřej, et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-442-8.

VÁCHA, Marek Orko, KÖNIGOVÁ, Radana a MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0.

VIRT, Günter. *Žít až do konce: etika umírání, smrti a eutanazie*. Praha: Vyšehrad, 2000. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-330-2.

VYMĚTAL, Jan. *Lékařská psychologie*. Vyd. 3., V nakladatelství Portál 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-X.

WEISS, Petr. *Etické otázky v psychologii*. Praha:Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-845-6.

ŽIVOT Z VÍRY: *překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995)*. Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-x.

Seznam elektronických zdrojů

ASOCIACE PORADCŮ PRO POZŮSTALÉ. Špatenková Naděžda, *Péče o pozůstalé*. [online]. [cit. 2018-09-17].

Dostupné z WWW. <<http://poradci-pro-pozustale.cz/kurzy/>>.

ČERNÁ, Michaela. *Na porod se připravujeme, proč ne na smrt? Ptá se průvodkyně pozůstalých*. [online]. [cit. 2018-06-18].

Dostupné z WWW: <https://zpravy.idnes.cz/les-vzpominek-ke-korenium-pohreb-smrt-pozustali-alzbeta-ziva-p5f-/domaci.aspx?c=A170725_103540_domaci_mcn>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Náboženské vyznání obyvatelstva*. [online]. [cit. 2018 07-12]. Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/57004fa0dc>>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Zemřelí podle seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR*. [online]. [cit. 2018-11-18].

Dostupné z WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-podle-pohlavi-a-veku-2007-2016-770xpsf8rn>>.

EURO.CZ. *Když běží zajímavý seriál, lidé méně umírají, říká šéf Pohřebního ústavu.* [online]. [cit. 2018-06-18].

Dostupné z WWW: <<https://www.euro.cz/light/kdyz-bezi-zajimavy-serial-lide-mene-umiraji-rika-sef-pohrebniho-ustavu>>.

HYDE PARK CIVILIZACE. *Umírání a smrt.* [online]. [cit. 2018-03-18]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10441294653-hyde-park-civilizace>>.

KARÁSKOVÁ Ivana. *Zdá se mi, že neumíme truchlit jako dřív.* Mladá fronta Dnes. [online]. [cit. 2018-07-28]. Dostupné z WWW:

<<http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/monitor/2015/151031a.htm>>.

KREMATORIUM ZVÍŘAT. [online]. [cit. 2018-12-29].

Dostupné z WWW: <<http://memorycrystal.cz/krematorium-zvirat/>>.

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Doprovázení umírajících a pozůstalých.* [online]. [cit. 2018-08-29].

Dostupné z WWW: <[https://www.mmr.cz/cs/Pro-media/Tiskove-zpravy/2016/Stat-garantem-dustojneho-pohrbivani-\(Ceske-pohrebn\)](https://www.mmr.cz/cs/Pro-media/Tiskove-zpravy/2016/Stat-garantem-dustojneho-pohrbivani-(Ceske-pohrebn))>.

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Kvalifikace poradce pro pozůstalé.* [online]. [cit. 2018-08-29].

Dostupné z WWW: <<https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Pohrebnictvi/Profesni-kvalifikace/Kvalifikace-poradce-pro-pozustale>>.

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Přehled platných právních předpisů.* [online]. [cit. 2019-02-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.mmr.cz/cs/Regionalni-politika-a-cestovni-ruch/Pohrebnictvi/Pravo-Legislativa/Prehled-platnych-pravnich-predpisu/Oblast-pohrebnictvi>>.

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ. *Příspěvek na pohřeb.* [online]. [cit. 2018 08-25].

Dostupné z WWW:

<<https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Pohrebnictvi/Aktuality/Prispevek-na-pohreb>>.

NEŠPOR, Karel. *Smích zmírňuje bolest, posiluje imunitu a zlepšuje trávení*. [online]. [cit. 2018-08-05]. Dostupné z WWW: <<https://www.flowee.cz/clovek/4855-smich-zmirnuje-bolest-posiluje-imunitu-a-zlepsuje-traveni-smeje-se-karel-nespor?highlight=WyJuZVx1MDE2MXBvcjJd>>.

NEŠPOR, Z., NEŠPOROVÁ, O. *V žáru lásky se život započal – v žáru ohně se končí*. Ústav pro soudobé dějiny avčr. Čtyři pohledy na vývoj kremačního hnutí v české společnosti. [online]. 2011, č. 4 [cit. 2018-06-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-4-2011>>.

NEŠPOROVÁ, O. *Smrt a umírání: opomíjené téma veřejných politik*. Fórum sociální politiky, [online]. 2011, č.5. [cit. 2018-06-16]. Dostupné z WWW: <http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_6_2011.pdf>.

NEŠPOROVÁ, O. *Století proměn v pohřbívání: od církevního uložení do země ke zpopelnění bez obřadu*. [online]. [cit. 2018-06-16]. Dostupné z WWW: <<http://ceskylid.avcr.cz/media/articles/58/submission/original/58-102-1-SM.pdf>>.

NOVINKY.CZ. *V kremaci drží ČR evropské prvenství*. [online]. [cit. 2018-08-18]. Dostupné z WWW: <<https://www.novinky.cz/ekonomika/114504-v-kremaci-drzi-cr-evropske-prvenstvi.html>>.

POHŘBÍVÁNÍ A HŘBITOVY – *Reflexe kultury českého venkova*. [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6462396>>.

POHŘEB.CZ. *Druh obřadu*. [online]. [cit. 2018-06-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.pohreb.cz/druh-obradu>>.

POHŘEB.CZ. *Důstojný obřad je očistná záležitost*. [online]. [cit. 2018-08-11]. Dostupné z WWW: <<https://www.pohreb.cz/psycholog-radi-pozustalym-dustojny-obrad-je-ocistna-zalezitost>>.

POHŘEB.CZ. *Jaký druh smutečního obřadu zvolit?* [online]. [cit. 2018-08-09]. Dostupné z WWW: <<https://www.pohreb.cz/jaky-druh-smutecniho-obradu-zvolit>>.

ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost*. [online]. [cit. 2018-08-16]. Dostupné z WWW: <http://home.tf.jcu.cz/~srajer/lidska_dustonost.pdf>.

ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce. [online]. [cit. 2018-12-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.socialniprace.cz/soubory/2006-2-090221133657.pdf>>.

ŠRAJER, Jindřich. *Pracovník v pomáhajících profesích – osobnost, profesionál, dělník? CARITAS ET VERITAS*. [online]. 2017, č. 2, s. 121-140. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z WWW: <<http://caritasetveritas.cz/index.php?action=openfile&pkey=241>>.

ŠRAJER, Jindřich. *Teol. etická kriteria2*. [online]. [cit. 2018-08-20]. Dostupné z WWW: <<http://home.tf.jcu.cz/~srajer/teol.eticka.kriteria2.pdf>>.

ŠRAJER, Jindřich. *Všeobecná teologická etika II*. [online]. [cit. 2018-08-17]. Dostupné z WWW: <<http://home.tf.jcu.cz/~srajer/Prezentace.LS.14.15.pdf>>.

TRACHTOVÁ, Zdeňka, JIŘIČKA, Jan. *Smrt po česku: děláme, že neexistujeme, a končíme v nedůstojných podmínkách*. [online]. [cit. 2018 08-07]. Dostupné z WWW: <https://zpravy.idnes.cz/umirani-v-cesku-0i0-domaci.aspx?c=A140609_091133_domaci_zt>.

UMÍRÁNÍ.CZ. *Rozloučení by mělo být samozřejmé*. [online]. [cit. 2018-07-12]. Dostupné z WWW: <<https://www.umirani.cz/clanky/rozlouceni-by-melo-byt-samozrejme>>.

ZÁKLADY SOCIÁLNÍ PRÁCE. [online]. [cit. 2018-08-19]. Dostupné z WWW: <<https://granty.vrsers.cz/dokument/Zaklady%20socialni%20prace.pdf>>.

ZEMŘELÍ 2016/ÚZIS ČR, s. 7-11. [online]. [cit. 2018-06-18].

Dostupné z WWW: <<https://www.uzis.cz/publikace/zemreli-2016>>. Zdrojem informací v této publikaci jsou data přebíraná z evidence zemřelých vedené Českým statistickým úřadem.

Jiné zdroje

KAŠPARŮ, Max. Na základě přednášky *Zajed'te na hlubinu*.

POHŘEBNÍ SLUŽBA JAROSLAV HORKÝ, Veselí nad Moravou. Na základě rozhovoru s ředitelem pohřební služby, p. Horkým.

POHŘEBNÍ SLUŽBA MĚSTA BLATNÁ. Na základě rozhovoru s pracovníci pohřební služby s p. Bezpalcovou a p. Suchou.

POHŘEBNÍ ÚSTAV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. Na základě rozhovoru s ředitelem pohřební služby, p. J. Mlčochem.

SPOLEČNOST PŘÁTEL ŽEHU, Společnosti přátel žehu bylo 100 let. *FUNERAL Quartal*, 2/2010. Praha.

TECHNICKÉ SLUŽBY MĚSTA MOSTU. Na základě telefonického rozhovoru s vedoucí provozu p. Helenou Kočovou.

Přílohy

Tab. 1. Údaje za rok 2018.

2018	Celkem zemřelých	Pohřeb do hrobu (%)	Celkem zpopelněno (%)	Kremace s obřadem %	Pohřbívání bez obřadu (%)	Sociální pohřeb (%)
Blatná	171	5%	95%	71%	24%	0%
Most	700	6%	94%	21%	66%	7%
Praha	3219	1%	99%	68%	30%	1%
Veselí nad Moravou	283	49%	51%	42%	7%	2%

Abstrakt

HYBRANTOVÁ, J. *Proč se lidé přestávají loučit se zemřelými?* České Budějovice 2019. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce doc. Jindřich Šrajter, Dr. theol.

Klíčová slova: smrt, umírání, smrt v minulosti, smrt v současné době, pohřeb, pohřební rituály, psychologické příčiny, smutek, člověk, lidská důstojnost, svědomí, morální a etická odpovědnost, konzumní společnost, sociální práce, doprovázení, utrpení, poradenství pro pozůstalé

Diplomová práce se zabývá hledáním odpovědi na otázku, proč se lidé přestávají loučit se zemřelými. První kapitola se věnuje tématu umírání a smrti v minulosti i v současnosti. Další kapitola klade důraz na význam rituálu v životě člověka, věnuje se dřívějším a nynějším pohřebním rituálům, jejich opodstatněnému významu z psychologického hlediska. Též pojednává o místech posledního odpočinku našich předků. Třetí kapitola se zabývá etickou stránkou věci a zejména hledáním odpovědi, jaké jsou příčiny současného stavu. Poslední kapitola je zaměřena na problematiku sociální práce s pozůstalými, zabývá se doprovázením, truchlením a poradenstvím pro pozůstalé.

Abstract

Why do people tend to not saying goodbye to the dead?

Keywords: death, dying, death in the past, death nowadays, funerals, funeral rituals, psychological causes, sadness, humans, human dignity, conscience, moral and ethical responsibility, consumer society, social work, accompaniment, suffering, counseling help for survivors

The diploma thesis deals with the search for answering the question of people's not saying goodbye to the deceased. The first chapter deals with the topic of dying and death in the past and compares it to the present situation. Another chapter emphasizes the significance of the ritual in human life, it deals with the early and current funeral rituals, their justified meaning from a psychological point of view. It also deals with the places of the last resting of our ancestors. The third chapter deals with the ethical aspect of this issue and, in particular, with the search for the answers, which are the cause of the current situation. The last chapter focuses on social work with survivors, deals with accompanying, mourning, and counseling help.